ما شاء الله لا قوة الا بالله

الحمد لله العزیز الغفار وصلی علی نبیه سید الابرار علی توفیق طبع الرسالة التی تنحل بها غوامض المطالب فی الاسرار وتنکشف بها دقائق المآرب والاستار اعنی

لمعة الانوار فی بیان الاوراد والاذکار

المعروف

بالهدایة الحامدیة

سنہ ۱۳۲۳

من افاضات منبع الفیوض والبرکات مجمع العلوم والکمالات اسوة العرفاء عمدة الاتقیاء مولانا الشاه محمد مهدی عطاء لا زالت شموس اذکاره واقمار افکاره لامعة بالاعتلاء

فی المطبع المعرفی منشی نولکشور الواقع فی لکهنو

بعون صناع مکین و مکان فضل و خلاق زمین و زمان

گلدستۂ ازہار گلستان معرفت و ایقان و تنبوی ریاحین چمنستان حقیقت و ایمان شمع
شبستان عبادت خضر بیابان ہدایت مفتاح کنوز اسرار آلہی منشور لامع النور معرفت و آگاہی مسمی

لمعة الانوار
فی بیان الاوراد والاذکار
المعروف
بالهدية الحامدية
سنہ ۱۳۱۹ھ

از تصنیفات صاحب حالات سنیہ مالک مقامات علیہ مستجمع شرائف ملکیہ عالم عدیم النظیر فی الدہر
مولانا شاہ محمد مہدی عطا حسب فرمائش جناب حاجی صدیق خواجہ خجندی تاجر کتب

در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکھنؤ بخوبی منطبع شد

بسم الله الرحمن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي نَوَّرَ قُلُوبَ عِبَادِهٖ بِاَنْوَارِ الْاَوْرَادِ وَالْاَذْكَارِ ۔ وَجَعَلَ الْفِكْرَ فِي صِفَاتِهٖ وَاٰلَائِهٖ اَفْضَلَ الْاَفْكَارِ ۔ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدِنِ الْمُخْتَارِ ۔ اَلَّذِي مَحَبَّتُهٗ وَاِتِّبَاعُهٗ سَبَبٌ لِلْوُصُولِ اِلٰى اَقْصٰى مَرَاتِبِ الْعِزِّ وَالْاِفْتِخَارِ ۔ وَعَلٰى اٰلِهِ الْاَطْهَارِ وَاَصْحَابِهِ الْاَخْيَارِ ۔ وَاَوْلِيَاءِ اُمَّتِهِ الْاَبْرَارِ

اما بعد خاکسار ذرۂ بے مقدار کج مج بیان و آشفتہ نوا محمد مہدی عطا کریمی اشرفی اڈھنی عفی عنہ ابن حضرت شیخ المشایخ قدوۃ العارفین حضرت مولانا شاہ پیر محمد حسین عطا صاحب متخلص بہ اشرفی قدس اللہ سرہ العزیز عرضہ میدارد کہ این رسالہ ہست مشتمل بر ذکر معمولات مشایخ کرام و پیران عظام و طریق وصول الی اللہ تعالیٰ کہ از ملفوظات و مکتوبات ایشان سواد بر داشتہ ام تا سبب استفادۂ خاص و عام گردد خصوصاً زبدۃ الصالحین و عمدۃ الطالبین حامد علی خان صاحب رئیس گونتی را کہ بہ پیرایۂ صلاح و تقویٰ آراستہ اند

ف [illegible]

چنانکه باید راه طریقت نماید واین رساله را بهدیهٔ حامدیه و لَمْعَةُ الْاَنْوَارِ فِیْ بَیَانِ الْاَوْرَادِ وَالْاَذْکَارِ نام کردم هرچند شایستگی اینگونه تالیفات مقدسه درین احقر العباد که بفرمان نفس اماره همه روزگار بسر می برد و روز و شب بانواع معاصی میگذارند کجا آما نظر بود ای کریمهٔ یُخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ الْمَیِّتِ وَیَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ چون از قدرت داور داد اور رحمت پروردگار چشمداشت آن بود که مرده ولی از تالیفم زنده شود و سرگشتهٔ راه یابد و دعایش در حق فقیر بجای اکسیر افتد همت بدین تحریر برگماشتم وَاللّٰهُ الْمُوَفِّقُ وَالْمُعِیْنُ مخفی و مستتر مباد که شیخ العارفین امام الواصلین مخدوم الملک قطب دائرهٔ حقیقت حضرت شیخ المشایخ مخدوم شاه حسام الحق مانکپوری رضی الله تعالی عنه وعن اسلافه الکرام واخلافه العظام در اوراد شریفهٔ خود که مسمی بخلاصة الاوراد ست میفرمایند که اصل این راه استقامت ست هرکرا استقامت دادند تاج سعادت دوجهانی برسر او نهادند و استقامت نباشد مگر بحفظ حق و محفوظ نباشند مگر اولیای حق کما ورد الْاَنْبِیَآءُ مَعْصُوْمُوْنَ وَالْاَوْلِیَآءُ مَحْفُوْظُوْنَ واستقامت بدلیل قطعی و حدیث نبوی ثابت شده است کما قال الله تعالی فَاسْتَقِمْ کَمَآ اُمِرْتَ وقال النبی صلعم اَلْاِسْتِقَامَةُ خَیْرٌ مِّنَ الْکَرَامَةِ وقال المشایخ رحمهم الله اَلْاِسْتِقَامَةُ مِنَ اللّٰهِ عَلَی الْاَنْبِیَآءِ وَالْاَوْلِیَآءِ ؎

وصیت همین ست جان برادر	که اوقات ضایع مکن تا توانی

دوست ترین عبادت آنست که دائم بگیرند در سفر و حضر تا موت فوت نشود وقال الله عز وجل وَاعْبُدْ رَبَّکَ حَتّٰی یَاْتِیَکَ الْیَقِیْنُ ای الموت وقال النبی صلعم اَحَبُّ الْاَعْمَالِ اِلَی اللّٰهِ اَدْوَمُهَا وَاِنْ قَلَّ پس این راه بربستهٔ مجاهده آمد حق تعالی مجاهده را مقدم ذکر کرد

یعنی موت ۱۲ ۶ بہترین اعمال نزدیک خدا کے وہ عمل ہے جو ہمیشہ کیا جاوے اگرچہ کم ہو ۱۲ — اور عبادت کر اپنے رب کی یہانتک کہ آوے تجھکو یقین — استقامت اللہ کی طرف سے انبیا اور اولیا پر ہے ۵ — ۴ استقامت بہتر ہے کرامت سے ۱۲ — پھر استقامت کر جیسا تجھکو حکم ہوا ۳ — اور عصمت سے بچائے گئے ہیں یعنی معصوم ہیں انبیا اور اولیا محفوظ ہیں — اور مددگار ہے ۱۲ ۲ — اور ہدایت کرتا ہے جسکو چاہتا ہے طرف راہ سیدھی کے ۱۲ — ترجمہ نکالتا ہے زندہ کو مردے سے ۱۲ ۱

وہدایت راہ حق کما قال وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا ؕ

رنج نابردہ کسی گنج نیابد ہیہات	در کلام ازلی جہد مقدم فرمود

حضرت رسالت پناہ صلعم امر کرد و فرمود اُقْتُلُوْا نُفُوْسَكُمْ بِسُیُوْفِ الْمُجَاهَدَاتِ وَالْمُخَالَفَاتِ
ونیز آن پیشوای ہر دو جہان شاہ مرسلان برگزیدۂ رحمٰن مخالفت کردن با نفس را جہاد اکبر
خواند فرمود رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْاَصْغَرِ اِلَی الْجِهَادِ الْاَكْبَرِ اخرجه الخطیب فی التاریخ
عن جابر قاله السیوطی فی الجامع الصغیر والدرر المنتثرة وقال المشایخ رحمهم الله اَلْمُشَاهَدَةُ
عَلٰی قَدْرِ الْمُجَاهَدَةِ وقال الجنید رحمه الله تعالیٰ اَلْمُجَاهَدَاتُ تُوْرِثُ الْمُشَاهَدَاتِ
ع۔ تا نسوزی بر نیاید بوی عود ۰ چون نفس سفلی بآتش ریاضت سوختہ شود مقہور گردد
وروح غالب آید ہمہ تن نور شود و ما دام کہ ذرۂ نفسانیت در وجود باقیست بوی بت پرستی
باقیست کما قال الله عز وجل اَفَرَاَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوَاهُ وقال النبی علیه
وعلی آله الصلوة والسلام اَعْدٰی عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِیْ بَیْنَ جَنْبَیْكَ وقال المشایخ
رحمهم الله اَلنَّفْسُ هِیَ الصَّنَمُ الْاَكْبَرُ بزرگی فرمود صد ہزار گرگ گرسنہ در گوسفندان آن
ہلاکی نیندازند کہ یک شیطان کند وصد ہزار شیاطین آن نکنند کہ یک ہمنشین بد کند و
صد ہزار ہمنشین بدان نکنند کہ یک نفس کند چون نفس امارہ مقہور گردد واز وساوس شیطانی
خلاص یابد اہل جنت گردد کما قال الله عز وجل وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَی
النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰی فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِیَ الْمَاْوٰی ومقہوری نفس از نامرادی اوست باید کہ
خود را از ہوای نفس نگہدارد بدانکہ نفس را شش صفت ست اول صفت امارگی ست واو
آنست کہ امر میکند بہ بدی ومیخواند بسوی مہلکات الله جل جلاله میفرماید اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوْٓءِ

[illegible]

دوم صفت لوامگی ست و او آنست که ملامت میکند صاحب خود را بر ارتکاب معصیت یعنی چون معصیتی بوقوع می آید ندامت و پشیمانی حاصل می آید بر خود زجرها میکند کما قال الله تعالی لَآ اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَلَآ اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ سوم صفت مطمئنگی ست و او آنست که اطمینان گرفته باطاعت الله تعالی و هرگز مخالفت امر الهی نمیکند کما قال الله تعالی يَآ اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِيْٓ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً باید دانست که نفس انبیا علیهم السلام مطمئنه است و نفس اولیا لوامه است بتدریج مطمئنه میگردد و نفس عوام اماره است پس حیات خوب اگر میخواهی با نفس مخالفت کن که مُخَالَفَةُ النَّفْسِ رَاْسُ الْعِبَادَاتِ وَمُوَافَقَةُ النَّفْسِ اَسَاسُ الْكُفْرِ ست بدانکه در تن فرعون همین نفس دعوای خدائی کرد و اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى گویانید چون سالک نفس را بگرسنگی و تشنگی و انواع ریاضت مرتاض گرداند بجمال قرب و وصال دوست رسد این سعادت بی ریاضت هرگز دست ندهد تا نفس را در بوتهٔ ریاضت غوطه ندهد در کنار دوست نرسد چنانکه گفته اند ع

هر که پیش نفس خود مسکین شود	او بسان ملحدان بی دین شود	رستمی کن نفس را گردن بزن
زانکه او سالار تست اندر بدن	بی ریاضت کی شود این نفس رام	چارهٔ دیگر ندارد والسلام

چون نفس را از لذات و شهوات ماکولات و مشروبات محرمه و از حرص و هوا نگاهدارد حق تعالی اسرار و انوار و فیضان نامتناهی غذای او گرداند اِنْتَهٰى مَا فِيْ خُلَاصَةِ الْاَوْرَادِ بِقَدْرِ الضَّرُوْرَةِ بدانکه لفظ نفس مشترک ست گاه نفس گویند و ذات و حقیقت شی خوانند چنانچه در آیهٔ کریمه تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ و گاه نفس گویند و روح علوی خوانند و آن را نفس ناطقه گویند و گاه بخار لطیف خوانند که از جوف دل بتصعید حرارت غریزی متصاعد شود و از راه مجاری عروق بجمیع اعضا و اجزای بدن جاریست

ع۱ قسم کھاتا ہوں میں قیامت کے دن کی اور نفس ملامت کرنے والی کی مقصود اس سے یہ ہو کہ قسم بہت بڑی چیز کی کھائے تو اس سے نفس کی عظمت معلوم ہوتی ہو ۱۲ ع۲ اے نفس مطمئنہ لوٹ طرف اپنے رب کے تو اس سے راضی ہو اور وہ تجھ سے راضی ۱۲ ع۳ میں ہوں رب تمہارا سب سے اونچا ۱۲ ع۴ تو جانتا ہے جو میرے جی میں ہے اور میں نہیں جانتا جو تیرے جی میں ہے ۱۲

وازفرق تا قدم در تمام بدن ساری چنانکه دو شخص متماثل باشند در قد و قامت ولاغری و فربهی یکی ظاهر بدنست ویکی باطن که نفس ست ومثال بدن پیراهنی ست برتن ومثال نفس بخاریست که در جمیع اجزای پیراهن رسد وبشکل پیراهن بر آمده گویا یک آدمی بخاری در تن هر آدمی قائم ست وباید دانست که این آدمی بخاری حیوانیست که حس و حرکت وحیات بدن بدوست ودر حقیقت متحرک وحساس اوست وجوع وشبع وحرص وهوا وجمیع صفات نفسانیه بدو قائم ست ودر عرف تصوف مراد از لفظ نفس همانست حضرت میر سید عبد الاول رحمة الله علیه که از خلفای خاندان حضرت میر سید محمد گیسو دراز رحمة الله علیه اندر رساله در تحقیق نفس نگاشته اند این چند سطور از انجا آورده ام هر که شائق زیاده تفصیل باشد دران رساله نظر کند نقل چند فصول آن رساله حضرت شیخ عبد الحق محدث دهلوی رحمة الله علیه در اخبار الاخیار آورده اند باید دانست که اصل این کار مخالفت نفس ست

کافر نفست چو زبون تو شد	گر همه کفری همه ایمان شدی
اوصاف ذمیمه چون بدل شد	هر عقده که در تو بود حل شد

وسلوک عبارت از همین تبدیل صفات ست چنانچه حضرت شیخ حسن طاهر خلیفهٔ حضرت حجة العاشقین راجی سید حامد شاه قدس الله سره العزیز خلیفهٔ رشید حضرت مخدوم الملک شاه حسام الحق مانکپوری رضی الله عنه در رسالهٔ مفتاح الفیض میفرمایند که سلوک در لغت رفتن ست ورفتن حسی انتقال ست از مکانی بمکانی ودرین محل از سلوک رفتن معنوی وانتقال معنوی مرادست واین سلوک وانتقال را در مرتبهٔ نفس تزکیه نامند وتزکیهٔ نفس آنست که نفس را از اوصاف ذمیمهٔ حیوانی باوصاف حمیدهٔ ملکی واز امارگی بلوامگی ومطمئنگی موصوف سازد وسلوک دل را تصفیه نامند وآنست که آئینهٔ دل را از زنگار هموم وغموم دنیاوی ومیل ابنای او وحب دنیا واندیشهٔ لایعنی مصفا گرداند وتخلیهٔ سر آنست که سر را از اندیشهٔ ماسوی الله واز غوغای غیر حق اگرچه

بہشت بود خالی وارد و پاسبانی سرکند یعنی اندیشۂ غیر حق را بہ سر خود راہ ندہد و اگر چیزی
بیکا یک گذر و نفی آن کوشد این را تخلیۂ سر نامند و تجلیۂ روح آنست کہ بنور مشاہدۂ حق
و بذوق و شوق محبت و اسرار و انوار مشاہدہ روح را منجلی گرداند این را تجلیۂ روح
گویند پس حقیقت سلوک عبارت شد از تبدیل اخلاق حیوانی و خروج از صفات بشری
و تخلق باخلاق اللہ حضرت مخدوم شیخ نور الحق قطب عالم بنگالی قدس اللہ سرہ العزیز
فرمودہ کہ مشایخ سابقین نود و نہ[۹۹] منزل قرار دادہ اند تا سلوک تمام گردد بعدد اسمای
الٰہی و پیران چشت اہل بہشت پاکیزہ سرشت ما علیہم الرحمہ پانزدہ[۱۵] منزل تعین فرمودہ اند
این فقیر سہ[۳] منزل اختیار کرد منزل اول[۱] حَاسِبُوا قَبْلَ اَنْ تُحَاسَبُوا[۱] منزل دوم[۲]
مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فِی الدِّیْنِ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ[۳] منزل سوم[۳] عِبَادَةُ الْفَقِیْرِ نَفْیُ
الْخَوَاطِرِ بدین عملہا کار سالک تمام گردد انشاء اللہ تعالیٰ حضرت مخدوم العالم غوث
بنی آدم شیخ حسام الحق مانکپوری کہ خلیفۂ اجل و جانشین منصب قطبیت حضرت
مخدوم شیخ نور الحق بنگالی قدس اللہ سرہ العزیز اند در مکتوبات شریفہ تحریر فرمودہ
کہ طالب راستہ کار ست اول حساب با خود باید کرد کہ غیر مشروع و بہوای نفس قولی و فعلی
در وجود نیاید حَاسِبُوا قَبْلَ اَنْ تُحَاسَبُوا یعنی حساب از خود بستانید پیش از انکہ از شما
حساب گرفتہ شود در آخرت طریق حساب آنست کہ از وقت بامداد تا وقت خفتن ہرچہ
بگوید و بکند یاد دارد و خواہ بر کاغذ ثبت کند ہرچہ غیر مشروع و بہوای نفس باشد از خود دور دارد
چون بیند کہ چہل روز بدین استقامت گرفت شکر حق تعالیٰ بجا آرد دوم در کار دین
کوشش در زیادت کند از صوم و صلوٰۃ نفل و تلاوت قرآن و ذکر زبان و دل چندانکہ
طاقت بشری وفا کند باید کہ چہل روز ہمین استقامت گیرد شکر حق بجا آرد و مَنِ اسْتَوٰی

منزل سہ فقیر کی عبارت منازل خطرات کا ہے ۱۲
اشارہ و ضعیف قار السیوطی ۱۲
حدیث اخرجہ الدیلمی عن علی و
ترقی کرنی چاہیے ۱۲ منہ
روز اول سے روز دوم میں
وقت میں بڑا یعنی بہ نسبت
دن برابر ہو جسکے دین میں دو
حساب کرو ۱۲ منہ حیات دو
استفسار کے جواب باصواب
کے تا وقت حاسبہ [illegible]
کرو اپنا قبل حساب
۱۵ منہ حساب [illegible]

يحوماه فی الدین فهو مغبون پس هر روز قصد زیادتی عبادت کند که نزد مشائخ کرام و درون
برابر گذشتن نقصان ست سوم تخلیهٔ باطن بنفی خواطر غیر حق اگرچه حسنه باشند و اثبات ذکر صوری
و معنوی بدوام مراقبهٔ چهل روز بدین ملازمت گیرد تا شایسته گردد و در زمرهٔ طالبان جای گیرد که
کسب طالب تا اینجاست بیشتر همه فضل ست اِنَّ اللّٰهَ لَا یُضِیْعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِیْنَ

پاک شو در راه خداوند گیر	اگرچه پلیدم ز من این پند گیر

حضرت قطب الاقطاب قدوة العارفین جناب شاه پیر محمد سلونی قدس الله سره العزیز
در مکتوب شریف رقم فرموده که برای وصول بخدا طرق کثیر اند و افضل الطرق مُوْتُوْا قَبْلَ
اَنْ تَمُوْتُوْا است که جامع الطرق ست باید که درین کلام بلاغت نظام هدایت التیام
تامل نماید تا وصول بخدا زود ور نماید مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا یعنی بمیرید بقصد و ارادهٔ
خود ها چنانکه خواهید مرد بمرگ مقدر که ضروریست مفر از ان غیر ممکن ست و این کلام شریف
مصدر ده اصل ست اصل اول توبه و آن رجوع بجانب خداست عز و جل باراده خود قبل
مرگ زیرا که بعد مرگ رجوع بخدا ضروریست بغیر اراده اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُوْنَ
وَارْجِعِیْ اِلٰی رَبِّكِ دال ست برین معنی اصل ثانی زهد ست و آن عبارت ست از
بر آمدن از حب دنیا و شهوات متاع دنیا و حب مال و جاه چنانکه بموت بر آمدن از نها
ضروریست بغیر اراده اصل ثالث توکل ست و آن بر آمدن ست از حول و قوت خود
و تفویض امور بر خالق کارساز لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ غذای متوکلان ست اُفَوِّضُ
اَمْرِیْ اِلَی اللّٰهِ این تکیهٔ خوب کیشان ست ع خدا خود میر سامانست ارباب توکل را
اصل رابع قناعت ست و آن عبارت ست از ترک خواهش و شهوات چنانکه بموت متروک
می شوند اصل خامس عزلت ست و آن ترک مخالطت بخلق ست چنانکه بموت اصل سادس
ملازمة الذکر و آن خروج ست از ماسوی الله چنانکه بموت خواهد شد قال الله عز و جل

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ إِذَا نَسِيْتَ ای نسیت غیر اللہ اصل سابع توجہ الی اللہ ست بالکلیہ و آن مراد ست
از ترک ہر چیز کہ بخواند بسوی غیر خدا کما ہو بالموت پس نباشد مطلوب و مقصود و محبوب
سوا ے خدا ے عز و جل لَا مَعْبُوْدَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَا مَقْصُوْدَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَا مَطْلُوْبَ
اِلَّا اللّٰهُ وَلَا مَحْبُوْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَا مَوْجُوْدَ اِلَّا اللّٰهُ اصل ثامن صبر ست و آن خروج ست
از حظوظ نفس کما ہو بالموت جناب شاہ پیر محمد سلونی قدس اللہ سرہ العزیز در مکتوب شریف
درین مقام نکتۂ شگرف افادہ فرمودہ اند و منت برجان سخن فہم معنی شناس نہادہ
عبارتش اینست اِعْلَمْ اَنَّ الشَّهَوَاتِ تُصَيِّرُ الْمُلُوْكَ عَبِيْدًا وَالصَّبْرُ يُصَيِّرُ
الْعَبِيْدَ مُلُوْكًا اَلَا تَرٰى فِيْ قِصَّةِ يُوْسُفَ وَزُلَيْخَا یعنی شہوات سلطان را بندہ
میگرداند و صبر بندہ را سلطان چنانکہ از قصۂ یوسف و زلیخا ظاہر ست آری چہ خوش ارشاد
فرمودہ اصل تاسع مراقبہ است و آن خروج از خود ست کما ہو بالموت اصل عاشر رضا ست
و آن ترک رضای خود ست و دخول در تحت رضای باری تعالی چنانکہ بموت لامحالہ شدنیست
این اصول سلوک اند کہ حرمان و عدم وصول از ضائع کردن ہمین اصول می باشد چنانکہ
حضرت مخدوم الملک شاہ حسام الحق مانکپوری رضی اللہ عنہ در مکتوبات شریفہ بچند
مقامات تحریر فرمودہ اِنَّمَا حُرِمُوا الْوُصُوْلَ بِتَضْيِيْعِ الْاُصُوْلِ یعنی جز این نیست کہ
محروم شدند از وصول بخدا بسبب ضائع کردن اصول بدانکہ وصول بجناب الہی بدو طریق
است یکی بطریق فضل کہ حق تعالی بہ فقیری کامل رساند و آن کامل مکمل بیک
نظر و بیک کلمہ کار او تمام کند و حجاب از پیش او بردارد و از خواب غفلت بیدار ساخت
بی رنج ریاضت و شدت مجاہدت جمال معشوق حقیقی بدو نماید و او را از خودی رہ

۱؎ اور یاد کر اپنے رب کو جب ... تو غیر اللہ ...

۲؎ نہیں ہے معبود غیر اللہ اور نہ مقصود غیر اللہ اور نہ مطلوب غیر اللہ

اور نہ محبوب غیر اللہ اور نہ موجود غیر اللہ

۳؎ جان تو کہ خواہشیں کر دیتی ہیں بادشاہوں کو غلام اور صبر بناتا ہے غلاموں کو بادشاہ کیا نہیں دیکھتا تو قصہ یوسف و زلیخا میں ۱۲

۴؎ نہیں محروم ہوئے وہ لوگ وصول سے مگر ضائع کرنے سے اصول کے ۱۲

بستانند وبدرجۂ بی یبصر وبی یسمع رسانند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ دوم بطریق مجاہدہ وریاضت چنانکہ افراد انسان کامل بدان
طریق سلوک نمودہ بمقام عالی ومنازل والا واصل گشتہ اند وآن راہ بربستہ مجاہدہ
وریاضت ست کہ چون طالب حق را شوق الٰہی در دل پدید آید ودر طریق جستجو
قدم استوار نہد وبر دست حق پرست شیخ کامل وپیر واصل توبۂ نصوح کردہ بجد وجہد تمام
سالک مسالک مشایخ کرام بودہ حفظ اوقات را سرمایۂ حیات داند بزرگان ہر خانوادہ بروش
خود طالب را ارشاد وتلقین فرمودہ اند چنانچہ حضرات چشتیہ بہشتیہ اولاً مبتدی را بحفظ اوقات
وتلاوت قرآن وگزاردن نوافل وقرأت اوراد وزکوۃ اعمال وخلوات واربعینات
مامور میفرمایند وبعد از تزکیۂ نفس بپاس انفاس وذکر جہر مشغول می سازند ومی فرمایند
کہ لَا دَارَ کَدَارِیْ لَا دِیَارَ کَہَا بعد ازان کہ انبعاث شوق وآثار آن مترتب گشتہ
بمراقبۂ دوام آگاہی وحفظ قلب از خطرات لایعنی وافکار بے معنی امر می کنند وطالب را
بحق می سپارند کہ حافظ حقیقی اوست وفتح ابواب فیوض نامتناہی منحصر بر فضل اوست درین راہ
مردانہ وار قدم نہد تا بمقام نامرادی کہ عین مراد عاشقانست بکرم حق رسد بزرگی گفتہ

گر مراد خویش خواہی نامرادی پیش گیر	من مرادی خویش را در نامرادی یافتم

بزرگے فرماید

دست از طلب ندارم تا کار من برآید	یا تن رسد بجانان یا جان زتن برآید
طالب آنست کہ در راہ طلب جان بدہد	این نگوید کہ بمقصود رسم یا نرسم

طریقۂ انیقۂ خواجگان چشتیہ وپیران بہشتیہ عشق وانکسار وبذل وایثار واتباع سنن
جناب احمد مختار ست صلی اللہ علیہ وآلہ وصحبہ وسلم چون در طلب حق مجاہدت وریاضت

نہین ہین ۱۲ منہ
جسکو درود وظائف
درود رحمت اوس پر
۱۲ منہ نہین ہوتا
اللہ بڑا فضل والا ہی
ہی جسکو چاہتا ہی اور
یہ فضل ہی اللہ کا دیتا
سے سنتا ہی ۱۲ منہ
ہی اور میری ہی اعانت
میری ہی مدد سے دیکہتا

اختیار کرد و بمنزل مقصود رسید فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِیْمًا و اگر در طلب بمرد
فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَی اللّٰهِ بهر حال طلب نگزارد که اِنَّ اللّٰهَ لَا یُضِیْعُ اَجْرَ
الْمُحْسِنِیْنَ وَیُحِبُّ الصَّالِحِیْنَ وَالْمُتَّقِیْنَ خلاصة المرام آنکه طالب را باید که اوقات
شبانروزی خود را مهذب سازد و باوراد و نوافل و اذکار قلبی و لسانی و مراقبات اکنون
چند نوافل و اوراد و طریقهٔ ذکر و مراقبه که از پیران خود سند آن دارم و از مونس الفقرا
تالیف شریف حضرت مخدوم شیخ نور الحق قطب عالم بنگالی رحمة الله علیه و خلاصة الاوراد
مؤلفهٔ حضرت مخدوم العالم شیخ حسام الحق مانکپوری رحمة الله علیه و فوائد کریمیه ملفوظ حضرت
قطب المشایخ شاه پیر محمد سلونی رحمة الله علیه بطریق اختصار انتخاب کرده می نگارم
طریقهٔ نماز تهجد چنانکه در خلاصة الاوراد مرقوم ست اینست که چون از خواب بیدار شود این
تسبیح گوید لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِیْكَ لَهٗ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰی
كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَکْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ
باز گوید اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِیْ بدانکه نماز تهجد دوازده رکعت ست به شش سلام و اگر دوازده
رکعت نتواند گزارد و بر چار رکعت بدو سلام مداومت نماید چون خواهد که شروع کند
نخست یکبار بگوید اَللّٰهُ اَکْبَرُ کَبِیْرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ کَثِیْرًا وَسُبْحَانَ اللّٰهِ بُکْرَةً وَّاَصِیْلًا
بعده ده مرتبه کلمهٔ تمجید بگوید و یکبار بگوید اَللّٰهُ اَکْبَرُ ذُو الْمُلْكِ وَالْمَلَکُوْتِ وَالْکِبْرِیَاءِ
وَالْجَبَرُوْتِ وَالْعَظَمَةِ وَالْجَلَالِ وَالْقُدْرَةِ وَالْکَمَالِ چونکه در خلاصة الاوراد ادعیه
قبل از شروع کردن نماز تهجد بسیار مرقوم اند لهذا بنظر اختصار آن را گذاشته ترکیب نماز تهجد
می نگارم باید که دو رکعت بگزارد و در رکعت اولی بعد فاتحه آیة الکرسی تا خَالِدُوْنَ و در رکعت ثانیه
اٰمن الرسول تا آخر سوره و بعد هر دوگانه ده بار استغفار و ده بار درود بخواند بعده این دعا

باتسمیہ بخواند اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكَ مَحَبَّتِكَ وَمَعْرِفَتِكَ وَمَلِّكْنِيْ مُلْكَ عِشْقِكَ وَاشْتِيَاقِ لِقَائِكَ الْكَرِيْمِ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ اَللّٰهُمَّ اَعْطِنِيْ مُلْكًا مُسْتَقِيْمًا مُبَارَكًا اَبَدِيًّا بِلَانِهَايَةِ وَالٰى اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مَحْبُوْسَ مَحَبَّتِكَ وَمَسْجُوْنَ عِشْقِكَ وَمَقْرُوْنَ قُرْبِكَ وَمَجْنُوْنَ لِقَائِكَ اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِيْ عَاشِقًا وَّاَمِتْنِيْ عَاشِقًا وَّاحْشُرْنِيْ مَعَ الْعَاشِقِيْنَ يَا مَطْلُوْبَ الْعَاشِقِيْنَ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ بعدہ دو رکعت ادا کند وقرات ہمان ادا کند کہ در دوگانہ اول خواندہ بعد سلام استغفار ودرود بعدد مذکور بخواند واین دعا باتسمیہ بخواند اِلٰهِيْ بِحَقِّ وَحْدَانِيَّتِكَ وَبِحُرْمَةِ فَرْدَانِيَّتِكَ وَبِعِزَّةِ صَمَدَانِيَّتِكَ وَبِعَظَمَةِ طَهَارَتِكَ وَتَسْبِيْحَاتِ ذَاتِكَ وَتَنَزُّهَاتِ صِفَاتِكَ وَبِجَلَالِ قُدْسِكَ وَجَمَالِ اُنْسِكَ وَكَمَالِ لُطْفِكَ وَبِنَظَرِكَ اِلٰى اَوْلِيَائِكَ وَبِقُرْبِكَ اِلٰى اَصْفِيَائِكَ وَبِمَحَبَّتِكَ لِطَالِبِيْكَ وَبِشَوْقِكَ اِلٰى مُشْتَاقِيْكَ اَنْ تَجْعَلَنِيْ مِنْ اَهْلِ عِنَايَتِكَ وَتُنَوِّرَ قَلْبِيْ بِنُوْرِ هِدَايَتِكَ وَجَمَالِ مُشَاهَدَتِكَ وَتُحَرِّقَ قَلْبِيْ بِنَارِ شَوْقِكَ وَاشْتِيَاقِ لِقَائِكَ وَتَجْعَلَ مَعْدِنَ اَسْرَارِكَ وَاَنْوَارِكَ يَا اَمَلَ الْمُشْتَاقِيْنَ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ بعدہ دو رکعت دیگر بگذارد وقرات ہمان ست کہ در دوگانہ اول خواندہ بود بعد سلام استغفار ودرود بعدد مذکور بخواند واین دعا باتسمیہ بخواند اَللّٰهُمَّ اخْصُصْنِيْ بِمَحَبَّتِكَ اَللّٰهُمَّ اخْصُصْنِيْ بِقَبُوْلِكَ اَللّٰهُمَّ اخْصُصْنِيْ بِرِضَاكَ اَللّٰهُمَّ نَوِّرْ قَلْبِيْ بِنُوْرِكَ وَاجْعَلْنِيْ مِنْ اَهْلِ حُضُوْرِكَ وَعَلِّمْنِيْ عِلْمًا مِّنْ لَّدُنْكَ اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ وَاَنْتَ الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا يَبْقٰى وَلَا يَفْنٰى وَاَنْتَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ اَسْاَلُكَ بِنُوْرِ وَجْهِكَ الْكَرِيْمِ وَبِجَلَالِكَ الَّذِيْ لَا يُرَامُ وَبِعِزَّتِكَ الَّتِيْ لَا تُقْهَرُ اَنْ تُصَلِّيَ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَنْ تَغْفِرَ لِيْ وَتَرْحَمَنِيْ اِنَّكَ اَنْتَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ

اللّٰهم قربني الى مرضاتك وجنبني عن سخطك ونقماتك ووفقني بقراءة
آياتك اللّٰهم حبب الي الاحسان وكره الي العصيان وحرم علي السخط و
النيران بعصمتك يا عصمة الخائفين وصلى الله على خير خلقه محمد وآله اجمعين
بعده دو رکعت دیگر بگذارد وقراءت همان ست که در دوگانه اول خوانده بعد سلام استغفار
ودرود وبعد مذکور واین دعا با تسمیه بخواند الٰهي نفسي حجابي وحياتي حجابي وذنوبي
حجابي وقلبي حجابي وعقلي حجابي وقولي حجابي وفعلي حجابي وسمعي حجابي
وبصري حجابي والدنيا حجابي والعقبى حجابي فارفع الحجاب يا صاحب
الحجاب اللّٰهم اجعل لي الى مرضاتك دليلا ولا تجعل علي للشيطان سبيلا
واجعل الجنة لي منزلا ومقيلا يا قاضي حوائج الصالحين اللّٰهم اجعلني
من المتوكلين عليك ومن الفائزين لديك ومن المقربين اليك باحسانك
يا غاية الطالبين وصلى الله على خير خلقه محمد وآله اجمعين بعده دو رکعت
دیگر بگذارد وقراءت همان ست که در دوگانه اول خوانده بود بعد سلام استغفار
ودرود گوید واین دعا با تسمیه بخواند استغفر الله مما مضى من ذنوبي ما
ذكرته وما نسيته وهو مكتوب على صحائف الكرام الكاتبين يعلمون ما
افعل وما كسبت يداي واستغفر الله من موبقات الذنوب ومقطعاتها
ومن الزلات وما كسبت يداي واومن به واتوكل عليه واسبحه كثيرا
واستغفر الله من جميع ما كره الله من القول والفعل والعمل يا غفور
اسألك ان تصلي على محمد وآله وان تعفو عني وتغفر ذنوبي واستجب
دعائي يا سيدي ومولاي ويا رجاء المؤمنين ولا تخيب دعائي
ويا غوث المستغيثين اغثني ويا حبيب التوابين تب علي انك انت
التواب الرحيم اللّٰهم افتح علي ابواب الجنان واغلق علي ابواب

الْإِيْمَانِ وَوَفِّقْنِي بِتِلَاوَةِ الْقُرْاٰنِ وَاجْعَلْنِي مِنْ اَهْلِ الرِّضْوَانِ اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ
تَذَكَّرْتَ لَنَا مِنْ خَيْرٍ وَاَمَرْتَنَا بِالدُّعَاءِ وَضَمِنْتَ لِلْاِجَابَةِ فَدَعَوْنَاكَ
وَنَحْنُ عِبَادُكَ وَبِحُسْنِ عِبَادَتِكَ وَبِمَا يَسْأَلُ الْعِبَادُ مِنْكَ وَيَرْغَبُ اِلَيْكَ كَرَمًا
وَجُوْدًا وَرُبُوْبِيَّةً وَوَحْدَانِيَّةً يَا مَوْضِعَ شَكْوَى السَّائِلِيْنَ وَيَا مُنْتَهٰى حَاجَةِ
الرَّاغِبِيْنَ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ اَجْمَعِيْنَ بعده دو رکعت دیگر بگذارد
وقرارت همان ہست کہ در دوگانہ اول خواندہ بود بعد سلام درود و استغفار بخواند
واین دعا با تسمیہ بخواند اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ خَلَقْتَنِيْ وَلَمْ اَكُ شَيْئًا
وَرَزَقْتَنِيْ وَلَمْ اَمْلِكْ شَيْئًا وَعَلَّمْتَنِيْ وَلَمْ اَعْلَمْ شَيْئًا رَبِّ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ وَارْتَكَبْتُ
الْمَعَاصِيَ وَاَنَا مُقِرٌّ بِذُنُوْبِيْ اِنْ عَفَوْتَنِيْ فَلَا يَنْقُصُ فِيْ مُلْكِكَ شَيْءٌ وَاِنْ عَذَّبْتَنِيْ
فَلَا يَزِيْدُ فِيْ سُلْطَانِكَ شَيْءٌ تَجِدُ مَنْ تُعَذِّبُ غَيْرِيْ وَلَا اَجِدُ مَنْ يَرْحَمُنِيْ غَيْرُكَ
فَبِعِزَّتِكَ وَجَلَالِكَ اَنْ تَغْفِرَ لِيْ وَتُبْ عَلَيَّ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ
فَرَاغِيْ شُغْلًا وَنِسْيَانِيْ ذِكْرًا وَسُكُوْتِيْ فِكْرًا وَنُطْقِيْ حِكْمَةً وَحَرَكَتِيْ خِدْمَةً وَحَرَكَتِيْ
جَمْعًا وَجَمْعِيْ وَحْدَةً وَخَلْوَتِيْ جَلْوَةً وَجَلْوَتِيْ خَلْوَةً وَاُنْسِيْ وَحْشَةً وَوَحْشَتِيْ
اُنْسًا وَصَحْوِيْ سُكْرًا وَسُكْرِيْ صَحْوًا وَجُوْعِيْ شِبَعًا وَشِبَعِيْ جُوْعًا وَنَوْمِيْ يَقَظَةً
وَيَقَظَتِيْ نَوْمًا وَقَلْبِيْ سَلِيْمًا وَاِلٰى رَبِّيْ مُنِيْبًا وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ
اَجْمَعِيْنَ پس سر بسجدہ نہد واین دعا بخواند اِلٰهِيْ قَلْبِيْ مَحْجُوْبٌ وَعَقْلِيْ مَغْلُوْبٌ
وَنَفْسِيْ مَعْيُوْبٌ وَشَقَاوَتِيْ غَالِبٌ وَطَاعَتِيْ قَلِيْلٌ وَمَعْصِيَتِيْ كَثِيْرٌ وَلِسَانِيْ
مُقِرٌّ بِالذُّنُوْبِ فَكَيْفَ حِيْلَتِيْ يَا سَتَّارَ الْعُيُوْبِ وَيَا غَفَّارَ الذُّنُوْبِ اَللّٰهُمَّ
لَا تَجْعَلْنِيْ بِالْاِحْسَانِ مُسْتَدْرَجِيْنَ وَلَا بِالسَّتْرِ مَغْرُوْرِيْنَ وَلَا بِالْقَعُوْدِ
مَفْتُوْنِيْنَ اَللّٰهُمَّ اِنَّا نُحِبُّ طَاعَتَكَ وَاِنْ قَصَّرْنَاهَا وَنَكْرَهُ مَعْصِيَتَكَ وَاِنْ
ارْتَكَبْنَاهَا اَللّٰهُمَّ تَفَضَّلْ عَلَيْنَا بِالْجَنَّةِ وَاِنْ لَمْ نَكُنْ اَهْلَهَا وَاَعِذْنَا

مِنَ النَّارِ وَاِنِ اسْتَوْجَبْنَاهَا اَللّٰهُمَّ اقْذِفْ فِيْ قَلْبِيْ رَجَاءَكَ وَاقْطَعْ رَجَائِيْ عَمَّنْ سِوَاكَ حَتّٰى لَا اَرْجُوْا اَحَدًا غَيْرَكَ اِلٰهِيْ ضَاقَتِ الْمَذَاهِبُ اِلَّا اِلَيْكَ وَخَابَتِ الْاٰمَالُ اِلَّا لَدَيْكَ وَبَطَلَ التَّوَكُّلُ اِلَّا عَلَيْكَ وَانْقَطَعَ الرَّجَاءُ اِلَّا عَنْكَ لَا مَلْجَاَ وَلَا مَنْجَا وَلَا مَفَرَّ اِلَّا اِلَيْكَ تَحَصَّنْتُ بِالْمَلِكِ الَّذِيْ لَهُ الْمُلْكُ وَالْمَلَكُوْتُ وَاعْتَصَمْتُ بِالصَّمَدِ الَّذِيْ لَهُ الْعِزَّةُ وَالْجَبَرُوْتُ وَتَوَكَّلْتُ عَلَى الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ بِلَغَوْثَاهُ يَا غَوْثَاهُ يَا غَوْثَاهُ وَاَغِثْنِيْ بِرَحْمَتِكَ يَا غَوْثَ الْمُؤْمِنِيْنَ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ يَا قَرِيْبُ يَا مُجِيْبُ يَا سَمِيْعَ الدُّعَاءِ يَا لَطِيْفًا لِمَنْ يَّشَاءُ حَسْبُنَا اللّٰهُ وَكَفٰى اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُبِكَ مِنْ ذَهَابِ الدَّوْلَةِ وَتَغَيُّرِ النِّعْمَةِ وَتَحْوِيْلِ الْعَافِيَةِ وَغَلَبَةِ الشَّقَاوَةِ عَلَى السَّعَادَةِ وَمِنْ ضِيْقِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ يَا مُجِيْبَ دَعْوَةِ الْمُضْطَرِّيْنَ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ اٰخِرَ عُمْرِنَا بِالسَّعَادَةِ وَاجْعَلْ اٰخِرَ كَلَامِنَا بِالشَّهَادَةِ وَاَنْزِلْنَا مَنْزِلَ الشُّهَدَاءِ وَالصّٰلِحِيْنَ وَحَسُنَ اُولٰئِكَ رَفِيْقًا وَارْزُقْنَا سَعَادَةَ الدَّارَيْنِ اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا الْعَوْنَ عَلَى الطَّاعَةِ وَالْعِصْمَةَ مِنَ الْمَعْصِيَةِ وَاِفْرَاغَ الصَّبْرِ فِي الْخِدْمَةِ وَاِبْزَاعَ الشُّكْرِ فِي النِّعْمَةِ وَاَسْاَلُكَ حُسْنَ الْمَعْرِفَةِ وَاَسْاَلُكَ حُسْنَ الْخَاتِمَةِ وَاَسْاَلُكَ الْمَحَبَّةَ وَحُسْنَ التَّوَكُّلِ عَلَيْكَ وَاَسْاَلُكَ الرِّضٰى وَحُسْنَ التَّقَرُّبِ اِلَيْكَ وَاَسْاَلُكَ اللِّقَاءَ وَحُسْنَ الْمُنْقَلَبِ اِلَيْكَ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ پس سر برآرد و این مناجات بخواند پادشاها بنظر رضا و رحمت بما نگر خداوندا ظاهرا و باطنا ما را در رضای خود جمع دار و تفرقه و پریشانی و سرگردانی انداه ما و از ما و همه مسلمانان دور دار و عفو و عافیت را قرین وقت ما کن رعایت و عنایت را سائق و قائد ما گردان ما را بدست تفرقه ما با زده ما را بما مگذار ما را از شر ما نگهدار کارهای ما و همه مسلمانان را در عافیت و در رضای خویش باصلاح آر کرده را مگذار و آینده را نگهدار

هرچه به بنده بخشی و نبی بخش بارضای خود قرینی بخش مارا بقهر خویش مخذول مکن مارا بغیر خویش مشغول مکن اگر بپرسی حجتی نداریم واگر بسوزی طاقتی نداریم از بنده خطا و زلت وازتو عطا و رحمت ای قدیم لم یزل وای عزیز بی بدل اَللّٰهُمَّ اَصْلِحْنَا وَاَصْلِحْ فَسَادَ قُلُوْبِنَا وَاَصْلِحْ فَسَادَ اَفْعَالِنَا وَاَصْلِحْ فَسَادَ اَقْوَالِنَا وَاَصْلِحْ فَسَادَ اَحْوَالِنَا وَاَصْلِحْ فَسَادَ صُدُوْرِنَا وَاَصْلِحْ وُلَاةَ اُمُوْرِنَا وَاَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا وَاَصْلِحْنَا بِمَا اَصْلَحْتَ بِهٖ عِبَادَكَ الصّٰلِحِيْنَ يَا مُصْلِحَ الصّٰلِحِيْنَ وَيَا اَكْرَمَ الْاَكْرَمِيْنَ اَخْتِمْ لَنَا بِخَيْرٍ رَبَّنَا تَوَفَّنَا مُسْلِمِيْنَ وَاَلْحِقْنَا بِالصّٰلِحِيْنَ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ بعده صد بار بگوید يَا اَسْمَعَ السَّامِعِيْنَ وَيَا اَبْصَرَ الْمُبْصِرِيْنَ وَيَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ بعده ده بار بگوید اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ ضِيْقِ الدُّنْيَا وَمِنْ ضِيْقِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ حق تعالی او را از تنگی دنیا و آخرت نگهدارد چون فارغ شود باستغفار مشغول گردد تا حق تعالی بیامرزد و خواه بذکر مشغول گردد و خواه بتلاوت قرآن و واضح باد که در نماز تهجد اسرار بسیار و فضل بیشمار اند و مایهٔ مشایخ کبار ست و بهتر ست از دنیا و آنچه در دنیاست و توفیق این نماز نیابد مگر اهل سعادت و ازین نماز غافل نباید بود

شب جاذب قربت اله است		شب هودج سالکان راه است

باید که وقت صبح را غنیمت داند که آن وقت اجابت دعوات ست

دران کشور بیابی هرچه خواهی		چه خوش ملکیست ملک صبحگاهی

چون صبح دمد پیش از سنت سه آیه اول سورهٔ انعام بخواند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ثُمَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ طِيْنٍ ثُمَّ قَضٰى اَجَلًا وَّاَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُوْنَ ط بعده سنت فجر ادا کند بعد ادای سنت فجر صد مرتبه بگوید سُبْحَانَ اللّٰهِ

وَبِحَمْدِهٖ سُبْحَانَ اللّٰہِ الْعَلِیِّ الْعَظِیْمِ وَبِحَمْدِهٖ اَسْتَغْفِرُ اللّٰہَ رَبِّیْ مِنْ کُلِّ ذَنْبٍ وَّ
اَتُوْبُ اِلَیْهِ بعد جہل ویکبار این دعا بخواند یَا حَیُّ یَا قَیُّوْمُ یَا بَدِیْعَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
یَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِکْرَامِ یَا لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ اَسْأَلُكَ اَنْ تُحْیِیَ قَلْبِیْ بِنُوْرِ مَعْرِفَتِكَ یَا
اَللّٰہُ یَا اَللّٰہُ یَا اَللّٰہُ برین دعا مداومت نماید کہ در احیاے قلب این دعا اثری تمام دارد امام احمد
حنبل و خواجہ حکیم ترمذی علیہما الرحمہ فرمودہ اند کہ ہزار بار حضرت رب العزت را بخواب
دیدم و ہر بار عرضہ داشتم کہ از زوال ایمان می ترسم فرمان شد کہ این دعا چہل و یکبار
درمیان سنت و فرض فجر می خواندہ باش بعدہ فریضہ بجماعت ادا کن کہ نماز باجماعت از
نماز فرد بست و ہفت درجہ افضل ست و تا امکان خود نماز پنجگانہ بجماعت گذارد کہ فضیلت
جماعت از احادیث صحیحہ ثابت ست باید کہ بعد ہر نماز فرض آیۃ الکرسی یکبار و درود ہرچہ
یاد باشد دہ بار و سورۂ اخلاص دہ بار و استغفار سہ بار و سبحان القدسی و سہ بار
والحمد للہ سی و سہ بار و اللہ اکبر سی و چہار بار و یکبار لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰہُ وَحْدَهٗ لَا شَرِیْكَ
لَهٗ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ یُحْیِیْ وَیُمِیْتُ وَهُوَ حَیٌّ لَّا یَمُوْتُ بِیَدِهِ الْخَیْرُ وَهُوَ عَلٰی
کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ مدام خواندہ باشد و بعد فراغ نماز فجر لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰہُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِیْنُ
صد بار و یَا رَحِیْمُ صد بار و ہفتاد بار یَا رَزَّاقُ و باید کہ قبل طلوع آفتاب و قبل غروب
مسبعات عشر خواندہ باشد کہ آنحضرت صلعم حضرت خضر را بخواندن آن مامور فرمود و از ایشان
بمشایخ کرام رسیدہ است مسبعات عشر اینست سورۂ فاتحہ سورۂ الناس سورۂ الفلق سورۂ
اخلاص سورۂ کافرون آیۃ الکرسی ہر یکی ہفت بار با تسمیہ ہفت بار خواندہ باشد بعد از ان
سُبْحَانَ اللّٰہِ وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ وَلَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰہُ وَاللّٰہُ اَکْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰہِ
الْعَلِیِّ الْعَظِیْمِ با تسمیہ ہفت بار و این درود اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ
وَنَبِیِّكَ وَحَبِیْبِكَ وَرَسُوْلِكَ النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَبَارِكْ وَسَلِّمْ با تسمیہ
ہفت بار و این دعا اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِیْ وَلِوَالِدَیَّ وَلِمَنْ تَوَلَّدَ کَمَا رَبَّیَانِیْ صَغِیْرًا وَاغْفِرْ

اَللّٰهُمَّ لِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ الْاَحْيَاءِ
مِنْهُمْ وَالْاَمْوَاتِ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ہفت بار بعدہ این ہا ہفت بار
يَا رَبِّ افْعَلْ بِيْ وَبِهِمْ عَاجِلًا وَآجِلًا فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَا اَنْتَ لَهُ اَهْلٌ
وَلَا تَفْعَلْ بِنَا يَا مَوْلَانَا مَا نَحْنُ لَهُ اَهْلٌ اِنَّكَ جَوَادٌ حَلِيمٌ كَرِيمٌ غَفُورٌ بَرٌّ
رَؤُفٌ رَحِيمٌ بعدہ سہ مرتبہ گوید رَبِّ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَّاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ وسہ بار
اَللّٰهُمَّ اهْدِنِي بِرَفْعَتِكَ يَا رَافِعُ وبست ویکبار يَا عَزِيزُ يَا جَبَّارُ خواندہ باشد چون آفتاب
مقدار یک نیزہ خواہ دو نیزہ بلند شود نماز اشراق ادا کند جناب مخدوم الملک حضرت شاہ
حسام الحق مانکپوری رضی اللہ عنہ در خلاصۃ الاوراد دہ رکعت رقم فرمودہ اند مگر چہار رکعت
ضروریست ناغہ نکند اول دو رکعت بگذارد در رکعت اولی آیۃ الکرسی تا خالدون و در رکعت
ثانیہ آمن الرسول تا آخر سورہ بخواند بعد سلام تسمیہ گوید و درود بخواند سہ مرتبہ واین دعا بخواند
اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَصْبَحْتُ لَا اَسْتَطِيعُ دَفْعَ مَا اَكْرَهُ وَلَا اَمْلِكُ نَفْعَ مَا اَرْجُوْا صْبَحْتُ
مُرْتَهِنًا بِعَمَلِي وَاَصْبَحَ اَمْرِي بِيَدِ غَيْرِي فَلَا فَقِيرًا اَفْقَرَ مِنِّي اَللّٰهُمَّ لَا تُشْمِتْ
بِي عَدُوِّي وَلَا تَسُؤْ بِي صَدِيقِي وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتِي فِي دِينِي وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا
اَكْبَرَ هَمِّي وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِي وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ مَنْ لَا يَرْحَمُنِي اِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
اَللّٰهُمَّ اَعُوذُ بِكَ مِنَ الذُّنُوبِ الَّتِي تُزِيلُ بِهَا النِّعَمَ وَاَعُوذُ بِكَ مِنَ الذُّنُوبِ
الَّتِي تُوجِبُ بِهَا النِّقَمَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ
خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ بعدہ دو رکعت صلوٰۃ استعاذہ بگذارد در رکعت
اولی بعد الحمد سورۂ فلق و در رکعت ثانیہ بعد الحمد سورۂ ناس بخواند بعد سلام تسمیہ گوید و درود
سہ بار بخواند واین دعا بخواند اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَعُوذُ بِكَ وَبِاسْمِكَ الْاَعْظَمِ وَكَلِمَاتِكَ التَّامَّةِ
مِنْ شَرِّ السَّامَّةِ وَالْهَامَّةِ وَاَعُوذُ بِكَ وَبِاسْمِكَ الْاَعْظَمِ وَكَلِمَاتِكَ التَّامَّةِ مِمَّا يَجْرِي
بِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ اِنَّ رَبِّيَ اللّٰهُ الَّذِي لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

اِلٰھِی اِنَّکَ سَلَّطْتَ عَلَیَّ عَدُوًّا بَصِیْرًا بِعُیُوْبِنَا یَرَانَا ھُوَ وَقَبِیْلُہٗ مِنْ حَیْثُ لَا
نَرَاھُمْ اَللّٰھُمَّ فَاٰیِسْہُ کَمَا اٰیَسْتَہٗ مِنْ رَّحْمَتِکَ وَقَنِّطْہُ مِنَّا کَمَا قَنَّطْتَہٗ مِنْ عَفْوِکَ
وَاَبْعِدْ بَیْنَنَا وَبَیْنَہٗ کَمَا اَبْعَدْتَّ بَیْنَہٗ وَبَیْنَ جَنَّتِکَ اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ
وَصَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی خَیْرِ خَلْقِہٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ اَجْمَعِیْنَ بِرَحْمَتِکَ
یَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِیْنَ در حدیث آمده که فرمود پیغمبر صلعم هر که نماز فجر با جماعت گذارد و بر مصلا
بر نشیند تا آفتاب بر آید پس بگذارد نماز اشراق را حرام گرداند خدائے عز و جل تن او را
از آتش دوزخ چون وقت چاشت آید یعنی ربع روز دوازده رکعت ادا کند و اگر نتواند بر چهار
مداومت کند در رکعت اولی بعد فاتحه والشمس و در ثانیه واللیل و در ثالثه والضحیٰ و در رابعه
الم نشرح و اگر این سورتها نداند پس در هر رکعت آیۃ الکرسی و سه بار اخلاص خواند و باشد
بعد سلام تسمیه گوید درود سه بار خواند و این دعا خواند اَللّٰھُمَّ لَکَ الْحَمْدُ شُکْرًا وَلَکَ الْمَنُّ
فَضْلًا وَاَنْتَ رَبُّنَا حَقًّا وَنَحْنُ عَبِیْدُکَ رِقًّا وَاَنْتَ لِذٰلِکَ اَھْلٌ اَللّٰھُمَّ
یَا مُیَسِّرَ کُلِّ عَسِیْرٍ وَیَا جَابِرَ کُلِّ کَسِیْرٍ وَیَا مُوْنِسَ کُلِّ وَحِیْدٍ وَیَا صَاحِبَ
کُلِّ غَرِیْبٍ یَسِّرْ عَلَیْنَا کُلَّ عَسِیْرٍ فَاِنَّ تَیْسِیْرَ الْعَسِیْرِ عَلَیْکَ یَسِیْرٌ وَاَنْتَ
عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ پس سر بسجده نهد و هفت بار بگوید اَللّٰھُمَّ اَغْنِنِیْ بِجَلَالِکَ عَنْ
حَرَامِکَ وَبِطَاعَتِکَ عَنْ مَعْصِیَتِکَ وَبِفَضْلِکَ عَمَّنْ سِوَاکَ و هفت بار یَا وَھَّابُ
در سجده بگوید حق تعالیٰ از خلق او را بی نیاز گرداند پس سر از سجده بر دارد و صد بار بگوید
اَللّٰھُمَّ اغْفِرْ لِیْ وَارْحَمْنِیْ وَتُبْ عَلَیَّ اِنَّکَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِیْمُ فرمود پیغمبر ما صلعم که
سه چیز باشد چیز جمع نشود اول گناه با توبه یعنی چون توبه نصوح کرد گناه محو میگردد
و باقی نمی ماند دوم توانگری با زنا سوم درویشی و محتاجی با نماز چاشت خواجه ابو القاسم
حکیم ترمذی علیه الرحمه فرموده که پنج چیز در پنج چیز یافتم اول صحت تن در صوم دوم غفلت
در بسیار خوردن سوم علم و حکمت در شکم تهی داشتن چهارم رضای خدا در مخالفت هوا

پنجم برکت در روزی در نماز چاشت اِنْتَهٰی مَا فِیْ خُلَاصَۃِ الْاَوْرَادِ بِقَدْرِ الضَّرُوْرَۃِ
در خبرست کہ حضرت رسالت پناہ علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام شیطان لعین را پرسید
کہ کدام عمل نزدیک تو دشمن ست گفت نماز چاشت و روزۂ ایام بیض کذا فی خلاصۃ
الاوراد و جناب مخدوم الملک قطب العالم حضرت مخدوم شاہ حسام الحق مانکپوری
رضی اللہ تعالی عنہ در خلاصۃ الاوراد نوافل بسیار مثل فی الزوال و دیگر نوافل نوشتہ اند
چونکہ بنای این رسالہ بر اختصار نہادہ ام لہذا نوافل ضروریہ بالاختصار می نگارم چون
وقت ظہر درآید نماز ظہر با جماعت ادا کند بعدہ تلاوت قرآن مجید و دلائل الخیرات کند
چون وقت عصر درآید نماز عصر با جماعت ادا کند و مسبعات عشر بخواند و باستغفار
مشغول ماند و دعای حزب البحر اگر یاد داشتہ باشد و از کسی مجاز باشد بخواند چون وقت
مغرب درآید نماز مغرب با جماعت گذارد و نماز اوابین و حفظ ایمان و صلوۃ العصمۃ
گذارد نماز اوابین این ست شش رکعت بسہ سلام گذارد و در ہر رکعت بعد الحمد
اخلاص سہ بار بعد فراغ سر بسجدہ نہد و این دعا بخواند اَللّٰھُمَّ ارْزُقْنِیْ تَوْبَۃً
تُوْجِبُ بِھَا مَحَبَّتَکَ یَا مُحِبَّ التَّوَّابِیْنَ اَللّٰھُمَّ اخْصُصْنِیْ بِمَحَبَّتِکَ
نماز حفظ ایمان این ست دو رکعت بگذارد در رکعت اولی بعد فاتحہ اخلاص ہفت
بار و سورۂ الفلق یکبار و در رکعت ثانیہ بعد فاتحہ اخلاص ہفت بار و سورۂ الناس
یکبار و بعد نماز سر بسجدہ نہادہ دہ بار بگوید یَا حَیُّ یَا قَیُّوْمُ بِرَحْمَتِکَ اَسْتَغِیْثُ
ثَبِّتْنِیْ عَلَی الْاِیْمَانِ و دو رکعت نماز عصمت باین طور بگذارد کہ در ہر دو رکعت
بعد فاتحہ آیہ وَاُفَوِّضُ اَمْرِیْ اِلَی اللّٰہِ اِنَّ اللّٰہَ بَصِیْرٌ بِالْعِبَادِ دہ دہ بار بخواند وقت
عشا نماز با جماعت ادا کند و بعد دو رکعت سنت و قبل از وتر چہار رکعت نماز قہر النفس بیک
سلام بگذارد در رکعت اولی بعد فاتحہ آیۃ الکرسی سہ بار و در رکعت ثانیہ بعد فاتحہ اخلاص
و معوذتین ہر یکی یک یکبار و در رکعت ثالثہ آیۃ الکرسی سہ بار و در رابعہ سورۂ اخلاص

و معوذتین ہر یکی یک بار بعد سلام سر بسجدہ نہد و چہار مرتبہ این دعا بخواند سُبْحَانَ
الْقَدِيْمِ الَّذِيْ لَمْ يَزَلْ سُبْحَانَ الْعَلِيْمِ الَّذِيْ لَا يَجْهَلُ سُبْحَانَ الْجَوَادِ الَّذِيْ
لَا يَبْخَلُ سُبْحَانَ الْحَلِيْمِ الَّذِيْ لَا يَعْجَلُ و بست و یکبار یَا رَحِیْمُ بگوید بعدہ سر از سجدہ
بردارد و بعد وتر سورۂ الملک بخواند و اگر سورۂ یٰسٓ یاد باشد آن را نیز بخواند و آنچہ باد
کہ بکمال اختصار این قدر ادعیہ و نوافل از خلاصۃ الاوراد نقل کردہ ام عمل قلیل اگر ہمیشہ
بوقوع آید بہتر است از ان کثیر کہ گاہی کند و گاہی نہ کند اَحَبُّ[۱] الْاَعْمَالِ اِلَی اللّٰہِ اَدْوَمُہَا
وَاِنْ قَلَّ اکنون چند طریقۂ اذکار کہ پسند مشایخ کبار باین فقیر رسیدہ می نگارم بدان
اَرْشَدَکَ[۲] اللّٰہُ تَعَالٰی فِی الدَّارَیْنِ کہ افضل الذکر لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ و افضل الدعاء
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ حدیث صحیح است فضائل ذکر از قرآن مجید و فرقان حمید ثابت است و
احادیث کثیرہ در فضائل ذکر وارد شدہ اند مشایخ کرام و پیران عظام طریق ذکر بانواع
مقرر فرمودہ اند و آداب و اوضاع آن و طریق جلسہ و شد و مد مفصلاً بیان فرمودہ اند
طالب را باید کہ بطریقی کہ از مرشد مامور گردد بجا آوردہ بو الہوسی نکند در طریقہ چشتیہ
بہشتیہ اولاً ذکر بجہر می کنند طریقش اینست کہ اولاً چہار زانو نشستہ رگ کیماس را کہ زیر زانوی
چپ است از انگشت پای راست وانگشتی کہ برابر او ست بگیرد و سہ بار درود شریف بخواند بعدہ آیۂ کریمہ
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِیَ اللّٰہُ لَا اِلٰہَ اِلَّا ہُوَ عَلَیْہِ تَوَکَّلْتُ وَہُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِیْمِ
بعدہ کلمہ طیبہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ گوید سوم کرت خواہ دہم مرتبہ خواہ صدم دفعہ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ
گوید یا دو زانو نشیند چنانکہ در نماز و در گرفتن رگ کیماس دو فائدہ است یکی نفی خطرات
دوم حرارت قلب و این ہر دو مطلوب است و سر انداختہ از ناف خواہ از قلب کہ زیر پستان
چپ واقع است لَا اِلٰہَ بمد دراز کشد و نفی ماسوی اللہ کند کہ نیست ہیچ معبودی و متوسط

---

۱ بہترین اعمال نزدیک خدا کے وہ ہے جو ہمیشہ ہو اگرچہ کم ہو ۱۲

۲ راہ دکھاوے تجکو اللہ دونون جہان کی ۱۲

اراده خواص کند یعنی نیست هیچ مقصودی و منتهی اراده اخص الخواص کند که نیست هیچ
موجودی حتی که خود را نفی کند و تا تکلف راست رساند که آن اشارت میکند که غیر حق اندر دل
شنیدم و پس پشت می اندازم و باز دم جدید گرفته ضرب الا الله بقوت تمام بر دل
زند تا سنگ معنوی شکسته گردد و وقت اثبات مطلوب را با خود داند بلکه یافت تصور کند
بلکه یقین کند که همون اثبات میکند و خود را از میان بکشد باید که صورت مرشد را بجای
استاد پیش خود تصور کرده ذکر کند اَلرَّفِیْقُ ثُمَّ الطَّرِیْقُ در حق ایشان هست و برای نفی
خواطر اثرے تمام دارد بلکه سلطان الموحدین برهان العاشقین شیخ جلال الحق والشرع
والدین مخدوم مولانا قاضی خان یوسف ناصحی قدس الله سره الشریف میفرماید که صورت
استاد طریقت که ظاهر او دیده می شود مشاهده حق ست در پرده آب و گل و اما در خلوت
که نمودار شود مشاهده حق ست بی پرده آب و گل که اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰی
صُوْرَتِهٖ وَمَنْ رَاٰنِیْ فَقَدْ رَاَی الْحَقَّ در حق او درست ست

گر نشان ذات خواهی صورت انسان ببین		ذات حق را آشکارا اندر و خندان ببین

کذا فی رسالة الانتباه فی سلاسل اولیاء الله للشیخ المحدث الشاه ولی الله الدهلوی علیه
رحمة الله الولی مخفی مباد که ذات باری تعالی شانه از حلول و اتحاد و جسم و صورت بریست
تعالی شانه عَنْ ذٰلِکَ عُلُوًّا کَبِیْرًا مراد مشایخ رحمهم الله ازین کلام آنست که مبتدی
از مشغول بودن بصورت پیر چاره نیست زیرا که او تعالی شانه را دیدن درین عا
ممکن نیست و صورت انسان کامل مظهر کمالات حق ست چنانکه گفته اند

مظهر تام غیر انسان نیست		که همه کون را مسخر کرد

اَلْاِنْسَانُ سِرِّیْ وَصِفَتِیْ کلام قدسی ست هر صاحب دولتی و سعادتمندی که با ایشان

صفت میم کی ۱۲ — ظهید میرا ابنا اور — امر سے ۱۲ ہے انسان — شان اوسکی اوس — اوسکا حق ۱۲ — خواب میں پس دیکھی — مجھکو دیکھی — آدم کو اپنی صورت پر ۱۲ پیدا کیا — رفیق کو قبل راستہ

متوجہ شود ومتابعت ایشان قولاً وفعلاً وحالاً کند نور جمال ایشان در مرآت دل سے
تابد وبواسطۂ صفاے وجہ ایشان خود را عین ایشان یابد لاجرم فیضی وعطایکہ بایشان
رسید باو نیز رسد وذوقی وحالی کہ از ایشان ظاہر شود از و نیز ظاہر شود چنانچہ حضرت
رسالت مآب صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم درباب افضل البشر بعد الانبیاء علی التحقیق
امیر المومنین حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ فرمودند مَا صَبَّ اللّٰهُ فِي صَدْرِي شَيْئًا
اِلَّا وَقَدْ صَبَبْتُهٗ فِي صَدْرِ ابْنِ اَبِي قُحَافَةَ ودرباب حضرت شیر خدا سید الاولیا
امیر المومنین مولی المسلمین یعسوب الدین علی مرتضی علیہ وعلی اولادہ السلام فرمودہ اَنَا مَدِيْنَةُ
الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا بہر حال از دیدن انسان کامل خدا یاد می آید در علامت اولیاء اللہ
وارد شدہ کہ اِذَا رُءُوْا ذُكِرَ اللّٰهُ حضرت شیخ عبد الرزاق جھنجھانوی رحمتہ اللہ علیہ فرمودہ اند
مشاہدۂ صورت شیخ آنچنان برمن غالب بود کہ غیر از وجہ مبارک ایشان ہیچ چیز در دیدہ ام
نمی آید اگر بر درخت یا بر دیوار بہر جانب کہ نظر میکردم جمال حضرت ایشان مشاہدہ میشد

در ہر چہ نظر کردم غیر از تو نمے بینم	غیر از تو کسی باشد حقا کہ محالست این

جناب قدوۃ العارفین شاہ پیر محمد سلونی کریمی اڈھنی رحمتہ اللہ علیہ میفرمایند کہ در بدایت
حال چون نظر بر صورت می گماشتم بہر صورتی وطرفی ومقامی حاضر می یافتم از ان بیتابی
ونومیدا دمی گریختم ودر کنجی می افتادم آنجا ہم اگر چشم وامیکردم حاضر می یافتم تا بدین
حالت رسیدم کہ اگر چشم برہم زدم حاضر واگر بکشایم حاضر یافتم ودر امواج کریمیہ ملفوظ
آنحضرت مرقوم ست کہ طالبی بر دست حق پرست آنحضرت بیعت نمود شغل برزخ اورا تعلیم
نمودہ ہمان وقت آن شغل چنان بروی منکشف شد کہ چون آنحضرت از انجا برخاستہ کہ بجاے
دیگر تشریف برد آن طالب صادق بتصور صورت شریف ہمانجا نشستہ ماند مردمان گفتند

۱۳ جب وہ دیکھے پڑیں خدا یاد آسکے ۱۳ ۵۲ میں شہر ہوں علم کا اور حضرت علی رضی اللہ عنہ [illegible] دروازہ ہیں ۱۲ ۵۱ نہیں ڈالی اللہ نے میرے سینے میں کوئی شئ مگر ڈال دیا میں نے اوسکو سینۂ ابن ابی قحافہ میں ابو قحافہ کنیت ہو والد حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ کی ۱۲

کہ حضرت ازینجا برخاستہ رفتہ است شما ہم برخیزید گفت کجا رفتہ اند اینک پیش من نشستہ اند سبحان اللہ تعلیم کامل ومکمل چہ قدر تاثیر دارد و بزرگانی کہ از مشرب فنا فی الشیخ بہرہ وافی میدارند و نعرہ لا موجود الا الشیخ آواز بلند میزنند جام فنا فی الرسول و فنا فی اللہ ہم درین منزل نوش میفرمایند قطب العارفین جناب شاہ پیر محمد سلونی رحمۃ اللہ علیہ میفرمود کہ شاہ من کریم من ماہ من کریم من معبود من کریم من مقصود من کریم من پیر من کریم من رسول من کریم من المرام آنکہ مشغولی بصورت پیر درین راہ اصلی بزرگ ست ووصل ست بخدای عزوجل

ہر کس کہ کمال اولیا رانشناخت	وین نعمت خاص بے بہا رانشناخت
پس شکر نگفت وحب ایشان نگزید	میدان بہ یقین کہ او خدا رانشناخت

مولانا جلال الدین تھانیسری رحمۃ اللہ در ارشاد الطالبین میفرمایند کہ مرض دل سہ چیز ست یکی حدیث نفس کہ ہمیشہ بقصد واختیار در دل حدیث میکند خواہ در خلا خواہ در ملا خواہ در نماز باشد خواہ در غیر نماز دوم خطرہ و آن بغیر قصد در دل می آید ومیرود سوم نظر دل کہ بغیر ست وآن علم اشیا ست پس دل باین امراض ثلاثہ خراب گشتہ و از یاد حق تعالی دور افتادہ وخود را بیاد دادہ چون طالب طالب صادق ست توفیق دریابد و بخدمت مرشد کامل شتابد تا آن کامل آن مرض را بصحت بدل گرداند تا بدان صحت دل او بینا و دانای حق گردد و در مشاہدہ حق بود اصل این کار وعمدہ این اسرار شغل باطن ست وآن اسم اعظم اسم ذات ست کہ در محل حدیث نفس نشانند و آن بلند بیست کہ از عالم علوی ترقی دہد و اسما و صفات اللہ را در مقام خطرہ نشانند و آن آتشی ست کہ خاشاک غیر را بسوزد وآن آتش محبت حق تعالی ست کہ در دل افروزند ازینجا ست کہ گفتہ اند العشق نار تحرق ماسوی المحبوب و نظر دل بجمال مرشد دارد تا بواسطہ جمال مرشد

لہ نہین ہے موجود سوا شیخ کے ۱۲ ۲ عشق ایک آگ ہے کہ جلا دیتی ہے ہر شی کو سوا محبوب کے ۱۲

کہ در عالم شہادت ست جمال حق تعالی کہ در عالم غیبت ست تواند دید ازانست کہ جمال شیخ را آئینہ
خوانند کلام بلاغت نظام حضرت والدی و مرشدی قدس اللہ سرہ العزیز ہم ازین معنی خبر میدہد ع

روح ہر کامل کی ہے شان خدا کی روشنی	در حقیقت امر ربی سے ہمین ثابت ہوا

و ہم ازینجاست کہ گفتہ اند کہ صدیق اکبر رضی اللہ عنہ خدا را در جمال حضرت محمد صلی اللہ علیہ
وآلہ واصحابہ وسلم دید اگر طالب صادق بتلقین مرشد بدان طریق مشغول شود امید ہست کہ انچہ
اخیار و ابرار را در سنین بسیار حاصل شدہ این را در ابتدای حال بعونہ تعالی حاصل گردد
والموفق والمیسر ہو اللہ الکریم باید کہ بعد نماز تہجد ذکر لا الہ الا اللہ دو صد بار بجہر کند
بعد ازان کلمہ طیبہ تمام ہا گفتہ فقط ضرب الا اللہ چہار صد بار بعدہ کلمہ طیبہ تمام ہا گفتہ اسم ذات یعنی
اللہ اللہ شش صد بار جملہ ہزار و دو صد بار شد نزد جمہور مشائخ کبار و اولیای نامدار ہمین
طریق معمول ست جناب قدوۃ العارفین قطب الاقطاب حضرت شاہ پیر کریم عطا سلونی و جناب
شریعت پناہ قاضی شاہ عبد الکریم بریلوی نگرامی و عمدۃ الموحدین جناب مولانا شاہ عبد الرحمن
سندیلی لکھنوی و زبدۃ المفسرین والمحدثین حضرت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی قدس اللہ
اسرارہم نظر بقصور ہمت طالبین فرمودہ برہمین مقدار امر میکردند و قبل از زمان ایشان و در عہد
کرامت مہد جناب شاہ پیر محمد سلونی قدس اللہ سرہ العزیز طالبان صادق ہشت ہزار بار ذکر جہر
میکردند و جناب مخدوم العالم شاہ حسام الحق مانکپوری رضی اللہ عنہ ہفتاد ہزار بار ذکر نفی و اثبات
ہر روزہ معمول داشت چون از ذکر جہر درماندہ شود پاس انفاس کند طریقش اینست کہ ہر دمی
کہ خارج میشود لا الہ بگوید بدل و ہر دمی کہ داخل میشود الا اللہ متصور کند خواہ ہر دو دم یعنی
داخل و خارج اسم ذات بگوید خواہ در دم داخل ہو گوید و در خارج اسم ذات گوید
و این دم را ربط بدل ست و بسبب آن دم ذاکر می گردد فردای قیامت پرسیدہ خواہد شد
کہ دم ہا را کجا خرج کردی پس اگر در یاد کریم جل شانہ خرج کردہ باشد خلاص یابد ع

۱ اور توفیق دینے والا اور آسان کرنے والا اللہ ہی ۱۲

هر یک نفس کہ میرود از عمر گوهریست   کانرا خراج ملک دو عالم بود بہا
مپسند کاین خزانہ دهی رایگان بباد   انگہ روی بخاک تهیدست و بینوا

حضرت ابو علی دقاق رحمۃ اللہ علیہ میگوید کہ ذکر منشور ولایت ست هر کرا توفیق ذکر دادند
بدرستی کہ منشور ولایت بد و دادند مشایخ کبار فرمودہ اند کہ ذکر خدا تیغ آبدار ست
چون همت بر هلاک دشمن گمارند و یا دفع بلیہ خواهند دشمن هلاک شود و بلا دفع گردد
قال اللہ الکریم وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ ای نَسِيتَ نَفْسَكَ وَمَا دُونَ اللہ
یعنی یاد کن پروردگار خود را وقتیکہ فراموش سازی نفس خود را و ما سوا اللہ را و فراموشی
نفس مخالفت اوست و مخالفت با نفس سر همہ عبادتهاست قال اللہ عز وجل فَمَنْ أَفْلَحَ مَنْ
زَكّٰهَا بعدہ مراقبہ کند مراقبہ ماخوذ از رقیب ست معنی رقیب نگاهبان ست یعنی پاسبانی
دل کند و غیر حق را در دل آمدن ندهد

پاسبان دل شو اندر کل حال   تا نیابد هیچ دزد آنجا مجال
هر خیال غیر حق را دزد دان   این ریاضت سالکان را فرض دان

پس بدل اندیشد کہ اَللّٰهُ حَاضِرِي اَللّٰهُ نَاظِرِي اَللّٰهُ شَاهِدِي اَللّٰهُ مَعِي
حق تعالی را با خود داند قال اللہ تعالی وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ یعنی در
دلهاے شما نشانهاے قدرت ست پس چرا نمی بینید حق تعالی لطیف مطلق ست هر چند
کہ لطافت بیشتر احاطت بیشتر أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ حضرت عمدۃ المحدثین زبدۃ المفسرین
مولانا شاہ عبد العزیز دهلوی علیہ رحمۃ اللہ القوی در تفسیر پارہ بست و نهم در سورہ مزمل
در بیان آیہ کریمہ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا رَبُّ الْمَشْرِقِ

[illegible]

وَالْمَغْرِبِ لَا اِلٰہَ اِلَّا ھُوَ فَاتَّخِذْہُ وَکِیْلًا ؎ خامہ بلاغت خامہ را چنین گہر ریزد این قرطاس فرمودہ اند وَاذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ یعنی یاد کن اسم پروردگار خود را بر سبیل دوام در ہر وقت در ہر شغل وہمراہ ہر عبادت خواہ در اثنای آن خواہ در اول وآخر آن وخواہ بزبان وخواہ بقلب وخواہ بروح وخواہ بسر وخواہ بخفی وخواہ با خفی وخواہ بجلی وخواہ بنفس وخواہ در روز وخواہ در شب ذکر لسانی خواہ بجہر باشد وخواہ بخفیہ ونام پروردگار ہم خواہ اسم ذات باشد یا اسم اشارت کہ ھُوَ است یا اسمی از اسمای حسنی کہ او را مناسبت با نفس سالک ووقت وحال او بیشتر باشد چنانچہ از حضرت شیخ ابو النجیب سہروردی بغدادی رحمۃ اللہ علیہ منقول ست کہ ہرگاہ طالب این راہ پیش ایشان می آمد اول او را بیک اربعین یا دو اربعین امر میفرمودند وپس بعد او را بحضور خود نشاندہ نود ونہ نام باری تعالی بر وے میخواندند ونظر خود را بر چہرہ او می دوختند اگر بیکی از اسمای الٰہیہ او را تغیرے در چہرہ وانزعاجی پیدا می شد میفرمودند کہ فتح تو برین اسم خواہد بود واو را ذکر آن اسم تلقین می نمودند واگر ہیچ کدامی ازین اسما او را تغیرے در چہرہ وانزعاجے پیدا نمی شد میفرمودند کہ راہ ابرار پیش گیر وبکار تجارت وزراعت وحرفت مشغول باش کہ استعداد سلوک راہ قرب وجذب نداری وخواہ اسم پروردگار محض تنہا باشد یا در ضمن تہلیل کہ نفی واثبات ست یا در ضمن تسبیح وتحمید وتکبیر ولا حول ودیگر اذکار مسنونہ باشد وخواہ کیفیت ذکر یک ضربی باشد خواہ دو ضربی فصاعداً وخواہ با حبس دم خواہ بی حبس دم وخواہ بدون برزخ وخواہ با برزخ وخواہ سہ رکنی وخواہ ہفت رکنی وخواہ باشرائط عشرہ کہ شد ومد وتحت وفوق ومحاربہ ومراقبہ ومحاسبہ ومواعظ وتعظیم وحرمت است وخواہ بدون این شرائط اِلٰی[1] غَیْرِ ذٰلِکَ مِنَ الْخُصُوْصِیَّاتِ الَّتِیْ اسْتَنْبَطَھَا الْمَاھِرُوْنَ مِنْ اَھْلِ الطَّرِیْقِ وتعیین احد الشقین ازین خصوصیات مذکورہ مفوض بصواب دید

[1] اور سوا اسکے خصوصیات سے جسکو استنباط کیا ہے اہل طریق کے ماہروں نے ۱۲

شیخ و مرشد ست کہ بحسب حال ہر چہ را اصلح داند تلقین فرماید واز خصوصیتی بخصوصیتی نقل و تحویل کند چنانچہ در آیۂ دیگر فرمودہ اند فَسْئَلُوْٓا اَھْلَ الذِّکْرِ اِنْ کُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ[1] اہم المہمات آنست کہ ہیچ لمحہ و ہیچ دم غافل نباشد و ہیچ شغل و عمل ازین یاد باز نماند چنانچہ در آیۂ دیگر فرمودہ اند لَا تُلْهِيْهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ[2] واگر خوف آن باشد کہ بسبب ہیچ شغل و عمل از ذکر حق باز خواہم ماند پس آن شغل و عمل را از خود دور کن تَمَّ کَلَامُہٗ الشَّیْخُ قُدِّسَ سِرُّہٗ چہ خوش گفتہ اند و در سفتہ و معنی مراقبہ آنست کہ نگاہبانی دل کند از یاد غیر حق چنانکہ گفتہ اند

پاسبان دل شو اندر کل حال	تا نیاید ہیچ دزد آنجا مجال

و معنی محاسبہ آنست کہ بحکم حَاسِبُوْا قَبْلَ اَنْ تُحَاسَبُوْا نفس خود را از قول و فعل و حرکت و سکون کہ در وجود آید حساب کند اگر خیر باشد شکر حق بجا آرد و اگر شر باشد نفس را ملامت کند و بدل تدارک سازد و بہ ندامت و استغفار مشغول شود و معنی مواعظہ آنست کہ نفس خود را وعظ کند و نصیحت و نیک خواہی نماید و بگوید کہ در یاد حق باش و در بندگی غیر حق مباش جز یاد حق ہر چہ کنی ضائع ست و معنی معاتبہ آنکہ او توبۂ نصوح حاصل کند و بہ ندامت و استغفار مشغول شود و طہارت ظاہری و باطنی بجا آرد و طہارت ظاہر معلوم ست و طہارت باطن آنکہ دل را از کدورات مذمومات و سینہ را از غل و غش خالی کند و باخلاص کوشد و خطرۂ غیر حق در دل نیارد و محاربہ ماخوذ از حرب ست یعنی جنگ کردن با نفس و آن بر دو نوع ست صغیر و کبیر صغیر آنست کہ طالب دہن بستہ و دم بستہ اسم ذات را بدل با رعایت ملاحظہ برزخ و شد و مد و تحت و فوق گوید و چنان کوشد کہ بچہل ذکر در یک دم رسد چون در یکدم از چہل ذکر زیادت شود آن را محاربہ کبیر گویند چنان کوشد کہ تا صد و بست ذکر در یک دم

[1] پس سوال کرو تم اہل ذکر سے اگر تم نہیں جانتے ہو۔

[2] نہیں لہو میں ڈالتی انکو تجارت اور بیع ذکر اللہ سے ۱۲

بملاحظۂ برزخ وشد ومد وتحت وفوق رسد هٰكَذَا فِي اِرْشَادِ الطَّالِبِيْنَ لِمَوْلَانَا الشَّيْخِ جَلَالِ الدِّيْنِ التَّهَانِيْسَرِيِّ خَلِيْفَةِ الشَّيْخِ الْاَكْمَلِ مَوْلَانَا الشَّيْخِ عَبْدِ الْقُدُّوْسِ الْگَنْگُوْهِيِّ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمَا[۱] در مکتوبات لطیفه وملفوظات شریفه حضرت مخدوم العالم مولانا شاه حسام الحق مانکپوری رضی الله تعالیٰ عنه مرقوم است که

مَا شَغَلَكَ عَنِ الْحَقِّ فَهُوَ صَنَمُكَ

شعر

هر که مشغول کند از کردگار | بت بود در خاک افگن زینهار[۲]

وحضرت مولانا قدوة المفسرین والمحدثین عبد العزیز قدس الله سره العزیز در تفسیر تبتیل که در وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيْلًا واقع است میفرمایند که بعضی صوفیه تبتیل را بر نفی ماسوی الله در وقت ذکر حمل نموده اند وطریق این تبتیل آنست که در خانهٔ تاریک نشیند وسر خود را به پیچد وچشمان خود را ببند کند وزبان را ساکت دارد از غیر ذکر ودر وقت خلو معده وگرسنگی نماید اما بے افراط وبیدار ماندن اختیار کند وتقلیل طعام لازم شمارد که این هر دو در تنویر قلب دخلی تمام است زیرا که تقلیل طعام خون دل کم کند وبیدار ماندن بیه دل را بگدازد وشخصی را متعهد خود گرداند که ضروریات قوت وپوشش را سر انجام دهد ودر قوت احتیاط کند که از وجه حلال باشد وباداے فرائض وسنن رواتب وذکر دائم مشغول شود باستقبال قبله وطهارت وحضور دل اول بزبان ذکر گوید تا آنکه حرکت زبان ساقط شود ودل بی اختیار بذکر جاری گردد وبعد از ان به تخیل دل ذکر گوید تا آنکه حروف هم در میان نمانند ومحض معنی در ذهن راسخ گردد وبعد از ان شمار منقطع شود وذکر حالتی گردد از حالات ودرین وقت محبت قویه حادث شود ومذکور را اصلا فراموش کردن نتواند باز غیبت از جمیع اشیا ظاهرا وباطنا رو آرد تا آنکه از نفس وصفات نفس خود نیز غائب شود این مرتبه را قرب نامند باز نوبت بآن رسد که از

---

[۱] شیخ جلال الدین تھانیسری خلیفہ مولانا شیخ عبد القدوس گنگوہی نے ایسا ہی لکھا ہے ارشاد الطالبین میں ۱۲

[۲] جو بے پروا کرے تجکو حق سے پس وہ بت تیرا ہے ۱۲

ذکر نیز غیبت ارد و بعد و محض شهود و نور باقی ماند و این سرحد فناست بعد ازان اتصالی بی تکیف
و بی قیاس با محبوب خود حاصل شود و بقا همین ست و درین مرتبه او را شاه و ولی و واصل
خطاب توان داد و سابق ازان طالب و مرید و شائق و جویا توان گفت انتهی بقدر
الحاجت ذکر سه پایه چشتیه و این را سه رکن ست یکی اسم ذات دوم ملاحظه صفات
یعنی عَلِیْمٌ سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ سوم واسطه که آن را برزخ گویند و شرائط این ذکر
هفت ست کما قال الشاعر

برزخ و ذات و صفات و شد و مد و تحت و فوق	می نماید عاشقان را گل نفس زوق شوق

برزخ عبارت از واسطه یعنی مرشد ست و ذات عبارت از اسم ذات ست و صفات
عبارت از صفات الٰهیه که سَمِیْعٌ و بَصِیْرٌ و عَلِیْمٌ است و شد عبارت از تشدید و تغلیظ
الله ست و مد عبارت از تمدید الف الله است و تحت عبارت از انست که همزه الله را
از زیر ناف شروع کند با قوت و فوق عبارت از انست که در دماغ تمام کند طریقش حضرت
شاه کلیم الله جهان آبادی رحمة الله علیه در کشکول لقمه باین طور رقم فرموده اند که همزهٔ
الله را از تحت ناف بقوت برکشد و تمام دم بسوی سینه بگیرد و قبض دم کند و بدل
الله بگوید و باوی سَمِیْع بگوید بتصور معنیش باز الله بگوید و باوی بَصِیْر بگوید با تصور معنیش
باز الله بگوید و باوی عَلِیْم بگوید با تصور معنیش و این را عروج گویند ثُمَّ الْعَلِیْمُ
ثُمَّ الْبَصِیْرُ ثُمَّ السَّمِیْعُ و این را نزول گویند ثُمَّ السَّمِیْعُ ثُمَّ الْبَصِیْرُ ثُمَّ الْعَلِیْمُ
و این را عروج ثانی گویند و سر درین آنست که احاطهٔ سمع کمتر از احاطهٔ بصر ست و احاطهٔ
بصر کمتر از احاطهٔ علم ست پس سالک را اول حال در مرتبهٔ عقل و شهادت ست که مرتبه
الست تنگ تر از همه مراتب پس تقدیم سمیع نماید و چون ازین ترقی کند بمرتبهٔ غیب رسد
و آن مرتبه الست و سیع تر تقدیم بصیر می نماید و چون ازین ترقی کند بمرتبهٔ غیب الغیب رسد
و آن مرتبه است وسیع تر علیم تصور نماید و باذر جوع نماید و باید دانست که

اَللّٰہُ سَمِیْعٌ اَللّٰہُ بَصِیْرٌ اَللّٰہُ عَلِیْمٌ اَللّٰہُ عَلِیْمٌ اَللّٰہُ بَصِیْرٌ اَللّٰہُ سَمِیْعٌ اَللّٰہُ سَمِیْعٌ
اَللّٰہُ بَصِیْرٌ اَللّٰہُ عَلِیْمٌ یک ذکرست کہ مشتمل ست بر دو عروج و تفصیل ذکر سہ پایہ چشتیہ
این ست کہ مربع نشیند و بدو انگشت ابہام و سبابہ پای راست ورگ کیماس پای چپ
بگیرد و ناف درون کردہ اندک میل از فرود بہ بالا دہد ہر دو چشم را فرو بندد و احضار
برزخ کند و اسم مبارک اللہ را از زیر ناف ببالا کشد بشدت تمام و لام دوم را مد طویل
دہد و با لفظ سَمِیْعٌ بعدہ بَصِیْرٌ بعدہ عَلِیْمٌ ملاحظہ کند و حبس دم درین شغل ضروری
است حضرت تاج المحققین عارف باللہ ابو صالح حضرت شاہ پیر محمد بناہ سلونی
کریمی اشرفی اڈھنی پدر بزرگوار حضرت قطب الاولیا جناب شاہ پیر کریم عطا سلونے
کریمی اشرفی اڈھنی قدس اللہ سرہما در رسالۂ اوراد این شغل سہ پایہ را بچہار طریق تحریر
فرمودہ اند طریق اول آنکہ مربع نشیند و ساق پای راست بر ساق پای چپ داشتہ
از سر انگشت آن رگ کیماس کہ زیر زانوی چپ ست بگیرد و سر اندازی کردہ از زانوی
چپ اللہ کشیدہ بدوش راست گردانیدہ دم بر پیشانی رساندہ سہ مرتبہ سَمِیْعٌ وَ
بَصِیْرٌ وَ عَلِیْمٌ وَ عَلِیْمٌ وَ بَصِیْرٌ وَ سَمِیْعٌ وَ سَمِیْعٌ وَ بَصِیْرٌ وَ عَلِیْمٌ گفتہ باشد تا
سہ مرتبہ ترتیب مذکور بجا آرد بعد ازان از میان ہر دو زانو سر اندازی کردہ اَللّٰہ کشیدہ درست
نشستہ دم بر پیشانی رسانیدہ سہ مرتبہ کلمات مذکورہ بگوید این ترتیب نیز سہ مرتبہ
کند بعد ازان از زانوی راست سر اندازی کردہ رو بجانب دوش چپ گردانیدہ بطریق
مذکور کلمات مسطورہ گوید و تا تواند در یک دم از اول تا آخر کردہ باشد و وقت گذاشتن
درمیان ہر دو زانو سرنگون کردہ بآواز بینی ہو گذارد دوم آنکہ بجلسۂ مذکورہ نشستہ از
زانوی چپ سر اندازی کردہ سمیع بصیر علیم بدوش راست رساند و از انجا باسر اندازی
علیم بصیر سمیع بزانوی چپ برد و از انجا با سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ سر بدوش راست آرد

ف۱ اللہ سننے والا ہو اللہ دیکھنے والا ہو اللہ جاننے والا ہو

باین ترتیب سه مرتبه کند بعد ازان از میان هر دو زانو سر اندازی کرده اَللّٰهُ کشیده بتصور
سمیع بصیر علیم بر سینه زیر گلو رساند و از انجا عَلِیْمٌ بَصِیْرٌ سَمِیْعٌ درمیان هر دو زانو برده
و از انجا با سمیع بصیر علیم سر کشیده دم بر سینه آرد و باین طور سه مرتبه کند بعد ازان از
زانوی راست الله کشیده سر بدوش چپ رساند و بطریق مذکور کلمات مسطوره گفته باشد
و وقت گذاشتن سر مقابل سینه باهستگی بدم بینی هو بر سینه گذارد سوم دو زانو نشسته
بی حرکت لب و دم سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ هُوَ در دل تصور نموده ملاحظه کند که سمیع و بصیر
و علیم و هو همون حق ست و در وقت گذاشتن دم بر سینه بدم بینی آهسته هو گذارد چهارم
آنکه بجلسهٔ مذکوره نشسته اَللّٰهُ سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ بی حرکت لب هنگام برآمدن دم
تصور کند و هنگام فرود آمدن لفظ هُوَ را با تصور آنکه سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ حق ست
بجانب دل گفته باشد شغل یک پایه بدو طریق ست اول آنکه دو زانو نشسته سر اندازی
کرده اَللّٰه از زانوی چپ کشیده بدوش راست رساند و از انجا با عَلِیْمٌ بَصِیْرٌ سَمِیْعٌ
سر برداشته بدماغ رساند همین طور تا تواند کرده باشد و وقت گذاشتن دم بدم بینی آهسته
هو بر سینه گذارد دوم آنکه جلسهٔ مربع سه پایه نشسته سر اندازی کرده از زانوی راست
سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ کشیده بر سینه رساند و باهستگی دم تصور عَلِیْمٌ کرده باشد و دم
بطریق اول گذارد شغل دو پایه آن ست که مربع نشیند و سر اندازی کرده از زانوی چپ
سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ تا سینه رساند بعد ازان با سر اندازی عَلِیْمٌ بَصِیْرٌ سَمِیْعٌ
از زانوی راست تا به سینه رساند همین طور کرده باشد و دم بطریق یک پایه گذارد ذکر چار
که آن را سه پایه نیز گویند پنج طریق دارد اول آنکه دو زانو نشسته هر دو دست بر دو زانو
نهاده باواز بینی اَللّٰه کشیده سر بر دوش راست گرداند و از انجا با سر اندازی باواز مسطور
هُوَ بر سینه زند دوم آنکه بترکیب مذکور نشسته با سر اندازی از میان هر دو زانو اَللّٰهُ باواز
بینی کشیده درست نشسته بسرعت سر اندازی هو را باواز مذکور بر سینه زند سوم آنکه

ازمیان دو زانو سر اندازی کردہ اللہ باواز مسطور کشیدہ نیم استادہ شدہ بسرعت در نشست
باسر نگونی هُو باواز بینی بر سینہ زند چہارم آنکہ نشستہ ہر دو زانو از ہر دو دست محکم گرفتہ
سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ بدم از دل کشیدہ سر بجانب راست آوردہ لفظ هُو را باواز
بینی بر دل ضرب کند بتصور آنکہ اَللہُ سَمِیْعٌ وَ بَصِیْرٌ وَعَلِیْمٌ ست پنجم آنکہ اول نیم
استادہ شود بعدہ بدستور طریق چہارم ادا کند طریق ذکر از معمولات حضرت مخدوم شیخ
من اللہ عرف شیخ اڈھن جونپوری رحمتہ اللہ علیہ کہ از اجداد کرام فقیر اند اینست کہ دو زانو
نشستہ از ہر دو دست ہر دو زانو گرفتہ باسر اندازی از ناف لا کشیدہ در ست نشیند
و بمغز رساند و بسرعت سر بجانب دوش راست گردانیدہ الٰہ گوید و باز بسرعت بجانب
ابتدائی یعنی از جائی کہ لا کشیدہ ضرب الا اللہ تمام کند حضرت قدوۃ العارفین شیخ المشائخ
شاہ پیر محمد سلونی رحمۃ اللہ علیہ در بعضی از مکاتیب ہدایت اسالیب خود رقم فرمودہ اند
کہ تصور مرشد با حضوری دل چشم بستہ صورت مرشد را در دل تصور کند بحدیکہ تمام اعضای او
اعضای مرشد گردد و خود عین صورت مرشد شود ہر فعلی و قولی کہ ازین سر زند
نسبت بمرشد کند بہیچ وجہ خیال و شعور خود نماند ثمرات این عمل از عمل معلوم و ہویدا
خواہد شد و کلام حضرت امیر خسرو علیہ الرحمۃ ازین باب ست

من تو شدم تو من شدی من تن شدم تو جان شدی	تا کس نگوید بعد ازین من دیگرم تو دیگری

شغل آئینہ آنکہ آئینہ را در پیش خود داشتہ بہ تبعیت ظل خود کہ با خود ست لحاظ کند یعنی خود را
ظل موجود حقیقی تصور کند تا آنکہ تابع عین متبوع گردد نتیجہ این شغل فنا فی الافعال ست
و این شغل متوسطان ست چنانچہ جناب کرامت مآب حضرت قدوۃ الکاملین شاہ پیر محمد پناہ
سلونی ابن حضرت شاہ پیر محمد اشرف سلونی ابن حضرت شاہ پیر محمد سلونی قدس اللہ
اسرارہم در حالت توسط شغل آئینہ بسیار میکردند و شیشہ آلات در مکان خاص نصب
کردہ بودند روزی درویشی صاحب نعمت برای ملاقات او در محفل آمد و سماع در دادہ بودند

باین ترتیب سه مرتبه کند بعد ازان از میان هر دو زانو سر اندازی کرده الله کشیده تبصور
سمیع بصیر علیم بر سینه زیر گلو رساند و ازانجا عَلِیْمٌ بَصِیْرٌ سَمِیْعٌ درمیان هر دو زانو برد
و ازانجا با سمیع بصیر علیم سر کشیده دم بر سینه آرد باین طور سه مرتبه کند بعد ازان از
زانوی راست الله کشیده سر بدوش چپ رساند و بطریق مذکور کلمات مسطوره گفته باشد
و وقت گذاشتن سر مقابل سینه بآهستگی بدم بینی هو بر سینه گذارد سوم دو زانو نشسته
بی حرکت لب و دم سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ هُوَ در دل تصور نموده ملاحظه کند که سمیع و بصیر
و علیم و هو همون حق ست و در وقت گذاشتن دم بر سینه بدم بینی آهسته هو گذارد چهارم
آنکه بجلسهٔ مذکوره نشسته اللّٰه سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ بی حرکت لب هنگام برآمدن دم
تصور کند و هنگام فرود آمدن لفظ هُوَ را با تصور آنکه سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ حق ست
بجانب دل گفته باشد شغل یک پایه بدو طریق ست اول آنکه دو زانو نشسته سر اندازی
کرده الله از زانوی چپ کشیده بدوش راست رساند و ازانجا با عَلِیْمٌ بَصِیْرٌ سَمِیْعٌ
سر برداشته بدماغ رساند همین طور تا تواند کرده باشد و وقت گذاشتن دم بدم بینی آهسته
هو بر سینه گذارد دوم آنکه جلسهٔ مربع سه پایه نشسته سر اندازی کرده از زانوی راست
سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ کشیده بر سینه رساند و بابستگی دم تصور عَلِیْمٌ کرده باشد و دم
بطریق اول گذارد شغل دو پایه آن ست که مربع نشیند و سر اندازی کرده از زانوی چپ
سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ تا سینه رساند بعد ازان با سر اندازی عَلِیْمٌ بَصِیْرٌ سَمِیْعٌ
از زانوی راست تا به سینه رساند همین طور کرده باشد دوم بطریق یک پایه گذارد ذکر چار ضرب
که آن را سوهنی نیز گویند پنج طریق دارد اول آنکه دو زانو نشسته هر دو دست بر دو زانو
نهاده بآواز بینی الله کشیده سر بر دوش راست گرداند و ازانجا با سر اندازی بآواز مبسوط
هُوَ بر سینه زند دوم آنکه بترکیب مذکور نشسته با سر اندازی از میان هر دو زانو الله بآواز
بینی کشیده درست نشسته بسرعت سر اندازی هو را بآواز مذکور بر سینه زند سوم آنکه

از میان دو زانو سر اندازی کرده الله با آواز مسطور کشیده نیم استاده شده بسرعت در نشست
باسر نگونی هُو با آواز بینی بر سینه زند چهارم آنکه نشسته هر دو زانو از هر دو دست محکم گرفته
سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ عَلِیْمٌ بدم از دل کشیده سر بجانب راست آورده لفظ هُو را با آواز
بینی بر دل ضرب کند بتصور آنکه اللهُ سَمِیْعٌ وَ بَصِیْرٌ وَ عَلِیْمٌ ست پنجم آنکه اول نیم
استاده شود بعده بدستور طریق چهارم ادا کند طریق ذکر از معمولات حضرت مخدوم شیخ
من الله عرف شیخ اڈھن جونپوری رحمة الله علیه که از اجداد کرام فقیر اند اینست که دو زانو
نشسته از هر دو دست هر دو زانو گرفته با سر اندازی از ناف لا کشیده درست نشیند
و بمغز رساند و بسرعت سر بجانب دوش راست گردانیده اِلٰه گوید و باز بسرعت بجانب
ابتدائی یعنی از جائی که لا کشیده ضرب اِلَّا الله تمام کند حضرت قدوة العارفین شیخ المشائخ
شاه پیر محمد سلونی رحمة الله علیه در بعضی از مکاتیب هدایت اسالیب خود رقم نموده اند
که تصور مرشد با حضوری دل چشم بسته صورت مرشد را در دل تصور کند بحدیکه تمام اعضای او
اعضای مرشد گردد و خود عین صورت مرشد شود هر فعلی و قولی که ازین سر زند
نسبت بمرشد کند بهیچ وجه خیال و شعور خود نماند ثمرات این عمل از عمل معلوم و هویدا
خواهد شد و کلام حضرت امیر خسرو علیه الرحمة ازین باب ست ؎

من تو شدم تو من شدی من تن شدم تو جان شدی	تا کس نگوید بعد ازین من دیگرم تو دیگری

شغل آئینه آنکه آئینه را در پیش خود داشته بتبعیت ظل خود که با خود ست لحاظ کند یعنی خود را
ظل موجود حقیقی تصور کند تا آنکه تابع عین متبوع گردد نتیجهٔ این شغل فنا فی الافعال ست
و این شغل متوسطان ست چنانچه جناب کرامت مآب حضرت قدوة الکاملین شاه پیر محمد پناه
سلونی ابن حضرت شاه پیر محمد اشرف سلونی ابن حضرت شاه پیر محمد سلونی قدس الله
اسرارهم در حالت توسط شغل آئینه بسیار میکردند و شیشه آلات در مکان خاص نصب
کرده بودند روزی درویشی صاحب نعمت برای ملاقات او در شغل آمد و سماع در داده بودند

درویش ایشانرا گفت کہ چشم بند کردہ وا فرمائید آنحضرت ہمچنان کردید کہ بر ہر طاق
صورت آن درویش پیدا و ہویداست آنحضرت بادرویش تواضع نمود و فرمود کہ شما ہم چشم بند
نمودہ کشائید چون چشم واکرد در ہر جانب از مکان و صحن و زمین و آسمان صورت معنی
سیرت عارف باللہ شاہ پیر محمد پناہ علیہ رضوان اللہ نمایان بود درویش سر بر قدم نہاد
و گفت کہ بدون مایہ دکانداری رونق نمی پذیرد و من فقط دکانداری تصور نمودہ بودم تقصیرم
معاف فرمایند مبتدی را باید کہ بنفی و اثبات کوشش بلیغ کند تا شوق درویش پدید آید
و اگر با جماعت ذکر کند بہتر باشد کہ حضرات چشتیہ علیہ الرحمۃ ذکر نفی و اثبات در حلقۂ جماعت
کردہ اند حضرت قطب الاقطاب شاہ پیر محمد سلونی رحمۃ اللہ علیہ فرمودہ اند کہ از زانوی
چپ سر فرود آوردہ لفظ لا را با قوت بہ تمام بگیرد و در دل خیال کند کہ لَا مَعْبُوْدَ
اِلَّا اللّٰہُ لَا مَطْلُوْبَ اِلَّا اللّٰہُ لَا مَقْصُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ لَا مَحْبُوْبَ اِلَّا اللّٰہُ لَا مَوْجُوْدَ
اِلَّا اللّٰہُ تا کتف راست رساند و باسراندازی اِلَّا اللّٰہُ را بر دل کہ جانب چپ است
ضرب شدید دہد دیگر آنکہ بوقت کشیدن لَا اِلٰہَ تصور کند کہ من نیستم و بگفتن اِلَّا اللّٰہُ بگوید
کہ توئی و صورت مرشد در نظر دارد باید دانست کہ از مزاولت اسم ذات جذبہ پدید می آید
و بدون جذبہ راہ سلوک طی نمی گردد جَذْبَۃٌ[ل] مِّنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُوَازِیْ عَمَلَ
الثَّقَلَیْنِ قول مشایخ کبار و پیران نامدار است و جذبہ یک ساعت و یک روز و سہ روز
ہم درین راہ معتبر ہست و اگر تا یک ماہ و یا دو سہ ماہ جذبہ در رباید بعد از ان بمنزل سلوک
فرود آید برای طالبان حکم کبریت احمر دارد و عالم مثال بر وجہ اتم مکشوف گردد کذا
حَقَّقَہٗ[عہ] جَدِّیْ وَ شَیْخِیْ شَیْخِیْ تَاجُ الْعُلَمَاءِ الْمُحَقِّقِیْنَ مَوْلَانَا اَبُو الْفَضْلِ
ظَہِیْرُ الدِّیْنِ شاہ پیر محمد پناہ عطا المعروف بہ جی میانصاحب قَدَّسَ اللّٰہُ سِرَّہٗ و حَا

ل ایک جذبہ جذبات حق سے برابر عمل جن وانس کے ہی ۱۲

عہ جیسا کہ اسکی تحقیق کی ہی مولانا ابو الفضل ظہیر الدین حضرت شاہ پیر پناہ عطا صاحب نے جو جد مؤلف ہین ۱۲

واذا حصل الکینا فتوحہ عالم مثال باطن عالم ناسوت ست کہ عالم شہادت ست بعد ازان عالم ملکوت مکشوف میگردد و در انکشاف این عالم عجائب بسیار معائنہ افتد و غرائب علوم منکشف گردد کسیکہ درین عالم تماشا مشغول شد دریای خود تیشہ زد و از ترقی باز ماند حضرت قطب وحدت تاج الاولیا جناب شاہ پیر محمد عطا عرف حضرت پیر عطا صاحب ابن اکبر حضرت شاہ پیر محمد اشرف ابن حضرت شاہ پیر محمد سلونی قدس اللہ سرہ را چون این عالم منکشف گردید کرامت احیای موتی از آنحضرت بظہور آمد بنظر انور خاک را زر فرمود و بر آب و ہوا مرور فرمود و در معارک کہ مریدان آنحضرت ہمراہ نواب مرشد قلیخان بہادر در ملک پورب جنگ میکردند صورت شریف آنحضرت معائنہ میکردند و فتح لشکر ایشان می شد و طرفہ تر آنکہ آنحضرت تمام عمر گاہی از گوشۂ عافیت پا بیرون نہ نہادہ بود بعد ازان بمنزل جبروت توجہ فرمود و بعد ازان بعالم لاہوت و ہاہوت قرار گرفت رَحْمَۃُ اللّٰہِ رَحْمَۃً وَاسِعَۃً کَامِلَۃً خوارق عادات آنحضرت در کتب خاندان فقیر بسیار مرقوم اند و تفصیل عوالم اربعۂ مذکورۂ بالا در کتب مشایخ طریقت بہ بسط تمام مرقوم ست[1] مَنْ شَاءَ فَلْیَرْجِعْ اِلَیْہَا حضرت باعظمت مخدوم العالم غوث بنی آدم پیشوای عارفان شیخ المشایخ شاہ حسام الحق مانکپوری قدس اللہ سرہ الاقدس میفرمایند کہ اصل سیر قلب ست چون خواہد کہ سیر قلب کند نقش اللہ را بر دل بچشم خیال تصور کند شب و روز درین خیال ماند و ہیچ خطرہ را بخود آمدن ندہد چون مدتی برین بگذرد الف آللہ غائب خواہد شد باز ہمدرین باشد لام از آللہ غائب خواہد شد حلقہ ہ خواہد ماند آن حلقہ آہستہ آہستہ سفید و بزرگ خواہد شد چنانکہ ازان حلقہ دائرہ پیدا خواہد شد و آن دائرہ از نور پر خواہد شد جملہ جہان را دران حلقہ بہ بیند رباعی

بر ہر کہ صفات حق پسندیدہ شود	خاطر نہ مکونات . بریدہ شود

[1] جسکو زیادہ بسط منظور ہو پس وہ اودھر رجوع کرے ۱۲

بربام فلک هرچه بود دیده شود		گر روزن دل بذکر حق بگشائی

مخفی مباد که چون لطیفۂ قلب بیدار شود و سیر قلب میسر آید همه لطائف بیدار خواهند شد
اکنون چون ذکر لطائف درمیان آمد ضرورت واقع شد که در بیان لطائف بسطی و تفصیلے
داده شود واضح باد که حضرت سید عبد الاول رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ معرفت نفس میفرمایند
که چون روح علوی مدتی در جوار مؤثر تام و مبدع بر کمال جلّت قدرتہ بود و تاثیر ذکورة
وانوثت مناسب او بود و روح سفلی چون در مقام بعد و تاثر واقع است متاثر شد این
وانوثت و ذکورة لائق او آمده پس از ازدواج روحین مولودی حاصل شده که نام وے
قلب ست و وی ذی الوجهین و منقلب ست وجهی به پدر دارد و وجهی بمادر فقیر مؤلف گوید که
تفصیل این مقال و توضیح این اجمال چنانکه در عوارف ست آنست که روح انسانی علوی
سماوی ست از عالم امر و محل او روح حیوانی بشریست که از عالم خلق ست انچه از عالم امر ست
از کیف و کم منزه باشد و انچه از عالم خلق ست به کیف و کم موصوف بود و روح حیوانی جسمانیست
لطیف که حامل ست قوت حس و حرکت را و از جوف دل بتصعید حرارت غریزی برمیخیزد و در
سوراخ رگهای جهنده منتشر میشود و این روح در سائر حیوانات می باشد چون روح انسانی
بر روح حیوانی وارد می شود روح حیوانی بجنس او می گردد و از روح سائر حیوانات مغایر
می باشد و از مجانست صفتی دیگر کسب کند پس نفس می گردد که محل نطق و الہام ست
کما قال اللہ تعالیٰ وَنَفْسٍ وَّمَا سَوّٰىهَا فَاَلْهَمَهَا فُجُوْرَهَا وَتَقْوٰىهَا
پس تکوّن نفس آدمی از روح انسانی مثل تکوّن حوا از آدم ست و چنانکه فیما بین آدم
وحوا باهم عشق و الفت بود همچنان فیما بین روح و نفس نیز تعشق افزود لہذا هر یک از اینها
بمفارقت همدم خود شکر آب حیات را سکرات موت می پندارد و از آرمیدن روح انسانی
بجانب نفس قلب بیدا می شود و این قلب نه آن پارۂ گوشت ست بل لطیفه است که

سلہ اور قسم ہی نفس کی اور جب اُسکو ٹھیک بنایا پھر سکلایا اُسکو اُسکی برائی اور اچھائی ۱۲

محلش آن پارۀ گوشت ست پس روح انسانی در تکون مثل آدم گردید و نفس مثل حوا یعنی چنانکه حوا
از پہلوی آدم مخلوق گشت ہمچنین نفس از روح انسانی پیدا آمد و قلب بمنزلۂ ذریت آدم
ہویدا گشت و تا مساکنت فیما بین روحین که روح انسانی و نفس باشد نخواہد شد تکون
قلب که مثل ذریت ست صورت نخواہد نمود و باید دانست که مدرک محسوسات نفس ست
و مدرک معقولات روح و مدرک محسوسات و معقولات قلب ست پس باید که مدرک اشیائی
که نه محسوس باشد و نه معقول و آن ذات و صفات خداوندست تعالیٰ شانہٗ چیزی دیگر باشد
پس برحمت شامله لطیفۂ دیگر فرستاد اعلیٰ و اصفیٰ و بقلب تعلق دارد و آنرا سر خوانند
و لطیفۂ دیگر اصفیٰ از ہمه فرستاد و ویرا بسر متعلق ساخت و آنرا خفی نامند کشف ذات
متعالی بچشم خفی شود چنانچه در حدیث قدسی وارد ست وَفِي الْخَفِيِّ آنَا و این لطائف احتمال
دارند که ہمراه روح علوی در ہر فرد انسانی مودع باشند و بسبب حجب ظلمانی نفس و صفات
مستور مانند و بعد تزکیۂ نفس و تصفیۂ قلب و تجلیۂ روح بظہور آیند و احتمال دارند که بعد تجلیۂ
روح مجددا فائز شوند وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ و باید دانست که تصرف و ہستی حق سبحانہٗ
تعالیٰ بجمیع ذات عالم علی السویه است و ہر ذره آئینه و مظہر جمال باکمال آنحضرت ست
جل شانہٗ و ہمذا در وقت نداو خطاب توجه بدل صنوبری کردن بنا بر آنست که دل معدن
روح حیوانیست و باقی لطائف بروح حیوانی متعلق اند پس توجه بقلب توجه بجمیع لطائف
باشد و بالجمله توجه بقلب موجب فتح باب ست و مقدمۂ کشف لطائف ست ثُمَّ فَكَمْ
عَلَى التَّرْتِيبِ إِلَىٰ نِهَايَةِ الْأَمْرِ مکاشفۂ انوار قدسیۂ ذات و صفات حضرت حق ہم ازین
طریق باشد و ہمذا گفته اند در قلب صنوبری روزنیست که بآن روزن کشف عوالم غیب
و مشاہدۂ مراتب جبروت و لاہوت گردد

حیرتی دارم که اندر سینه چون جا کرده		لشکر حسنت نگنجد در زمین و آسمان

ترتیب دار ۱۲ اونکے ۱۲ ۔ لطائف الہامی ۔ قادر ہے ۱۲ ۔ ۱۸ استغنا پر ۔ ۵۰ ادوده ۔ جن ہوں ۱۲ ۔ خفی ہن ۔ ادر لطیفه ۔ ۱۵۰ اسکی ۔ ۱۰ اونکو نانی

در ین مقام لطیفه بخاطر رسیده که ملوک را سه مقام می باشد اول عمارتی وسیع وعالی
که همه لشکر در وی حاضر شوند و وزرا و کارکنان وعمال در هر گوشه وزاویه بنشینند وحل
وعقد ورتق وفتق وعزل ونصب وعطا ومنع وعرض عساکر ومحاسبهٔ اعمال نمایند دوم
مقامی متوسط که پادشاه با جماعت مختصر آنجا مجلس میدارد وعوام الناس وسائر مردم لشکر را
آنجا مدخل نیست واصحاب مجلس در انجا بحقوق خدمت حضور قیام می نمایند وبانواع عطیات
وتشاریف محظوظ می شوند وبحلاوت لذت قرب متلذذ می گردند سوم عمارتی مختصر که
حرم حریم عزت وسرادق خلوت وعصمت ست که پادشاه در انجا خلوت میفرماید وهیچ از
خاص وعام وبیگانه وآشنا را مجال ومساغ نمی باشد پس بر حکم اَلظَّاهِرُ عُنْوَانُ الْبَاطِنِ
پادشاه پادشاهان را جَلَّتْ عَظَمَتُهٗ نیز سه مقام ست اول عرش عظیم که محل فیض خواص
وعوام ست ودیوان رزق مومن وکافر ووحوش وطیور وماده وجود وبقای جمیع موجودات
از حیوانات ونباتات ومعادن وسائر لطائف وبسائط ومرکبات ست وچون عرش بالای
همه عالم ست ومطالب عموم خلائق از عرش فائز می شوند لاجرم بے اختیار بواطن همه
آدمیان بجهت فوق متوجه باشند ووقت دعا وسوال سر بآسمان کنند مقام دوم کعبهٔ مشرفه
است که جز دوستان خاص ومومنان مخلص را آنجا مدخل نیست وایشانرا در انجا انواع عطایا
نصیب شود وبشرف مغفرت گناهانِ ما تقدم وفضیلت قرب ذو الجلال والاکرام مشرف
وسرفراز گردند وکفار را آنجا نصیبے نیست مقام سوم قلب بندهٔ مومن ست قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی
لَا یَسَعُنِیْ اَرْضِیْ وَلَا سَمَآئِیْ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ ودر آیهٔ کریمهٔ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اشارتی برین سه مقام ست وتاویل آن برین نهج ست

ظاهر عنوان هی باطن کا ۱۲
ہے فرمایا اللہ نے نہیں وسعت رکھتا میری آسمان میرا اور نہ زمین میری لیکن گنجایش رکھتا ہے میری قلب بندهٔ مومن ۱۲ [illegible]
[illegible] الخواص والعوام من الاحادیث [illegible] اخرجه احمد فی الزهد
عن وهب بن منبه ان الله [illegible] السموات لحزقیل حتی نظر الی العرش فقال حزقیل سبحانک ما اعظمک [illegible] فقال الله ان السموات
والارض ضعفن عن ان یسعنی ووسعنی قلب المؤمن الوادع اللین قال السیوطی والسخاوی وعلی القاری ۱۲ منه

بسم اللہ المتجلی علی عرش قلب المؤمن بالعزۃ والوحدۃ الرحمن المتجلی علی عرش العظیم بالرحمۃ العامۃ الشاملۃ الرحیم المتجلی علی عرش الکعبۃ المشرفۃ بالرحمۃ الخاصۃ المختصۃ بالمؤمنین انچہ ذکر شہ رکنی مشہور است کہ متوجہ قبلہ نشستہ سہ بار اللہ میگویند واشارت بفوق وقدام وقلب می کنند ازہمین عروش ثلثہ است واللہ سبحانہ اعلم بندگی حضرت شیخ عبد الاحد بن حضرت شیخ محمد سعید بن حضرت شیخ احمد سہرندی مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہم در بعض مکتوبات خویش قلمی فرمودہ اند کہ لطائف پنجگانۂ انسانی کہ قلب و روح و سر و خفی و اخفی باشد از عالم امر اند و مقام آنہا فوق العرش ست کہ بلامکانیت موصوف ست حق جل وعلا بکمال قدرت خویش آن لطائف را تعلق بہ بدن انسانی دادہ از انجا فرود آوردہ ہر یکی را بموضع خاص از بدن کہ مناسب آن بود جا دادہ است قلب را جانب چپ از سینہ جا دادہ و روح را کہ لطیف تر از قلب ست مقابل آن بجانب راست جا دادہ و اخفی کہ لطیف و احسن اللطائف ست درمیان سینہ و سر را درمیان قلب و اخفی و خفی را درمیان روح و اخفی انتھی و بعض مشایخ مقامات لطائف را باین طور نوشتہ اند کہ لطیفۂ قلب مقام او دو انگشت فروتر زیر پستان چپ ست و لطیفۂ روحی مقام او دو انگشت فروتر زیر پستان راست و لطیفۂ سری مقام او مابین سینہ و لطیفۂ خفی مقام آن بالای ابرو و لطیفۂ اخفی مقام او ام الدماغ ست در انوار لطائف مشایخ را نیز اختلاف ست چنانچہ حضرت شاہ عبد الاحد صاحب قدس اللہ سرہ میفرمایند کہ ہر کس موافق کشف و دید خود گفتہ و نوشتہ است و بعد ازان میفرمایند کہ نور لطیفۂ قلب زرد ست و نور لطیفۂ روح سرخ ست

لہ ساتھ نام اللہ کے جو تجلی کرنے والا ہی اوپر عرش قلب مؤمن کے ساتھ عزت کے اور وحدت کے ایسا اللہ کہ رحمن ہی اور متجلی ہی اوپر عرش عظیم کے ساتھ رحمت شاملہ کے ایسا اللہ کہ رحیم ہی متجلی ہی اوپر عرش کعبہ مشرفہ کے ساتھ رحمت خاصہ مختصۃ المؤمنین کے ۱۲

سہ اور اللہ پاک جانتا ہی ۱۲

ونور لطیفۂ سر سفیدست ونور لطیفۂ خفی سیاہ است ونور لطیفۂ اخفی سبزست
ثم کلامہ الشریف بقدر الحاجۃ ونزد بعضی نور لطیفۂ قلب سرخ ست
ونور لطیفۂ روح سفیدست ونور لطیفۂ سر سبزست ونور لطیفۂ خفی نیلگون ست
ونور لطیفۂ اخفی سیاہ است واضح باد کہ محل نفس زیر ناف ست وبندگی حضرت
شیخ عبد الاحد میفرمایند کہ نفس خبیث از عالم خلق ست ومحل وی دماغ ست بالذات
بخباثت وشرارت متصف ست وخود را در رنگ لطائف نفیسہ وانمودہ ودعواے
ریاست کردہ بر تمامی اجزا ولطائف تصرفات فاسدہ نمودہ وباغوای ابلیس سائر لطائف را
باوصاف ذمیمۂ خود متصف ساختہ است واز توجہ بجناب الٰہی محروم داشتہ بخسارت
ابدی ومباعدت سرمدی رسانیدہ ہر کرا عنایت ازلی رہنمونی نمود وبر شرارت وخباثت
وی اطلاع یافتہ واز مکائد ومفاسد وی روی تافتہ متوجہ بارگاہ قدس گشتہ بسعادت
ابدی پیوستہ وچون نفس تزکیہ ومطہر گردد واز اوصاف رذیلۂ خود بالکلیہ بیرون آید ہر آئینہ
بفضلہ تعالیٰ بمرتبۂ عظیمہ از ولایت وتقرب ومشاہدہ ومقام رضا مشرف میشود واز جمیع لطائف
انسانی بالادست میگردد وسیر وی از ہمہ بلند میرود ووی را بعد حصول کمال بر صدر جا
میدہند وریاست لطائف ویرا می بخشند عجب سریست غامض کہ اخبث الاشیاء بعد
از تطہیر وتنویر اشرف الاشیاء میگردد واولٰئک یبدل اللہ سیئاتہم حسنات[1]
ظاہر گردد وقول آنحضرت علیہ السلام خیارکم فی الجاہلیۃ خیارکم فی[2]
الاسلام اذا فقہوا جلوہ پذیرد ودیگر مشائخ کرام میفرمایند کہ چون نفس صفا یابد
آن را قلب خوانند غیر قلب صنوبری کہ مضغۂ گوشت ست دجزو بدن وچون قلب صفا یابد
آنرا روح گویند وچون روح صفا یابد آن را سر گویند وچون سر صفا یابد آنرا خفی گویند

[1] وہ لوگ ہیں کہ بدل دیتا ہے اللہ ان کی برائیوں کو بھلائیوں سے ۱۲

[2] بہتر تمہارا جاہلیت میں بہتر تمہارا ہے اسلام میں جب فقیہ ہو ۱۲

و انا نیز گویند چون این مراتب طی شوند قالب نیز صفا یابد و حکم روح پیدا کند چنانکه گفته اند
اَجْسَادُنَا اَرْوَاحُنَا[1] این را بعض مشائخ کرام اطوار سبعه گویند و اقتباس از آیۂ کریمه فرموده اند
وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا[2] و مراتب ماعدای قالب را لطائف ستہ نامند جمعی گمان برند که این
لطائف ستہ جواہر متعددہ متغایرہ بالذات اند و مذہب دیگران آنست که این امور ستہ جواہر
واحد نورانی اند و تفاوت باعتبار کیفیت ست وَالذَّاتُ وَاحِدَةٌ[3] این چنین فرموده اند حضرت
زبدة المشائخ الکرام عمدة العلماء العظام مولانا شاہ تراب علی صاحب قلندر کاکوروی قدس سرہ
در کتاب مطالب رشیدی وقتیکه حضرت حاج الحرمین الشریفین غوث الکونین غیاث الدارین
مخزن اسرار نوری حضرت شاہ عبد الکریم مانکپوری قدس اللہ سرہ العزیز بقصد زیارت حضرت
غوث الثقلین محبوب سبحانی سیدنا محی الدین ابو محمد شیخ عبد القادر حسنی حسینی جیلانی رضی اللہ تعالی عنہ
متوجہ دار الاسلام بغداد شدند یک اربعین آنجا اقامت ورزیدند و چلہ کشیدند بعد ازان از
حضرت غوث بشارت یافت که فرزند سید محمد قادری در دہلی سکونت وارد آنجا برو و نعمت
سلسلۂ ما ازو بگیر آنحضرت حسب ارشاد جناب غوثیت مآب عازم دہلی گشته بعد قطع مراحل
وطی منازل بدہلی رسیدہ شرف یاب صحبت بابرکت حضرت سید محمد قادری گردید حضرت سید
ارشاد فرمود که من از مدتی بارشاد جد امجد منتظر تو بودم الحمد للہ که نعمت این دودۂ متبرکہ
نصیب شما خواہد شد بعد ازان فرمود که ذکر نفی و اثبات بحضور ما کن بہ بینم که تا کجا رسانیدۂ حضرت
شاہ عبد الکریم علیہ رضوان اللہ الرحیم بذکر در آمد ہر چند که در حال استغراق نفی نمودی اما
فی الجملہ باقی ماندی بعد ازان حضرت سید ذکر آغاز کرد چون لَا اِلٰہ میگفت از نظر حضرت پیر
کریم صاحب غائب می شد و چون اِلَّا اللہ میفرمود موجود می گشت چون حضرت شاہ
عبد الکریم صاحب را باین مرتبہ رسانید فرمان خلافت سلسلۂ قادریہ عطا فرمودہ رخصت فرمود خلاصہ اینکہ
در حالت ذکر خود را و جملہ ماسوی اللہ را نفی باید کرد که مقصود فنا از خود و بقا بحق ست ۵

---

[1] جسم ہمارے مثل ہماری روحون کے ہین ۱۲ [2] اور تحقیق پیدا کیا اللہ نے تمکو کئی طور ۱۲ [3] اور ذات ایک ہی ۱۲

خود نمانے خدا نما یدرو		تا تجوے از خدا نیا سنے بو	

حضرت قطب العارفین محبوب حق جناب شاہ پیر محمد اشرف سلونی کریمی اوڈھنی ابن حضرت
شاہ پیر محمد سلونی رحمۃ اللہ علیہما میفرمایند سے

خودی کز بیخودے آید خدا ئیست		خودی کز خود بود آن خود نمائیست

حضرت والدی و مرشدی از جد امجد خود چند مرتبہ شنیدن این شعر مشرف شدہ اند

تو در وگم شو وصال اینست وبس		تو مباش اصلا کمال اینست وبس

فنا عبارت ست از نہایت سیر الی اللہ و بقا عبارت ست از ہدایت سیر فی اللہ سیر الی اللہ
عبارت ست از غایت پرستی بہ نحو یکہ در نظر سالک مصنوعات دال بر صانع باشد و مخلوق
دال بر خالق باشد کما قیل سے

ہر ورقی دفتریست معرفت کردگار		برگ درختان سبز در نظر ہوشیار
وحدہٗ لاشریک لہٗ گوید		ہر گیاہے کہ از زمین روید

این مقام شریعت ست چنانچہ معنی لفظ خود دال ست برین کہ از ہمہ یک سو شود و
بطرف خدا رو آرد بعد ازان سیر مع اللہ ست و سیر مع اللہ عبارت ست ازانکہ سالک
مستغرق باشد بمراقبہ وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ و سیر فی اللہ کنایت ست ازانکہ خود را
چون حباب در بحر ناپیدا کنار داند من حیث التعین غیرٌ و من حیث التحقق والحصول عینٌ
واین را پایان نیست اول را شریعت و ثانی را طریقت و ثالث را حقیقت گویند و سیر الی اللہ
وقتی انتہا پذیرد کہ بادیہ وجود را بقدم صدق یکبارگی قطع کند و سیر فی اللہ آنگاہ محقق شود
کہ بندہ را بعد از فنای مطلق وجودی ارزانی گردد تا بدان در عالم اتصاف باوصاف اللہ
ترقی کند تَخَلَّقُوْا بِاَخْلَاقِ اللہِ ظہور پذیرد در بیان فنا اقوال اند بعضی گفتہ اند کہ مراد

ماعادون اللہ کے ۱۲
عادت پکڑو ساتھ تمھارے ہر جہان کہیں کہ ہو تم ۱۲
اور وہ ساتھ
العامرۃ للآزاد البلگرامی ۱۲
کما ہو مستفاد من الخزانۃ
ومضاف الیہ محض غلط است
حرف رابط میان مضاف
مشہور و فہم بست بغفل
حرف معرفت در اینجا
جیسا کہ لکھا ... باضافت دخ

از فنا فنای مخالفات وبقای موافقات ست واین معنی از لوازم توبۂ نصوح می باشد
وبعضی گفته اند که فنا زوال حظوظ دنیوی واخرویست وبقا بقای رغبت بحضرت عزت
جلت قدرتہ وبعضی گفته اند که فنا زوال اوصاف ذمیمه است وبقا بقای اوصاف حمیده
وآن بمقتضای تزکیه وتجلیۂ نفس باشد وبعضی گفته اند که فنا غیبت ست از اشیا وبقا حضور
است با خالق ارض وسما روزی حضرت قطب عالم شاه عبد الکریم بانکپوری قدس الله سره
الشریف از حضرت شیخ المشائخ شاه پیر محمد سلونی قدس الله سره العزیز ارشاد فرمود که
شما از مدت دراز در صحبت ما هستید بیان کنید که مراتب ذکر چند اند عرض کردند که صدقه
پیر دستگیر آنچه معلوم ست اینست که اول استیلای ذاکرست که بسبب مشغولی ذکر غیر را فراموش
کند دوم استیلاے ذکر که بسبب مشغولی کمال ذاکر غیر را وخود را فراموش کند اما هوش ذکر
باقیست سوم استیلای مذکور که بسبب مشغولی خود را وذکر را هم فراموش کند حضرت شاه بسیار
خوش شده بر پیشانی بوسه دادند گُلْ اِنِّي اَمْوَاجِ الْكَرِيْمِي طریق مخمس شطاریه اینست که
دم بر سینه حبس کرده لَا مَعْبُوْدَ اِلَّا اللّٰهُ لَا مَطْلُوْبَ اِلَّا اللّٰهُ لَا مَحْبُوْبَ اِلَّا اللّٰهُ
لَا مَقْصُوْدَ اِلَّا اللّٰهُ لَا مَوْجُوْدَ اِلَّا اللّٰهُ در دل گفته باشد یعنی شروع از کلمۂ اولی کند
یعنی لَا مَعْبُوْدَ اِلَّا اللّٰهُ از ناف کشیده بر سینه حبس کند واین کلمات مسطوره در دل گفته
باشد چون دم تنگی کند بدم بینی آهسته بر سینه کلمۂ اخیره بگزارد وهمین شغل را باین طریق
نیز روایت کرده اند که بکلمۂ اولی دم کشیده ورو بجانب دوش راست گردانیده از طرف پیشانی
بمغز رساند وهمین پنج کلمه بترتیب مذکور گفته باشد ووقت گذاشتن دم روی مقابله سینه
بدم بینی کلمۂ اخیره آهسته بگزارد وحضرات سلسلۂ عالیۂ قادریه ذکر نفی واثبات باینطور میفرمایند
که کلمۂ لا را از زانوی چپ کشیده بزانوی راست رسانند واِلٰه را بدوش راست برند وضرب
شدید اِلَّا اللّٰهُ بر دل کنند هر که برین صورت وسند صحیح عمل نماید انبعاث شوق الٰهی وذوق

---

۱ بر تر ہو قدرت اسکی ۱۲

تا فناہی در دل خود پیدا سازد لاکن بی اجازت مرشد ہیچ ذکر و شغل مفید نمی شود اول اجازت اعمال و اشغال از مرشد اخذ کند بعدہ درین راہ قدم نہد کہ اَلرَّفِیْقُ ثُمَّ الطَّرِیْقُ وَالْمُوَافِقُ وَالْمُوْصِلُ اِلَی الْمَطْلُوْبِ ھُوَاللہُ الْکَرِیْمُ ؎

چہ قدر راہ فنا ہموار نیست		چشم پوشیدہ تواند رفتن

حضرت شاہ پیر محمد سلونی رحمۃ اللہ علیہ میفرماید کہ گویائی کہ بذکرش نیست لہو ست و خاموشی کہ بفکرش نیست سہو ست وقتی بذکر کریم و وقتی بہ فکر کریم بسر کند کہ فیض حق ناگاہ رسد لیکن بر دل آگاہ رسد ؎

ترسم کہ نگاہی کند آگاہ نباشیم		یک چشم زدن غافل ازان ماہ نباشیم

و نیز میفرمایند کہ مرشد از حال مرید آگاہ شدہ ہر چہ مناسب او دانند فرماید کَلِّمُوا النَّاسَ عَلٰی قَدْرِ عُقُوْلِہِمْ آمدہ است و نیز می فرمایند کہ آئینۂ دل را چار چیز شرط است تا عکس جمال مطلوب در نظر آید یکی آنکہ آئینۂ دل از زنگار اغبار طبع حیوانی و نفسانی و شیطانی مزکی و مصفی وارد دوم کمالات محبوب و معرفتش حاصل کند سوم آئینۂ دل را مقابل جمال محبوب باید داشت چہارم غیر محبوب در دل جا نیابد و نظر بر احاطت او دارد و اِنَّ اللہَ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ حجاب بسیار اند اما چہارم اصل اند اول حجاب نفسانی دوم شیطانی سوم حب دنیای فانی چہارم خلق ایشان طالب الجود گشسند ہر کہ این ہر چہار حجاب قطع کند بمقام مشاہدہ رسد از ورزش اذکار و اشغال کہ بسند صحیح از پیران کرام رسیدہ باشد کیفیتی عارض میشود کہ لازم باطن سالک می شود آن را نسبت گویند و تمیز نسبت کہ رعایت آن در سلاسل مشایخ کرام ملحوظ است و ما بہ الامتیاز آن سلاسل است برین وجہ است کہ ملحوظ مشایخ قادریہ رحمہم اللہ تعالی تصقیل و تصفیہ باطن ست از التفات ماسوی اللہ و ازالۂ الواث قوت بہیمیہ و سبعیہ و شیطانیہ یعنی میفرمایند کہ جوہر روح از عالم امر

سلہ اور توفیق دینے والا اور پہونچانے والا طرف مطلوب کے اللہ کریم ہی ۱۲

سلہ بات کرو لوگون سے موافق انکی عقلون کے ۱۲

قابلیت دارد که اشعهٔ تجلیات در وی منعکس شوند مگر این الواث وکدورات مانع این انعکاس
هستند چنانکه زنگ بر آئینه مانع انطباع صورت مرئیه بر مرآت میگردد هرگاه آئینه صاف خواهد شد
خود بخود صورت مقابل آن درو خواهد افتاد واگر آئینه را مقابل آئینه خواهند نهاد آنچه
دران آئینه هست در دوم منعکس خواهد شد وهمین ست مثال انعکاس نسبت از دل خویش
بر دل طالب شیخ سعدی علیه الرحمه میفرمایند ؎

سعدی حجاب نیست تو آئینه صاف دار	زنگار خورده کی نماید جمال یار

ومنظور نظر مشایخ نقشبندیه رحمهم الله تعالی تصویر وتشکیل ست میفرمایند که جوهر روح فی حد ذاته
خالی از صور پیدا شده وهر صورت که اورا پر کند بحدیکه جای صور دیگر نماند همان کیفیت میگیرد
که ذی صورت دارد پس بر جوهر روح صورت مطلوب را تصور باید کرد وادراک وخیال ووهم را
بمطالعهٔ آن صورت متوجه باید ساخت وحواس ظاهره وباطنه را از اعمال خود بند باید کرد تا
انتفای صور محسوسات نموده قوای باطنه خصوصاً قوت وهمیه وخیالیه را تشویش نماند لهذا
ذکر جهر وسماع را منع میفرمایند که این همه غائب بازیست مقصود در خود دیدن ست
از ینجاست که حضرت خواجه خُرد علیه الرحمه در رسالهٔ نور وحدت فرموده اند که درویشی تصحیح
خیال ست بزرگی فرموده است شعر

نقشبندیه عجب قافله سالار اند	که برند از ره پنهان بحرم قافله را

ودرین باب تمسک میکنند بحدیث صحیح که در مشکوة مذکورست حاصلش آنکه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم حضرت ابن عباس رضی الله عنه را فرموده یَا غُلَامُ احْفَظِ اللّٰهَ یَحْفَظْكَ[1]
یَا غُلَامُ احْفَظِ اللّٰهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ[2] ومیفرمایند که اصل وبالذات یادداشت ست فنا وبقا
وعشق همه در ضمن آن خواهد شد ومنظور نظر پیران چشتیه بهشتیه قَدَّسَ اللّٰهُ اَسْرَارَهُمْ
استیلای محبت وشوق بجناب احدیت ست میفرمایند که چون وَاَفَاضَ عَلَیْنَا اٰثَارَهُمْ

[1] ای لڑکے نگاہ رکھ اللہ کو اللہ تیری حفاظت کریگا۔ [2] ای لڑکے نگاہ رکھ اللہ کو پائیگا تو اسکو مقابل اپنے ۱۲

ہر دل شخصی محبت کسی غالب می شود استیلا می نماید ہمان شخص در ہر مقام و ہر مجلس در خیال او
جلوہ می کند و او را مدام شوق زائد می شود برای احداث این محبت ذکر جہر کہ سورث
حرارت قلب ہست بانواع مختلفہ بحسب ذواق خود معین فرمودہ و سماع مشروط بشرائط
چند کہ در دائرۂ اباحت باشد شنیدہ اند و مریدان را امر شنیدن فرمودہ اند و حکایات
عشاق مجازی مثل لیلی و مجنون و دیگران می شنوند و ذوقہا می بردارند و صحبت عاشقان
خدا و ذکر محبان صادق کہ در محبت حق تعالی مشقتہا کشیدہ و رنجہا چشیدہ مقرر فرمودہ اند
و میگویند کہ اَفْضَلُ الْاَعْمَالِ الْحُبُّ فِی اللّٰہِ وَالْبُغْضُ فِی اللّٰہِ وہر گاہ حب فی اللہ
و بغض فی اللہ افضل اعمال باشد حب اللہ را چہ مرتبہ خواہد بود و میفرمایند کہ آنحضرت علیہ
و آلہ افضل الصلوات واکمل التحیات برای تعلیم این طریقہ این دعا بامت تعلیم فرمودہ اند
اَللّٰھُمَّ ارْزُقْنِیْ حُبَّکَ وَحُبَّ مَنْ یُّحِبُّکَ وَحُبَّ عَمَلٍ یُقَرِّبُنِیْ اِلَیْکَ ہکذا
حقق الشیخ الاکمل الاعرف الشاہ پیر محمد پناہ عطا المعروف بہ جی میان صاحب قدس
سرہ العزیز روش این خواجگان عالی شان غالب کردن محبت الٰہی ست بر ما سوا خواہ
بذکر باشد خواہ بنوافل و دیگر طاعات خواہ بسماع مباح خواہ بصحبت پیر و دیدن اطوار
او اصالۃً تا حدیکہ نوبت بفنا فی الشیخ رسد بعد ازان نوبت بفنا فی الرسول و فنا فی اللہ خواہد رسید
حضرت سید عبدالستار خلیفہ جناب شاہ پیر محمد سلونی میفرمایند کہ بہر طوریکہ باشد درد حاصل کند

درد را در ہندوی گویند پیر		می توان بی درد را بی پیر گفت

وخواجہ فرید الدین عطار میفرماید

کفر کافر را و دین دیندار را درد را باش اے برادر درد را		ذرۂ دردت دل عطار را زانکہ درد تو ہمہ درمان تست

و در ملفوظ شریف جناب مخدوم شاہ حسام الحق مانکپوری رضی اللہ عنہ مرقوم ست

در مسلخ عشق جز نکو را نکشند		لاغر صفتان زشت خو را نکشند

لے افضل الاعمال حب فی اللہ اور بغض فی اللہ یعنی محبت اور عداوت جس کسی سے ہو اللہ کے واسطے ہو ۱۲

گر عاشق صادقی ز کشتن مگریز ‏ ‏ ‏ ‏ مردار بود هر آنکه او را نکشند

مکاتیب و ملفوظات حضرات چشتیہ بہشتیہ از مضامین عشق و محبت و درد و ذوق وشوق مملو و مشحون اند بر ناظر این کتب مخفی نیست حضرت خواجہ بندہ نواز میر سید محمد گیسو دراز چشتی علیہ الرحمہ میفرمایند کہ شیخ شہاب الدین سہروردی و اتباع ایشان عارف و واصل بودہ اند و پیران چشت ما عاشق بودہ اند و عشق جہانی دیگر ست ؎

بہ فراغ دل زمانی نظرے بخوبروئی ‏ ‏ ‏ ‏ بہ از آنکہ چتر شاہی ہمہ عمر ہای و ہوئی

مولوی معنوی رح می فرماید ؎

شاد باش ای عشق خوش سودای ما ‏ ‏ ‏ ‏ اے طبیب جملہ علتہائے ما

اے دوائے نخوت و ناموس ما ‏ ‏ ‏ ‏ اے تو افلاطون و جالینوس ما

جسم خاک از عشق بر افلاک شد ‏ ‏ ‏ ‏ کوہ در رقص آمد و چالاک شد

مولانا احمد جام رح مے فرماید ؎

عاشقان خاندان چشت را ‏ ‏ ‏ ‏ از قدم تا سر نشانی دیگر ست

و حضرت مولانا شاہ نیاز احمد بریلوی رح مے فرماید ؎

سر زمین چشت کی آب و ہوا کچھ اور ہی ‏ ‏ ‏ ‏ دین و دنیا سے نرالا اور ہی کچھ طور ہی

شغل صدا کہ بہندی آن را انہد می گویند اینست کہ دم بستہ ہُو کشیدہ بمغز رساند آوازی است کہ بشنود بہ ہو تصور نمودہ باشد حتی کہ ہمہ آواز با گوش او بہ ھُو نمود پذیرد و بہ نفی وجود وہمی و ثبوت وجود حقیقی دل را منور دارد و باید دانست کہ این آواز ہمیشہ جاریست درین شغل سوراخ ہر دو گوش از سبابتین محکم بند کند شغل نصیرا آنکہ نظر ہر دو چشم خواہ یک چشم بند کردہ بچشم دیگر بر پرہ بینی خود دارد بی آنکہ پلک زند و ملاحظہ نور غیر معین یا معین مثل نور چراغ یا نور ستارہ درخشان کند چندان مشغول گردد کہ مستغرق و محو شود در ابتدا چشم درد خواہد کرد و آب از و جاری خواہد شد در چند مدت درد دفع خواہد شد و نظر

برقرار خواہد آمد شغل محمود آنکہ نظر خودرا درمیان ہردو ابرو دارد و ملاحظۂ شکل آفتاب
کند ثمرات این اشغال از عمل ہویدا خواہد شد و این ہردو شغل نصیر او محمود در خطرہ بندگی
اثری تمام وارد و ذکر حدادی چشتیہ آنکہ استادہ شدہ ہردو دست مثل نماز بستہ سر اندازی کردہ
سر بقفا بردہ باز باسر اندازی اِلَّا اللہ را بر سینہ ضرب دہد جہر و خفی ہردو آمدہ است حدادی
شطاریہ بدو طریق ہست یکی آنکہ دو زانو نشستہ از ہردو دست ہردو زانو گرفتہ سرنگون ساختہ
ازمیان دو زانو اللہ کشیدہ درست نشستہ سر بقفا بردہ باز از انجا باسر اندازی اللہ را
بر سینہ ضرب دہد دوم آنکہ ہمین طلبہ سر اندازی کردہ از میان دو زانو اللہ کشیدہ نیم
استادہ شدہ سر بقفا کشیدہ اللہ را بر سینہ ضرب دہد مولانا شاہ عبدالحق محدث قادری
رحمۃ اللہ علیہ در مرج البحرین میفرماید کہ در معرفت و شناخت باری تعالی و وصول بندہ بجناب
احدیت ہمین دو طریق ست ذکر ست یا فکر بعضی فکر را اصل نہادہ اند کہ تَفَکُّرُ سَاعَةٍ خَیْرٌ مِنْ
عِبَادَةِ سَنَتَیْنِ وجای دیگر فرمودہ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّیْنَ سَنَةً این تفاوت بحسب درجات
فکر ست تا فکر ہر کس در کجا بود مولانای رومی علیہ الرحمہ میفرماید ؎

این قدر گفتیم باقی فکر کن	فکر اگر جامد بود رو ذکر کن

ومشایخ گفتہ اند کہ از ذکر عاشق گردد و از فکر عارف گردد و طائفۂ دیگر ذکر را افضل
واشرف داشتہ اند زیرا کہ آن صفت حق تعالی ست فَاذْكُرُوْنِي اَذْكُرْكُمْ و فکر صفت
بندہ است ولابد ہرچہ صفت مولا باشد افضل باشد از انچہ صفت بندہ است و نیز ذکر متعلق
بذات حق باشد کہ اُذْكُرُوا اللہَ ذِكْرًا كَثِيْرًا و فکر در صفات حق رود کہ تَفَكَّرُوْا فِي آلَاءِ
وَصِفَاتِهٖ وَلَا تَفَكَّرُوْا فِي ذَاتِهٖ و بالجملہ راہ بی فکر کشادہ نگردد پس باید کہ چون از
ذکر درماندہ شود بمراقبہ در آید یعنی ہر کلمہ و ہر آیتی کہ دلالت کند بر معنی توحید آنرا در باطن

[illegible]

وہم کند وخیال راجمع نماید چنانچہ مراقبۂ معیت از آیۂ کریمہ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ
فہم کند وذات احدیت را با خود تصور کند معیت او سبحانہ وتعالیٰ با ہر ذرہ از ذرات عالم
یقینی ست کیفیت معیت مُدرَک ما نیست متکلمین معیت علمی می گیرند وصوفیان معیت
ذاتی اعتقاد می کنند بیشتر حیران کہ بخلق دامنگیر شد ازین شد کہ خود را از شرف معیت حق
دور دانستہ وبی ادب وار قدم ہمہ راہ خلاف رضای او نہادند ومراقبۂ اقربیت از آیۂ کریمہ
نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ فہم کند وخود را درین خیال غرق کند مراقبۂ احاطت
از آیۂ کریمہ إِنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ فہم کند وعلی ہذا القیاس از دیگر آیات کہ مرقوم
می شوند فہم معانی آن کند وجمعیت خاطر بہم رساند مثلاً أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللهَ يَرَىٰ وَفِي
أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ وَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ باید کہ نقش اللہ
بخط زر بر قلب صنوبری تصور کند وہر وقت ازین خیال عالی غافل نماند وتصور نماید کہ مسمی
با اسم خود در دل من ست باید کہ درین تصور مظنۂ حلول نکند زیرا کہ باریتعالیٰ از حلول بری ست
تعالیٰ شانہٗ عن ذلک علواً کبیراً درین تصور ذوقہا بردارد وبجز محبت او تعالیٰ
چیزی را در دل جا ندہد مصرعہ یا خانہ جای رخت بود یا خیال دوست
لوح ضمیر از نقش غیر پاک دارد تا نگاہ قلب محل اسرار وانوار الٰہی گردد ۵

دل یکی منظریست ربانی	خانۂ دیو را چہ دل خوانی

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ حَرَمُ اللهِ وَحَرَامٌ عَلَى
حَرَمِ اللهِ أَنْ يَلِجَ فِيهِ غَيْرُ اللهِ حضرت با عظمت جناب غوثیت مآب مخدوم
شاہ حسام الحق مانکپوری رضی اللہ عنہ در بیان مراقبہ شعری ارشاد فرمودہ اند ۵

مجرد شو مجرد شو درون دل فرو می رو	پس آنگہ سر انور بین از آن رہ سوی دلبر شو

ف جو مظہر ومقصود ہیں ہر طرف ذات اللہ کی ہے ۱۲

ف وہ اللہ تمہارے ساتھ ہے جہاں کہیں ہو تم ۱۲ ف ہم قریب تر ہیں اس کی رگ گردن سے ۱۲ ف بے شک اللہ ہر شے کو گھیرے ہوئے ہے ۱۲ ف کیا نہیں جانتا ہے کہ اللہ دیکھتا ہے ۱۲ ف اور تمہاری ذات میں موجود ہے کیا تم نہیں دیکھتے ہو ۱۲ ف فرمایا رسول اللہ نے قلب مومن کا حرم اللہ کا اور حرام ہے ... کہ داخل ہو اس میں سوی اللہ ۱۲

و میفرمایند که چون بمراقبه نشیند اول شجرهٔ پیران بخواند و در مراقبه رود و میفرمایند که
بعد نماز بامداد و نماز دیگر مراقبه کند اَلْمُرَاقَبَةُ هِيَ الْخُرُوْجُ عَنِ النَّفْسِ یعنی مراقبه
بیرون آمدنست از خود وَقِيْلَ مُطَالَعَةُ الْمُغَيَّبَاتِ یعنی دیدن انچه در غیب ست جناب
مخدوم العالم ارشاد میفرمایند که در مراقبه که از خود بیرون آید آن دو نوع ست یکی آنست که
اندکی از خود بیرون آید یعنی اشیائی که تعلق بدماغ دارند آن را فراموش کند چیزها
در نظر آید دوم آنکه در دریای دل غوطه زند و غرق شود و از خود بیرون آید و تجلیات
و مشاهدات میسر گردد بِفَضْلِ اللهِ وَكَمَالِ كَرَمِهٖ عَرَفَ مَنْ عَرَفَ فَاذَاقَ مَنْ ذَاقَ
و نیز ارشاد میفرمایند که حدیث قدسی ست که عَبْدِيْ طَهَّرْتَ مَنْظَرَ الْخَلَائِقِ سِنِيْنَ هَلْ
طَهَّرْتَ مَنْظَرِيْ سَاعَةً فِيْمَ اَفْنَيْتَ عُمْرَكَ ای بندهٔ من پاک داشتی جای
نظر کردن خلائق را سالها یعنی آراسته کردی ظاهر خود را بعمل جوارح آیا گاهی پاک داشتی
منظر من یعنی دل خود را بعمل باطن پس بچه فنا کردی عمر خود را اگر شخصی دعوت پادشاه
کند و بر مکان خود آرد و مکان خود را آراسته کند اما جائی که نشستنگاه شاهی باشد آنجا
خس و خاشاک داشته باشد چون پادشاه آید و اینچنین بیند چه قدر عتاب خواهد فرمود عوام
بعمل جوارح در آراستگی ظاهر کوشند و خواص بعمارت باطن و تصفیهٔ دل جهد بلیغ می نمایند
درویشی سهروردی بخدمت حضرت شاه سراج الحق عثمان اودهی آئینهٔ هندوستان
خلیفهٔ حضرت سلطان المشایخ محبوب الٰهی خواجه نظام الدین اولیاء دهلوی رضی الله عنهما مهمان شد
شب هم آنجا بسر کرد نماز عشا با حضرت شیخ ادا کرد بعد فراغ حضرت شیخ استراحت فرمودند آن
درویش تمام شب بنوافل مشغول ماند چون صبح دمید حضرت شیخ برخاست هم بوضوی عشا
نماز فجر ادا کرد درویش ظاهر بین پیش آمد و گفت ای شیخ عجب ست که تمام شب در خواب

۱ کسی بات میں فنا کی نوبت [illegible] عمر اپنی ۱۲ [illegible]

بودی ونماز فجر بلی وضو گزاردے حضرت شیخ بسیار تعظیم فرمودند و تواضع نمودند و گفتند
کہ شما بزرگ هستید تمام شب نماز گزاردید و ما کالائی دارم کہ دزدان در پی آن کالا هستند
ما نگهبانی آن کالا میکردیم درویش بر پای آنحضرت افتاد و معذرتها کرد والحق اذا صارت
المعاملات فی القلوب بلا استراحت الجوارح کذا فی رفیق العارفین[1]
روزی حضرت حاج الحرمین الشریفین حضرت شاه عبدالکریم مانکپوری قدس الله سره
العزیز بدیهی تشریف بردند حضرت شاه پیر محمد سلونی قدس الله سره الشریف در مشغولے
بودند همچنان نشسته ماندند چون حضرت پیر کریم صاحب بآن دیه رسیدند ایشان را یاد
فرمودند حاضرین عرض کردند کہ فلان باز راه بی ادبی هم کاب نرسید ارشاد شد کہ اسپ
بہ برید سوار گردانیده حاضر آرید چون اسپ از حکم حضرت پیر کریم صاحب رسید ایشان
باآرندهٔ اسپ فرمودند کہ عنان اسپ گرفته پیش من روان گردانی کہ رهبر من آمده است
و پس اسپ خود روان شدند تا بدان مقام رسیدند آنجا نیز در همان مشغولی ماندند مردمان را
گمان شد کہ در خواب ست چون وقت نماز رسید حضرت حاج الحرمین برای نماز برخاستند
و بحضرت شیخ پیر محمد سلونی حکم امامت فرمودند همان طور برخاسته بامامت رو آوردند حسّاد
از ین سر حیران ماندند کہ این چه بود آری چشم خفته و دل بیدار کار مقربان حضرت اولیای
خدا را ببرکت اتباع جناب سرور عالم فخر بنی آدم صلی الله علیه وآله وسلم نعمت خوان تنام عیناي
ولا ینام قلبي میر سید شاعری در نعت نبوی و مدح مصطفوی چه خوش گفته کہ در شعر[2]

	بیدار امیث عند ربی		هشیار دلا ینام قلبی	

در سلسلهٔ عالیهٔ حسامیهٔ کرمیهٔ اشرفیه سه اربعین معمول اند از بست و یکم جمادی الآخره
تا تمام ماه رجب یک چله است دران چله طالب را بمعموری اوقات شب و روز باوراد

[1] رفیق العارفین میں لکھا ہے کہ جب معاملات دلی ہو جاتے ہیں تب ہاتھ پاؤن وغیرہ کا کام نہیں رہتا ۱۲

[2] آنکھیں میری سوتی ہیں اور دل نہیں سوتا فرمودۂ رسول ہے ۱۲

ونوافل امر سیفرمایند واز بست ویکم شعبان تا تمام ماہ مبارک رمضان چلۂ دوم ست
دران چلہ طالب را بمعموری اوقات شبانروزی باذکار جہریہ وخفیہ ارشاد می کنند
واز یکم ذیقعدہ تا دہم ذیحجہ کہ ایام عکوف حضرت موسی علی نبینا وعلیہ السلام برکوہ طور اند
چلۂ سوم ست دران چلہ طالب را بمراقبات حکم میدہند درین اربعینات متوالیہ طالب صادق را
قابلیت وصلاحیت پیدا خواہد شد انشاء اللہ تعالی کما جاء فِی الحَدِیثِ مَنْ اَخلَصَ لِلّٰہِ
اَرْبَعِیْنَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيْعُ الحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهٖ عَلٰى لِسَانِهٖ ونیز آمدہ ست کہ خَمَّرْتُ طِيْنَ آدَمَ
اَرْبَعِيْنَ صَبَاحًا عدد چہل را در بسیار جا اعتبار ست بچۂ آدمی در شکم مادر در ہمین مقدار مدت
از حالی بحالی انتقال میکند تا چہل روز نطفہ می باشد وتا چہل روز دیگر خون بستہ وتا اربعین
دیگر گوشت پارہ بعد ازان قابل نفخ روح میگردد وصوفیہ ہم قاطبۃً چلہ را برای ریاضت
دخلوت قرار دادہ اند زیراکہ از قصۂ حضرت موسیٰ علی نبینا وعلیہ السلام معلوم شد کہ تا این
مدت ریاضت کردن موجب ترقی ست از حالی بحالی اعلی کذا فِی التَّفْسِيرِ العَزِيْزِيّ
وانبیاء علیہم السلام نیز در چہل سالگی بخلعت نبوت ممتاز شدہ اند کہ دران وقت عقل
بکمال میرسد خلاصہ اینکہ عدد چہل را در تکمیل اعتبار تمام ست حضرت شاہ محمد عاشق صاحب
خلیفۂ حضرت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی علیہما الرحمۃ در سبیل الرشاد میفرمایند کہ سالک را
مانع از سلوک وشغل احادیث نفس ست وخطرات لایعنی وتشویش خاطر معالجات آن
کہ مشایخ طریقت فرمودہ اند آنست کہ اگر در ورزش نسبت واشغال قلب وسوسہ وفکری
پیدا شود بصورت آن شخص کہ این نسبت ازو گرفتہ است التجا نماید فقیر مؤلف گوید
حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قادری رحمۃ اللہ علیہ در بعض مکاتیب خویش رقم
فرمودہ اند کہ چون دل شیخ محاذی ومقابل دل شیخ الشیخ ست تا حضرت نبویہ علیہ

وعلی آله الصلوة والتحیة دل تقدس منزل آن رسول کریم علیه وعلی آله الصلوة والتسلیم
دائم التوجه است بحضرت الله تعالی جل شانه وهمیشه روی دل او بدان سو است پس
ذاکر چون صورت شیخ در دل بست واز نور ولایت او مدد جست میرسد مدد باز حضرت
آلهیه بر دل شریف حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وآله واصحابه اجمعین واز دل مبارک
آن سید العالمین بر دلهای مشایخ تا آنکه میرسد بدل شیخ این کس که ذاکر است
توکلامه الشریف المرام آنکه تصور شیخ باتفاق علما ومشایخ تاثیری عظیم دارد واسم
یَا فَعَّالُ بتصور معنی اگر چند بار بر قلب خود ضرب کند در دفع وساوس اصلی کلی دارد واگر
باین چیزها دفع تشویش نگردد سه بار دم را بقوت تا دماغ بر کشد واز دماغ بیفشاند چنانکه
چیزے از دماغ می افشاند بعد ازان بورزش نسبت مشغول شود واگر همچنان خواطر
عود کنند باید که دل وزبان موافق داشته سه بار اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ مِنْ جَمِیْعِ مَا کَرِهَ اللّٰهُ
قَوْلًا وَّفِعْلًا وَّخَاطِرًا وَّسَامِعًا وَّنَاظِرًا وَّاَتُوْبُ اِلَیْهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ گوید اگر ازین
نیز دفع خطرات نشود جَآءَ الْحَقُّ را بر دل خود ضرب کند وگردن خود را بطرف راست
گردانیده زَهَقَ الْبَاطِلُ بگوید وچنان خیال کند که باطل را از دل خود بیرون انداختم
اگر باین نیز دفع خطرات نشود چند بار اسم الله بملاحظه معنی که عبارت از ذات بیچون
است با آواز اندک که غیری مطلع نشود بر دل ضرب کند واگر بهیچ وجه خطرات از ساحت
قلب سالک دفع نشود چند بار لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ بملاحظه لَا مَوْجُوْدَ اِلَّا اللّٰهُ بر دل ضرب
کند ویقین داند که این همه خطرات ووساوس که از موجودات ذهنی هستند قائم بحق اند
بلکه عین حق اند زیرا که باطل نیز از بعضی ظهورات حق است نزدیک ایشان آنچه
حضرت ابن عباس رضی الله عنه ابوزمیل را ارشاد نموده وقال ابو زمیل قلت لابن

[illegible]

عباس ما شیٔ اجده فی صدری قال ما هو قلت والله لا اتکلم
به فقال لی اشیٔ من شک وضحک ثم قال ما نجا من ذالک احد حتی انزل
الله فان کنت فی شک مما انزلنا الیک فسئل الذین یقرؤن
الکتاب من قبلک ثم قال اذا وجدت شیئا من ذلک فی صدرک
فقل هو الاول والاخر والظاهر والباطن وهو بکل شیٔ علیم اخرجه ابوداود
ونیز جناب شاه ولی الله صاحب محدث دہلوی رحمۃ الله علیه در رسالۂ ہمعات نوشته اند
که بخلوتی رود وغسل کند وجامۂ نو پوشد ودو رکعت بخواند ودر انجا اللهم نقنی من الخطایا
کما ینقی الثوب الابیض من الدنس اللهم باعد بینی وبین خطایای
کما باعدت بین المشرق والمغرب اللهم اغسل خطایای بالماء
والثلج والبرد اللهم اجعل فی قلبی نورا وفی بصری نورا وفی سمعی نورا
وفی لسانی نورا وفی عصبی نورا وفی فمی نورا وفی دمی نورا وفی شعری
نورا وفی بشری نورا واجعل فی نفسی نورا وعن یمینی نورا وعن
(چهره و ظاهر پوست ۱۲)
شمالی نورا ومن فوقی نورا ومن تحتی نورا ومن امامی نورا ومن
خلفی نورا اللهم اعطنی نورا واجعل لی نورا واعظم لی نورا واجعلنی نورا
هر قدر که تواند بگوید وبعد نماز بذکر یا نفی چهار ضربی یا سه ضربی مشغول شود واگر خطرات
باز مشوش سازند فی الحال وضو کرده باز دو رکعت بهمان اسلوب بخواند وبهمان ذکر
مشغول شود واگر خطرات باز تشویش دهند باز چنین کند شک نیست که چون دو سه نوبت
چنین کرد البته یک گونه ثلج وبرد وسکونی در قلب بیاید حضرت قدوة العارفین شاه پیر محمد
سلونی افاض الله برکاته علینا میفرمود که چون فقیر در نماز حضوری نمی یابد بهمین دو خاطر
میگزراند که ناظر ومنظور وخود در نظر وبتقریب انمعنی حکایتی فرمود که شخصی در خدمت حضرت

اللغات منتخب نوکری بفتحتین سردی بالفتح سکون قلب بفتحتین باریدن آن برف بالفتح

شاہ عبدالکریم مانکپوری قدّسنا اللہ بسرّہ الاقدس آمدہ سر فرو بردہ وچشم بند نمودہ تا دیر بمراقبہ بنشست آنحضرت ارشاد فرمود کہ چرا مثل مرغ گردن کج میکنی این نہ مراقبہ است بلکہ نمودار یست از مراقبہ مراقبہ آنست کہ بہر طرف کہ نظر کنی تماشای جمال جانان ست وبہر جانبی کہ دیدہ کشائی از گل روی دوست شگفتہ گلستان آشد اللہ اللہ انچہ کلام عالیست فَهُوَ مَن فِيهِ هُوَ آرِيٰ[۱]

در و دیوار من آئینہ شد از کثرت عشق	ہر کجا می نگرم روی ترا می بینم
ذرات جہان آئینہا ساخت	ز روی خود بہر یک عکس انداخت
چون جمالت صد ہزاران روی داشت	بود در ہر ذرہ دیدارے دگر

انواری کہ سالکان را در خیال مشہود می شوند چند نوع ست یکی نور سبز و آن نور توبہ وطاعت وذکرست دوم نور کبود وآن نور اطمینان نفس ست سوم نور سرخ وآن نور تجلیۂ قلب است چہارم نور زرد وآن نور تخلیۂ سرست از غیر حق پنجم نور سپید وآن نور روح ست ششم نور سیاہ وآن نور خفی ست چون ذکر قلبی حاصل گردد انوار ظاہر شدن گیرد گاہ در خودگاہ خارج از خود اما در خود در دل یا در سر یا در دست راست یا در دست چپ واین تمام محمود ست وگاہ در تمام بدن واین نادرست اما در خارج از خودگاہ از یمین گاہ از جانب سر گاہ از جانب پیش واین محمود ست الحاصل سالک را درین مرتبہ مانند عاشق انوار گشتن چیزی نیست اگر در طی این منہج یعنی سلوک کسی را ہیچ نوری پیدا نشود سلوک او اسلم وامید وصول او اقرب حضرت مولانا نظام الدین نگرامی ثم الاورنگ آبادی رحمۃ اللہ علیہ در نظام القلوب می فرمایند کہ اگر از کتف راست نور سفید ظاہر شود آن نور کراماً کاتبین ست کہ ایشان اعمال حسنہ می نویسند واگر بے اتصال کتف ظاہر شود آن نور مرشد ست کہ رفیق راہ ست کہ الرفیق ثم الطریق

---

[۱] سمجھا جسنے سمجھا ۱۲

ثابت ست واگر نوری از پیش ظاہر شود یعنی از جانب قبلہ آن نور محمدی ست صلی اللہ
علیہ وسلم کہ ہادی صراط مستقیم اوست واگر از کتف چپ نوری پیدا شود آن نور ملائکہ
کاتبین سیآت عبادست واگر بے اشکال کتف چپ ظاہر شود آن نور ابلیس ست واگر
از چپ پیری معمر عصا و تسبیح بدست آید در حالت مراقبہ یا در ذکر بداند کہ ابلیس ست جناب
عظمت مآب حضرت مخدوم شاہ حسام الحق مانکپوری رضی اللہ عنہ میفرمایند کہ یکے از
مریدان حضرت شیخ نور الحق قطب عالم بنگالی قدس اللہ سرہ العزیز در حجرہ مشغول بود
ناگاہ دید کہ قلندران فرود آمدند ہیبت خورد و بیرون آمدہ پیش حضرت قطب عالم
عرض کرد فرمان شد کہ چنین صورتہا چون پیدا شوند قرآن مجید بلند باید خواند باز آن مرید را
در حجرہ فرستادند اگر در حالت ذکر و مراقبہ آوازی از طرف پیش آید بداند کہ رحمانی ست
واگر از جانب پس آید بداند کہ شیطانی ست واگر از جانب راست آید رحمانی ست واگر
از جانب چپ آید شیطانی ست واگر از جانب آسمان آید رحمانی ست واگر از زمین آید
شیطانی ست واگر از شکم آید بخداے عز و جل التجا نماید و بہ پیران طریقت خود متوجہ شود
اگر رحمانی بود باز بیاید واگر شیطانی بود دفع گردد بکرمہ و لطفہ[1] کذا فی نظام القلوب
حضرت مولانا شیخ کمال الدین عرف مولانا کالو خلیفہ رشید حضرت مخدوم العالم جناب
شاہ حسام الحق مانکپوری رضی اللہ عنہ در جامع الفوائد می نویسند کہ از حضرت بندگی
مخدوم العالم سماع است کہ در حالت مشغولی اگر شخصے مہیب مہول شود و یا نورے و
ظلمتی نمودار شود از ہمت شیخ مدد طلبد و روحانیت شیخ را با خود داند و بدان چیزہا
ملتفت نشود لانہ کلام الشیء بقدر الحاجۃ و نیز مولانای موصوف ہمدران رسالہ
میفرمایند کہ آثار و اسرار و فوائد و عوائد و فتوحات و ثمرات ذکر و سیر باطن کہ در حضرت
مخدوم عالم معاینہ شدہ است و موکد بشہادت النبی صلعم و استحسانہ بہ تعین اسم

[1] اپنے لطف و کرم سے اسی طرح کتاب نظام القلوب میں مرقوم ہے ۱۲

بندگی مخدوم و پدر بندگی مخدوم گشتہ است بسیارست بگفتگو تعلق ندارد اینجا بیا و بنگر ؎

نہ برون زخود قدمے	بہ بہانۂ تماشا
سوی باغ بیخودی شو چہ خوش ست این تماشا	

فقیر مؤلف عفی عنہ گوید کہ فی الواقع ہمچنین ست بلکہ زیادہ از آنست باوجودیکہ مدت وفات شریف آنحضرت قریب پانصد سال گذشتہ ہنوز برکات و انوار از در و دیوار روضۂ مقدسہ جناب مخدوم عالم می بارد مردی باید تا فیض رباید ؎

عاشق شود آنکس کہ بکویت گذرد	آری ز در و بام تو مے بارد عشق ؎
بہر زمین کہ نسیمی ز زلف او زدہ است	ہنوز از سر آن بوے عشق مے آید

حضرت خواجہ کرڑک مجذوب رحمۃ اللہ علیہ کہ در قصبۂ کڑہ آسودہ اند از سادات کبار سبزوار اند قلندر مشرب بودند صد سال قبل از ولادت شریف حضرت مخدوم العالم از قصبۂ کڑہ جائی کہ امروز مزار پرانوار حضرت مخدوم ست تشریف می آوردند و می غلطیدند و بذوق و وجد می آمدند و میفرمودند کہ این جائی ست عالی فرشتگان ہر روز این زمین را از نور معمور می کنند اینجا یکی از مردان خدا آسودہ خواہد شد کہ عالمی از انوار ہدایت او منور خواہد شد سبحان اللہ زہی مرتبہ حضرت مخدوم العالم کہ این چنین بزرگ صد سال پیشتر خبر آنحضرت دادہ و از فضائل و کمالات آنحضرت اشارت و بشارت فرمودہ خلاصہ آنکہ طالب را لازم ست کہ نسبت حُبیہ و عشقیہ کسب نماید کہ نعمت غیر مترقبہ است جناب شاہ پیر محمد سلونی میفرمایند کہ اَلْمَحَبَّۃُ هِيَ الْمُتَابَعَۃُ[1] متابعت آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم قولاً و فعلاً و حالاً باید کرد تا مرتبۂ فنا فی الرسول حاصل شود غَایَۃُ سُلُوْكِ السَّالِکِیْنَ مَعْرِفَۃُ الْحَقِیْقَۃِ الْمُحَمَّدِیَّۃِ[2] صحابۂ کرام کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم را شناختند در محبت و متابعت آنحضرت علیہ و آلہ الصلوٰۃ والتحیۃ از جانہا دقیقۂ فرو نگذاشتند و آنہا کہ از بدو فطرت اعمی بودند آنحضرت را نشناختند و براہ عداوت

---

[1] محبت کیا شے ہے اتباع ہے ۱۲

[2] انتہا سلوک سالکین کی جاننا حقیقت محمدیہ کا ہے ۱۲

وانکار خود را تباہ کردند واز دولت ایمان محروم ماندند حضرت شاہ نیاز احمد صاحب بریلوی رحمۃ اللہ علیہ میفرمایند

گر شان پیمبر کی ابوجہل پہ کھلتی		ایمان کے لانے مین اُسے ننگ نہوتا

وبعد صحابہ کرام اولیای عظام وارث این نعمت شدند دیدند انچہ دیدند ودانستند انچہ دانستند حضرت والدی ومرشدی در قصیدۂ نعتیہ میفرمایند

جو عاشق اللہ ہین اور آپ سے آگاہ ہین		قدمونکے وہ ہمراہ ہین اک دم نہین ہوتے جدا

از ہزاران یکی باشد کہ دیدہ باشد کہ طناب خیمۂ محمدی تا کجاست چہ خوش ست کلام والد ومرشد من متخلص بہ اشرفی کہ در ہندی فرمودہ اند

احد سے احمد روپ بنا یو جگ ان محمد نام دھرایو		اشرفی کا کا ہے بھٹکایو جان لیا پہچان لیا

الحاصل بی ریاضت این مرحلہ طی نمی شود واز صحت اعمال حال صحیح پیدا خواہد شد حضرت شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی قدس اللہ سرہ العزیز فرمودہ اند کہ حال نتیجہ صحت اعمال ست وعمل بر دو نوع ست عمل جوارح وآن معلوم ست وعمل قلب وآن را مراقبہ خوانند وَالْمُرَاقَبَۃُ اَنْ تُلَازِمَ قَلْبَکَ لِلْعِلْمِ بِاَنَّ اللّٰہَ نَاظِرٌ اِلَیْکَ[1] اول انوار از عالم علوی نازل می شوند بر ارواح بعدہ اثر آن ظاہر می شود بر قلوب بعدہ بر جوارح وجوارح متابع قلب اند چون قلب متحرک شود جوارح نیز در حرکت آیند مخفی مباد کہ حقیقت عشق آنست کہ چون مؤمن اعتقاد اتصاف حق سبحانہ وتعالی باوصاف کمال دارد وکمال خود منحصر دریاد او می بیند نام اورا ہمیشہ یاد می کند وآلا ونعمای او تعالی شانہ را یاد وملاحظہ می نماید این مداومت آہستہ آہستہ در دل او بیقراری واضطرابی وقلق پیدا می سازد وروز بروز این معنی ترقی میکند تا آنکہ نام مبارک حق تعالی بر زبان راندن نمی تواند کہ نزدیک است کہ چون نام مبارک بر زبان راند از غایت شورش وقلق واضطراب روح وی مفارقت کند

[1] اور مراقبہ کے معنے یہ ہین کہ اپنے دل مین ہمیشہ یہی سمجھے رہے کہ خدا اُسکی طرف دیکھتا ہے ۱۲

باجملہ چون در نفس این کیفیت متمکن شد و در جوہر دل فرو رفت و نفس بدان رنگین شد آن را
نسبت عشق گویند کذا فی اللمعات حضرت مخدوم الملک شاہ حسام الحق مانکپوری رضی اللہ
تعالیٰ عنہ فرمودہ اند کہ چون نام مبارک اللہ می گفتم بیتاب می گشتم بجدیکہ بعضی مردم افسوس
می کردند کہ این شخص دیوانہ شدہ است کذا فی رفیق العارفین جانم فدای این دیوانگی باد
کہ از ہزاران فرزانگی برتر و بہتر است ؎

دیوانہ کنی ہر دو جہانش بخشی	دیوانۂ تو ہر دو جہان را چہ کند ؎
بہار آمد و گر دیوانگے را	گریبان چاک شد فرزانگے را
ترا ہرگز گریبانے نہ شد چاک	چہ دانستے لذت دیوانگے را

بعض مستان بادۂ وحدت و دیوانگان محبت از شورش و قلق باز ماندہ در عالم سکوت
و حیرت افتادہ اند چنانچہ کلام امیر خسرو علیہ الرحمہ ازین مقام خبر میدہد ؎

ما ئیم و تحیر و خموشے	آفاق ہمہ بگفتگو ئیست

حضرت مخدوم شاہ حسام الحق مانکپوری رضی اللہ عنہ در رسالۂ انیس العاشقین میفرمایند
کہ عشق بر سہ نوع است یکی عشق کبیر و آن عشق اللہ است و آن عشق حضرت سالتمآب
صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مخصوص ست مع ذلک بر حال غالب بود چون بیقراری عشق غلبہ کردی
براہ نزول با ام المومنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمودی کَلِّمِیْنِی یَا حُمَیْرَآءُ تا کہ بیچارگان
امت کہ سوختگان آتش محبت باشند راہ یابند کہ چون غلبۂ عشق شود اگر نزول کنند ازان حالت
و با اہل و عیال متوجہ شوند ایشان را روا باشد و ہرگاہ عشق بجوش آمدی بام المومنین
حضرت عائشہ صدیقہ رضہ فرمودی مَنْ اَنْتِ بفتح التاء او گفتی اَنَا عَائِشَۃُ فرمودے
مَنْ عَائِشَۃُ گفتی بِنْتُ اَبِیْ بَکْرٍ فرمودی مَنْ اَبُوْبَکْرٍ گفتی اِبْنُ اَبِیْ قُحَافَۃَ فرمودی مَنْ اَبُوْقُحَافَۃَ
عائشہ بیرون آمدی و گفتی اکنون محمد من ماندہ است آن سرور عاشقان خواستی کہ بشورش

ابو قحافہ ۱۲ — کون ہے ۱۲ — ابن ابو قحافہ ۱۲ — کون ابو بکر ۱۲ — دختر ابو بکر ۱۲ — کون ہے عائشہ ۱۲ — میں عائشہ ہوں ۱۲ — کون ہے تو ۱۲ — بات کر مجھ سے اے [illegible] ۱۲ — [illegible] ۱۲

عشق خود را در ہلاکت اندازد جبریل آمدی و بگرفتی و گفتی اَنْتَ رَسُوْلُ اللّٰهِ اَنْتَ[1]
حَبِیْبُ اللّٰهِ و آنحضرت را فراہم آوردی اہلِ عرب چون این حال دیدندی گفتی اِنَّ مُحَمَّداً[2]
قَدْ عَشِقَ رَبَّهٗ وہم سخن درستی عشق بیرون از شرع نفرمودی اما خبر ست کہ بارہا از غایت
لذت عشق فرمودی الٰہی آن روز کہ محمد را با تو درد و عشق تازہ حاصل نشود در برآمدن
آفتاب آن روز برکت مباد پس کمال عشق موقوف است باتباع پیغمبر علیہ و آلہ الصلوٰۃ
والسلام و آن محض ادب ست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم فرمودی اَدَّبَنِیْ[3] رَبِّیْ فَاَحْسَنَ
تَادِیْبِیْ[4] و بطفیل او حق تعالیٰ عشق کبیر را بصحابہ و متابعان آنحضرت علیہ و آلہ الصلوٰۃ والتحیۃ
نیز داد و ایشان نیز بر حال غالب آمدند فَاتَّبِعُوْنِیْ[5] در شان ایشان مستقیم آمد و مشائخ کبار
و اولیای نامدار شایستۂ اقتدا گشتند دوم عشق متوسط و آن آنست کہ حق تعالیٰ بعضی
بندگان را در ازل بمقام توقف داشت و حکم بر ایشان بہ کمال نداد چون ایشان را در عالم
آوردند دلہای ایشان را بسوی خود جذب کرد و ایشان را آشنای راز ذات خود گردانید
و از ایشان گستاخی و بی ادبی کہ مراد از تجاوز عن الشریعت ست در وجود آمد بسبب آن
تدارک کرد و از خود باز داشت و ایشان را اولیای مستہلک خوانند و عشق ایشان را متوسط
گویند و ایشان لائق اتباع نشدند زیرا کہ در حالت سکر از شریعت بیرون افتادند چنانکہ
خواجہ منصور و عین القضات ہمدانی و امثال ایشان اگرچہ ایشان نیز شاہان عالم و شاہبازان
عشق اند اما از جہت شرع محمدی کہ وَلَا تُقَدِّمُوْا[6] بَیْنَ یَدَیِ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ برای اقتدا نمی شایند
سوم عشق صغیر ست و آن عشق مخلوق ست بی مدخلیت جماع کہ اَلْعِشْقُ[7] یَزِیْدُہُ السَّمَاعُ وَ
یُزِیْلُهُ الْجِمَاعُ قول حکماست چون مجنون قابل عشق حقیقی نبود بعشق لیلی مبتلا گشت حضرت
امام محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ کہ حجۃ الاسلام و سر حلقۂ علماء کرام اند مے فرمایند کہ

ف۱ تم رسول اللہ ہو تم حبیب اللہ ہو ۱۲
ف۲ تحقیق محمد صلی اللہ علیہ وسلم عاشق رب ہیں ۱۲
ف۳ ادب سکھلایا مجھ کو میرے رب نے پس اچھا کیا میرے ادب کو ۱۲
ف۴ اخرجہ العسکری فی الامثال عن علی و ابن السمعانی عن ابن مسعود و صححہ ابو الفضل ناصر قالہ الزرکشی و السخاوی ۱۲ منہ
ف۵ پس اتباع کرو میری ۱۲ ف[illegible]
ف۶ اور نہ سبقت کرو روبرو اللہ اور رسول کے ۱۲
ف۷ عشق کو سماع زیادہ کرتا ہے اور جماع زائل کرتا ہے ۱۲

مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ نَصِيْبٌ مِنْ هٰذَا الْعِلْمِ يَعْنِيْ التَّصَوُّفَ اَخَافُ عَلَيْهِ سُوْءَ الْخَاتِمَةِ وَاَدْنَى النَّصِيْبِ مِنْهُ التَّصْدِيْقُ وَالتَّسْلِيْمُ يعنی هرکرا از علم تصوف بهره نبود و بروی خوف سوء خاتمه است و ادنیٰ درجه ازان این ست که تصدیق و تسلیم حالات صوفیه نماید و حضرت شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمة الله علیه میفرمایند ؎

ای که از کشمکش قال و مقال
نیستت حالت ارباب کمال
نشنیده ز کسان جز خبری
هیچ نایافته در خود اثرے
قابل کار نهٔ معذورے
یا خود از کوشش آن بس دوری
باش کاین راه گزاری دگرست
هر کسی قابل کاری دگرست
لیکن اندر پی انکار مرو
از جهان منکر این کار مرو
بنگر حالت درویشان را
کوشش و سوزش عشق ایشان را
که درین ره چه طلبها دارند
زین طلبها چه تعبها دارند
زین طلب گر نه خدا یافته اند
این همه بهر چه بشتافته اند
و طلب اینهمه جان بازی چیست
مال و اسباب فدا سازی چیست
کشف اگر نیست قیاس تو کجاست
عقل کو درک حواس تو کجاست
باری از نیست ترا وجدانی
معتقد باش و بیار ایمانی

از انجا که بیان عشق و سیر و طیر عشاق که شاهبازان قضای لاهوت اند کار هیچمدانان نیست لهذا سکوت مناسب وقت افتاد بقول بزرگی مصرع

ای ننگ زنان حدیث مردان چه کنی

و از آیه کریمه يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَ تَقُوْلُوْنَ مَا لَا تَفْعَلُوْنَ خوفی و هراسی پیدا شد و نیز در خبر صحیح ست هر که دیگران را تذکیر حق کند و خود غافل باشد محل لعنت گردد و مستحق بعد شود پس ترسیدم و سخن را تمام کردم اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَنَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ اَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّاٰتِ اَعْمَالِنَا اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِيْ وَلِوَالِدَيَّ وَاجْعَلْ خَاتِمَتِيْ بِالْخَيْرِ اٰمِيْن يَا رَبَّ الْعَالَمِيْن وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَاَوْلِيَاءِ اُمَّتِهٖ اَجْمَعِيْنَ ٥

تمت

تاریخ

از نتائج افکار نو باوۂ گلستان کریمی نہال چمنستان اشرفی و اَدھنی حافظ کلام ربانی ماہر علوم حقانی حافظ مولوی شاہ محمد نعیم عطا صاحب سلمہ اللہ الواہب خلف اکبر مؤلف کتاب سلمہ اللہ الوہاب

بر آمد ماہ نو از برج تالیف	کہ تابان ست از انوار حکمت
برای مصرع تاریخ سالش	چو سر انداختم در جیب فکرت
سروش غیب گفتا با دل شاد	جہان را گوہر درج حقیقت ۱۳۱۷ھ

ولہ

ہوا تالیف ایسا یہ رسالہ	کہ ہر اک فقرہ اسکا دلستان ہو
مجھے تاریخ کی تھی فکر ناگاہ	ندا ہاتف نے دی مرغوب جان ہو ۱۳۱۷ھ

تاریخ

نتیجۂ طبع وقاد و نزادۂ فکر نقاد و سلالۃ الاحباب و خلاصۂ اولی العلوم و الالباب عمدۃ الصالحین مقبول و محبوب بارگاہ احد مولوی سرفراز احمد صاحب سلونی مدرس مدرسۂ کریمیہ

چو ہدیہ حامدیہ گشت تیار	جہان شد مظہر انوار باوے
تصوف را جناب شاہ مہدی	نمودہ رونق بازار باوے
مسلسل فقرہ اش را سفت آسان	کہ کم ارزد دُرِ شہوار باوے
سزد ار غم بتاریخش بگوید	متاع جان بیک گفتار باوے ۱۳۲۷ھ

هذا ما قرظه العالم الاجل الفاضل الاكمل قمر برج التحقيق شمس سماء التدقيق صاحب القلب النفيس المولوى الحافظ محمد ادريس النجرامى دام بالفيض القدسى

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى خالق اللطائف منزل الصحائف مكرمها الاوراد ذوى الوظائف
وارواح المراوح ورد الصلوٰة والسلام على النبى القرشى ذى المشاهدات
والمعارف سيد السادات والغطارف الذى بعث لمحق الملاهى والمعازف
سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم وعلى آله وصحبه وسالكى طريقه من الاسافل
والمشارف وبعد فبشرى لكم يا ايها الطلاب وخلص الاحباب ان راس
الصوفية الصفية نبراس الملة المصطفية مجمع بحرى الشريعة والطريقة منبع عين
الحقيقة الانيقة كاشف السر والغطا حبيبى وسيدى المولوى الحافظ الشاه
مهدى عطا لا زال مغبوطا بالجود والسخا قد صنف تصنيفا انيقا
ورصف ترصيفا لائقا جمع فيه الاوراد والاشغال التى كانت متشتتة
فى زبر الرجال ولقد افاد واجاد فلله دره وعلى الله اجره وانى قد استفضت
بمطالعته على التمام وسررت برؤيته فائز المرام فوجدته حقيقا بان يكتب
من ماء التسنيم على قرطاس السندس بقلم النور جعله الله مقبولا ومعمولا به الى
يوم النشور قاله بلسانه ورقمه ببنانه العبد المسكين
محمد ادريس لنگرامى رزقه الله حلاوة اتباع سنن النبى التهامى حرره
فى الثانى من رجب سنة سبع عشرة وثلاث عشرة مائة من سنى الهجرة النبوية

محمد ادریس ۱۲۶۶ھ

قال الشيخ الاجل حافظ حدود الشريعة سالك مسالك
الطريقة شارب كاسات العرفان والايقان ذو المجد و
العُلى الحافظ المولوی الشاه محمد حُسام عطاء الله زال محفوظا
بافضال ربّ البرايا اخ المؤلف مقرظا للرّسالة

الحمد لله القديم الوجود العميم المن والجود والصّلوة والسلام على صاحب
المقام المحمود سيدنا ونبينا محمد اشرف الموجود وعلى اله واصحابه الى اليوم
الموعود وبعد فان احسن الاعمال واطيب الخصال للعبيد والاحرار الايمان
بما جاء به النبی المختار عليه وعلى اله واصحابه الوف التسليمات وصنوف التحيات اناء الليل
واطراف النهار وسلوك طريقته التی هی العروة الوثقى للاخيار والابرار واجتماعهما
فی الشخص من اجل نعماء الله العزيز الغفار يعطيه من يشاء من عباده وهو الواحد
القهار فاصطفى بذلك اصحاب حبيبه الكريم واهل بيته ذوی الفضل العظيم
ففازوا فوزا عظيما ونالوا القسط فخيما وتبعهم من خيار الامة المرحومة العلماء
الكبار والمشايخ اولو العز والوقار وجاهدوا فی الله حق جهاده فهم فارسو
هذا المضمار وحاملوا رماح خفيات الاسرار فطوبى لمن جمع وحفظ كلماتهم
الطيبات والف الزبر والكتب لطالبی تفاصيل المجاهدات ليقتدوا واسبيلهم
فيهتدوا بانواع الرياضات والكتب والرسائل فی هذا الباب كثيرة
جمعها شرذمة غفيرة لكن فی هذا الزمان وفق الله سبحانه لتاليف الرسالة
الجامعة لاقوال العارفين والكاشفة عن احوال العاشقين اخی المكرم
المعظم المفخم السالك مسالك الصوفية الصافية والطريقة المحمّدية

المزین للسجادۃ الکریمیۃ والوسادۃ الاشرفیۃ المولوی الحافظ الشاہ
محمد مہدی عطا وصلہ اللہ الی اقصی المراتب العلی فجاء بحمد اللہ
علی حسب ما یتمنی اعنی بہ الرسالۃ المسماۃ بالھدیۃ الحامدیۃ
التی ھی مقتبسۃ من انوار مقالاتھم وملتقطۃ من نفائس کلماتھم
اورد فیھا تحقیقات شریفۃ وتدقیقات لطیفۃ فاجاد فی بیان الاذکار
والوظائف لاسیما فی ذکر اللطائف نفع اللہ بھا المسلمین الطالبین
ویجعلھا عروۃ للید البیضاء ویحفظھا ان تکون عرضۃ للید الشلاء وھو
المجیب لدعوۃ الداعین وصلی اللہ تعالی علی خیر خلقہ محمد والہ
واصحابہ اجمعین ضقہ العبد المذنب الکثیر الخطا محمد الشھیر بحسام
عطا غفر اللہ ذنوبہ وستر عیوبہ

وقال موع رخالھا

لاند لہ ولا نظیر سنۃ ۱۳۱۷ھ

صورۃ ما قرظہ العالم النحریر الادیب الاریب محمود الزمن
المولوی الحافظ محمد حسن صانہ اللہ تعالی عن الشرور والفتن
مدرس المدرسۃ الاسلامیۃ الواقعۃ فی الدائرۃ الکریمیۃ الاشرفیۃ فی السلون

بسم اللہ الرحمن الرحیم

سبحان من لا ضد لہ ولا ندید ولا عاصم منہ کل کفار عنید ولا ناقض لما اراد
وھو فعال لما یرید ولا مانع لما تفضل وزاد وھو الغنی الحمید واکمل الصلوۃ و

التحیۃ علیٰ افضل البشر وخیر البریۃ محمد المفاض علیہ انواع ایادی المنعم المقصور رضاہ علی السجیۃ المرضیۃ وعلیٰ الہ واصحابہ الذین بذلوا جہدہم لاعلاء کلمۃ اللہ العلیۃ وقصروا ہممہم العلیا علیٰ اشاعۃ الشریعۃ البیضاء النقیۃ اما بعد فان علم التصوف الذی ہو اعز العلوم والطفہا وافید الفنون واشرفہا کیف لا ومقصدہ الطریف ومطلبہ المنیف الوصول الی اللہ اللطیف وہو الواحد المتوحد العزیز الغفار الذی لاتدرکہ الابصار وہو یدرک الابصار الف فیہ رسالۃ انیقۃ وخلاصۃ عجیبۃ الفاظہا کالدر المنظومۃ ومعانیہا کاللالی المکتومۃ لاجل التالیف من الذکی اللبیب واللوذعی الاریب صانہ اللہ عن جمیع مایضرہ ویصیب فبشری لقلب الطالبین بضیائہ وصفائہ فلیبادروا ویسارعوا الی مایتمناہ ویرضاہ اللہم اجعلہ مقبول الطبائع کلہا ومرضی القرائح جلہا واخر دعوٰنا ان الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ علیٰ رسولہ محمد والہ واصحابہ اجمعین۔ الراقم الراجی رحمۃ الرب ذی المنن

محمد حسن عفی عنہ

صورۃ ما قرظہ الادیب الاریب ذو الفضائل الرضیۃ والمحاسن المرضیۃ الشاب الصالح ثمرۃ فواد مشایخ السلسلۃ الکریمیۃ فلذۃ اکباد اکابر الطریقۃ الاشرفیۃ والادہنیۃ الولد الاکبر لحضرۃ المؤلف الحافظ المولوی الشاہ محمد نعیم عطا سلمہ اللہ واوصلہ الی مایتمناہ

ان اجلی ما تصنفہ الافکار وابہی ما تقربہ الانظار حمد من زین قلوبنا بجلی نور الایمان

ونور صدور نا بلوامع الایقان نحمده علی ان جعلنا من اشرف
خلیقته وهدانا الی شریعته و طریقته و حقیقته ونصلی علی افصح العرب
والعجم سیدنا ومولٰنا محمد اکرم عظماء بنی ادم الذی من اقتداه
صعد الی اعلی علیین ومن لم یقتده خر فی الدرک الاسفل من السجین
ثم نسلم علی اٰله واصحابه وعترته وازواجه واحبابه اجمعین امابعد
فلایخفی ان اجل العلوم وابجل المفهوم والمعلوم علم التصوف والحقائق
الذی هو ذریعة تعرف الدقائق اذبه یعرف کل ماهیة احاط بها الوجود و
جمیع ما هو مصداق لفظ الموجود وبه یحصل الصفاء وتدرک لذة الفناء
و البقاء فیا حبذا لمن عرج علی معارجه وفرغ من طی مناهجه ولله در
من صنف فیه رسالة انیقة وعجالة رشیقة اعنی الفاضل المحقق الکامل المدقق
صدر الشریعة المصطفیة رأس الطریقة المحمدیة ذا الرأی السدید و زبدة
ارباب النهی مولٰنا و مرشدنا الحافظ الشاه محمد مهدی عطا
اللّٰهم ابقنا ببقائه واحینا بسرور لقائه فقد الف کتابا من اقوال مشائخ
سلسلته العلیاء التی هی کشجرة طیبة اصلها ثابت و فرعها فی السماء فجاء
بحمد الله کالدر المکنون بحیث لم تر مثله احداق العیون لم یذکر مسألة الا واشهد
علیها بالسند واحکمه کاحکام الخیمة بالوتد ولم یدع شیأ من غیر ضبطه ولم یترک
بدون التوصیل الی غایة بسطه شحنه بالمقالات الرضیة والمقامات المرضیة
ولکل مباحث العالیة روح کروح الغالیة نفعنا الله به وهو المسؤل ومنه المامول
ان یجعله کالشمس فی افق القبول اللّٰهم اٰمین ثم اٰمین برحمتک یا ارحم الراحمین والصلوٰة
علی من هو علة لحدوث الاکوان ما تصور التضاد بین الوجوب والامکان
کتبه العبد المسکین محمد یسین المدعو بنعیم عطا عفا الله عنه وعن اسلافه یوم الجزاء

صورة ما كتبه مقرظ الرسالة العالم العامل الحبر الكامل الصالح العادل سالك مسالك الاحسان والعرفان المولوی محمد محفوظ الرحمن بن المرحوم المولوی محمد یحیی ابن عمدة المحققین أسوة الکاملین وحید العصر فی زمانه الجناب الحافظ المولوی عبد العلی النجرامی قدس سره السامی

بسم الله الرحمن الرحیم

سبحان من جلت الاؤه وعلت نعماؤه هو الذی ارسل الینا مبشرا ونذیرا وداعیا الی الله باذنه وسراجا منیرا سیدنا وشفیعنا محمد المصطفی علیه وعلی اله واصحابه الصلوة والثنا اما بعد فیا معشر الطلاب انی ابشرکم بهذا الکتاب المستطاب المشتمل علی اوراد المشائخ العظام الماثورة عن النبی صلی الله علیه وسلم وتابعیه البررة الکرام والمحتوی من درر الفوائد وغرر الفرائد علی ما لا عین رأت ولا اذن سمعت کیف لا ومؤلفه الفاضل الاجل الاکمل وحید زمانه وفرید اوانه صاحب العبادة والافادة وللذین احسنوا الحسنی وزیادة مولانا الحافظ الشاه محمد مهدی عطا رقاه الله الی اقصی مراتب الصفا وجعله ماجورا وسعیه مقبولا ومشکورا اللهم انفع بهذه الرسالة الشریفة وتلك العجالة المنیفة کل من یطلب الرشاد ویسلك مسالك الصدق والسداد وعلیك التکلان وانت خیر من یستعان وانشدت مما حالا وهو هذا

کتاب ذاك ام در ثمین	لشرع الله بل رکن رکین
ویعصمنا عن اشرار النفوس	لمن یستامنه حصن حصین

حرره العبد المذنب الکثیر العصیان محمد المدعو بمحفوظ الرحمن النجرامی عامله الله بلطفه السامی

صورۃ ما کتبہ مقرظا للرسالۃ معدن العلوم الشریفۃ مخزن الفنون اللطیفۃ الحاوی لصنفی الفضل الموروث والمکتسب الصالح الفالح المتقی الزاہد مجمع العلوم والادب الشیخ المولوی سرفراز احمد حماہ اللہ الواحد الاحد

الحمد للہ العلی العظیم والصلوۃ والسلام علی سید نا ومولنا محمد النبی الکریم وعلی الہ واصحابہ ذوی الفضل الجسیم والعطاء العمیم اما بعد فبشری لکم یا معشر الطلاب قد فاح عرف النسیم فی السحر ولاح من مشرق ذکاء الطبع الوقاد نور یفوق علی انوار الشمس والقمر اعنی بہ نسخۃ سماہا مؤلفہا بالہدایات الحامدیۃ لم ینسج احد علی منوالہا ولا سمحت قریحۃ بمثالہا وفق اللہ تعالی بتالیفہا مخزن البر والحسنات معدن الفیض والبرکات صاحب الجود والسخا مولنا الحافظ الشاہ محمد مہدی عطا لازال مصونا فی حفظ رب الارض والسما فللہ درہ وعلی اللہ اجرہ لعمری لقد اظہر المکنونات الغیبیۃ وبث العلوم الشریفۃ الالٰہیۃ من راٰہا فقال ہذہ کنز من کنوز الجواہر الزواہر وشمع باشعۃ کلمات اہل الباطن ینور فوانیس قلوب اصحاب الظواہر اللہم اجعل مؤلفہا من الفائزین بروضات المرام واذقہ حلاوۃ کمال العرفان علی الدوام۔

کتبہ العبد الضعیف سرفراز احمد عفی عنہ

وقال ایضًا

سبحان الذی صنف رسالۃ الکونین مبدعا بابجاد الامکان والف مکتوب

النشأتین مزینا باهل الکمال والایقان والصلوة والسلام علی رسوله الذی
انزل علیه القرآن وبعث مبشرا بالجنان وعلی آله واصحابه الذین هم وصلوا الی
الله باعلی مراتب الیقین والایمان الی یوم المیزان وبعد فبشری لکم یا سالکی
مسلک السداد والاتقان لقد شاع الجدول من بحر العرفان وظهر الینبوع من
ینابیع فضل الرحمن اعنی الرسالة **الهدیة الحامدیة** التی هی نادرة
فی هذا الزمان نظمها کنظم اللؤلؤ والمرجان ومعانیها عرائس لم یطمثهن انس
قبلهم ولا جان سواد سطورها مستعارة من مکحلات الاحداق وبیاضها
مستفادة من بوارق خدود موشحات الاعناق وما بینهما مرج البحرین
یلتقیان واما انوار القمرین اذ یجتمعان آلفها صاحب الجود والاحسان
الحبر الکامل فرید الاوان مولانا الحافظ المولوی الشاه **محمد مهدی عطا**
لازال فی فضل المنان اسأل الله ان ینفع بها وعلیه الوثوق والتکلان
ونصلی علی محمد المصطفی الذی ذاته العلیا برزخة بین الوجوب
والامکان وعلی آله واصحابه الذین هم اهل الوجدان
حرره الراجی رحمة ربه الاحد سرفراز احمد غفرله الله الصمد

وله بالفارسیة

کلک گوهر سلک سحر کاتبی سرنگون باد که بنقش بدیع صفحهٔ عالم را بیاراست و در غبرای کونین با مرکن
که بیش از دو حرف نباشد سبزهٔ وجود رویانده لوای وحدت برافراشت قمری قلندر مشرب را
با انهمه آزادی مقید طوق صدای کوکو ساخته و سیاه حسن گلو سوزش بر متاع هوش بلبل تاخته
سراغ یافتگان کوی فطنت را در مضمار ستایش سمند عقل لنگ ست و بادیه نوردان درایت را
در میدان صفاتش عرصهٔ فهم تنگ آهوی وهم فلاطون از نوشتن تیه کمالش خود را بی دست و پا
خوانده و فکر فلک فرسای جالینوس در قضای جلالش از گم کردن راه حیران مانده پس بموجب

منکه باشم عقل کل را ناوک انداز ادب　　مرغ اوصاف تو از اوج بیان انداخته

ما پست آهنگان را در صحرای توصیفش گام زدن از سلک بخردی بغایت دور بلکه سراسر قصور
لهذا عنان شبدیز قلم ازین شاهراه منعطف گردانیده دست عروس سخن را از مدح سرائی آن
صاحب کُنْتُ نَبِیًّا وَّ اٰدَمُ بَیْنَ الْمَاءِ وَالطِّیْنِ که کونین لمعه ست از برق نور او و هفت

گنبد خضرا حبابی ست از بحر ظهور او　　در چشم زدن بلامکان شد　　از جان جهان جان شد

رنگی رنگین که نتیجهٔ بهین و علت غائی ستوده ترین کلام اهل اسلام تواند بود می دهد که چه ماه
نبوت از مطلع عرب سر بر آورد که عروس خاور پیش جمال با کمالش حجله نشین خجلت گردید و
ماه فلک باشارهٔ ابروی هلال مثالش در صحن چرخ می چمید سطوعش سیاهی کفر از جریدهٔ عالم
محو ساخت و به بیت دیوان عالم را از مصراع نامشروع پرداخت

سهیلی باوج عرب تافته　　ادیم یمن رنگ از و یافته

ایدون که فی قلم از حلاوت این مضمون رشک قند مصری گشته اگر در عرصات توصیف
این نسخهٔ پرده کشای اسرار حقیقت و مرآت نمای پیکر طریقت که صیرفیان دار العیار
معرفت الٰهی را محکی ست کامل و عبور کنندگان یم شناخت نامتناهی راز و رقی ست که بر لب
ساحل که قلم بلاغت رقم طی کنندهٔ منازل خدادانی خورشید جهانتاب فیوض سبحانی تاج تارک
ارجمندی زیب و سادهٔ پایهٔ بلندی ملجای غریبان و کس بیکسان چراغ خاندان اشرفیه
و سراج دودمان کریمیهٔ حسامیهٔ فاروقیه صاحب جود و سخا جناب **شاه محمد مهدی عطا**
لازالت شموس اقباله لامعة به ترقیم آن پرداخته بهدیهٔ حامدیه موسوم ساخت گام
زند می زیبد سبحان الله این چه گلی ست از گلزار جاودانی که از رشک فاتحهٔ حروف غالیه
سائیش که سوادش به سیاهی مردمک جادو نظران بدان غایت ماناست که گوئی محررش
از سیاهی دوات عین حور عین به تسطیرش پرداخته خون در دل مشک تاتاری گره بست
و غبار ملال بر چهرهٔ عنبر سارا نشست بیاض بین السطورش که بشعاع پر ضیا بر آفتاب عالمتاب

فوق بردہ بنور لطائف صافی دلان خلوت نشین مساوات خواست از سپیدی گردن لعبتان
چین ورنگین ادایان هند باج میگیرد ونقطهایش بر جبین صفحات چون زنگی بچگان ورگلزار یا
خال مشکین گیسوان ورعذار اند مسلسل فقراتش را اگر سلک منظوم گویم رواست واگر
دُر منثور خوانم بجا تناسب شان بایک دیگر چون اعضای سرو قدان هر یک بجای خویش
ولائق بلکه در مناسبت از وی فائق از نضارت چمن فکر دلنشین و نزاکت گل خیابان مضامین
او کسیکه بپای چشم تفرج کنان میگذرد و بلبل وار عاشق زار میگردد و هما ناکه مؤلفش از رشحه خامه
فیض شمامه اش که آب حیات از شرمش در ظلمات پنهان گشته در قالب هر لفظ جانی دمیده
بادای دلفریبی مرتسم ساخته که هر نظارگی از دیدن طلعت حور فریبش و تمثال طاوس زیبش
نقد دل باخت بی شائبهٔ ریب ے

سراپا همچو روی حور عین است	چو خورشید و مهش نور جبین ست
مجاهد را برای حفظ ایمان	ز شر دشمنان حصن حصین ست
پئے سرگشتگان ظلمت کفر	چراغی بر رہ علم الیقین ست
برای عاشقان مشرب چشت	نمی دانم چه گونه نازنین ست
چه سنجم از گران سنگیش اے غم	که نقد جان در ارزش کمین ست

پس بخیال آنکه اگر برای صفحه شماری دفتر خوبیهایش آب بحر از پی ترکردن سر انگشت
گرفته به ورق گردانی پردازم هنوز عشر عشیر نه تمام کرده باشم که مضمون لَنَفِدَ الْبَحْرُ
درست آید دست از تحریر باز کشیدم و علی الله التوکل و به الاعتصام - الراقم الآثم سرفراز احمد عفی عنه

ولہ

تاریخ به صنعتی که از اول و آخر حرف هر مصراع سنهٔ عیسوی و از مصراع
آخر هجری به صوری و به تعمیهٔ تاج جاه معنوی فصلی بر مے آید

طبع هدیه حامدیه بیسکمان	خضر از بهر تصوف کیش شد

نجم چو در معنی گرفت از جاه تاج	سال فصلی بی کم و بی بیش شد
اول و آخر ز هر مصراع بین	صورتی از عیسوی در پیش شد
هجری از صوری بیابی ای ذکی	هفت وده از سیزده صد بیش شد

تقریظ نفیس و دلپذیر و عبارت دلکش و بی نظیر از مجمع علوم و فنون مستجمع فضائل و کمالات گوناگون حاج الحرمین الشریفین سالک مسالک شریعت غرا عارج معارج طریقت بیضا مولوی حاجی شیخ محمد احسن صاحب بلگرامی اعلی الله مجده السامی سبط جناب حافظ مولوی عبد العلی صاحب بلگرامی رحمة الله علیه

ستایش بی نهایت مر کریمی را که اسم شریفش تسکین بخش قلوب عارفان ست و ذکر جلیلش کیمیای سعادت طالبان نیرنگی عالم حرفی از کلک جادو نگار اوست و نگارخانهٔ آسمان و زمین حرکتی از صریر خامهٔ وی خرابات محبت از سحر کاری نرگس مستش معمور ست و شیشه و پیمانه از بادهٔ ناب الفت او مخمور مرحبا خدائی که کونین را از لفظ کن موجود ساخته و دل مشتاق را فرمود تا جان خود را باوی پرداخته کرشمهای قدرتش همه جا پیداست و حسن ازلی و امانت اولینش هر سو هویدا خود ساقی و پیمانه است و خود خم و خمخانه غواص عقل را در محیط ناپیدا کنار تحمیدش استغراق و تحیر ست و عنقای خیال را در ساحت معرفت او با همچو بلند پروازی از بال همت کشادن تردد و تفکر تعالی شانه و جل جلاله زهی نازآفرینی معشوق حقیقی که شبستان نبوت را از شمع جمال محمدیه نور علی نور ساخت و سراپردهٔ معرفت را از وجود با جود آن شیرین عذار قتلگاه صد سرمد و منصور صلی الله علیه و علی آله و صحبه وسلم اما بعد مخفی مباد که غواص بحر حقیقت دُر دریای طریقت

شد طلوع از مطلع پرنور آن مهدی عطا — کز هدایت می کند نعمت عطا بر خلق مفت
هم قلوب از لوث حب جاه دنیا پاک کرد — هم ز صحن سینها خاشاک غیر الله رُفت
انچه اذکار نهانی بود ذکرش وا نمود — انچه اسرار درونی بود سرش فاش گفت
ذات اقدس کاشف حال آمد از کیف و سرور — وصف اشرف و قف قال آمد از گفت و شنفت
منزل آورا د راهم مجمل اذکار را — کرد ظاهر اندرین سفر انچه هر کس می نهفت
داشت مرعی تُعرف الاشیاء بالاضداد را — همچو قرب و بُعد و تحریک و سکون و طاق و جفت
راه ایصال خدا گم کرده راهان را نمود — هوشیار از پند کرد آن را که در پندار خفت
جادهٔ سطر مسلسل نیست رفتار قلم — مثقب الماس کلکش گوهر شهوار سفت
سال اش از روی حساب آسی چو پرسید از سروش — آمد ایدون پرتو افگن لمعة الانوار گفت
۱۳۱٦ھ

تمت

خاتمة الطبع از جانب کارپردازان مطبع

بعد حمد و نعت ارباب صدق و صفا را نوید مسرت افزا و اصحاب زهد و اتقا را مژدهٔ فرحت انتما که درین ایام برکت انجام گلدستهٔ ازهار گلستان معرفت و ایقان ـ دستنبوی ریاحین چمنستان حقیقت و ایمان شمع بزم عبادت خضر طریق هدایت مشهور دیار و امصار ـ نسخهٔ هدیهٔ حامدیه معروف به لمعة الانوار فی بیان الاوراد و الاذکار که مخزن اوراد و وظائف خاندان چشتیه کثرهم الله فی البریه و مشتمل بر ذکر معمولات مشائخ کرام و پیران عظام و طریق وصول الی الله تعالی است از تصنیفات صاحب حالات سنیه مالک مقامات علیه سالک مسالک راه خدا اسوة الاولیا ماهر علوم ربانی مطرح فیوض یزدانی پیر طریق هدا حضرت شاه محمد مهدی عطا اشرفی اڈهنی ـ ابن حضرت شیخ المشائخ قدوة العارفین حضرت مولانا شاه پیر محمد حسین عطا صاحب متخلص به اشرفی قدس الله سره العزیز در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکهنؤ بعالی همتی آقای نامدار جناب منشی پراگ نرائن صاحب دام اقباله مالک مطبع موصوف بماه جولائی سنه ۱۹۰۲ عیسوی مطابق ماه ربیع الثانی سنه ۱۳۲۰ هجری بار اول حلیه انطباع در بر کشید

لوحش اللہ کتابی کہ
چشم مشاہدۂ نور الٰہی را توتیای
حقیقت نما و دل مکاشفۂ یاد خدائی را
سویدای معرفت افزاست ہمین ست و کیف لا
کہ مصنفش صدر ایوان زہد و تقویٰ و بدر آسمان
رشد و ہدیٰ ست یعنی مستجمع فضائل جلیلۂ
اولیا و مستکمل فواضل نبیلۂ اتقیا حضرت مولانا
و مقتدانا حافظ شاہ محمد مہدی عطا
اعطاہ اللہ تعالیٰ ہدایا ہدایات الوریٰ
من فتوح الدنیا و العقبیٰ
آمین ثم آمین

اما بعد از حمد و نعت گوید ابو الحسن فرید آبادی کہ چون زبان را از قواعد
زبان کہ صرف و نحو است چارہ نیست چنانکہ در عربی و انگریزی کامل ہستند
اما در زبان فارسی کہ کتب قواعدش بیغار رفتند انچہ بہ تتبع زبان عربی
قواعد چند مرتب شدہ بودند در کتب کورس آنرا ہم ترک گفتند و در فن انشا
اندکے از مصادر و مشتقات نوشتہ بر و اکتفا کردند و اینقدر در تعلیم برای
طلبہ سود ندہد لاجرم این کتاب از علم صرف فارسی بطورے نوشتہ آمد کہ
بمبتدی راسہل بود چہ آغاز از اقصر و انجام باطول مصادر ست چند قواعد
در خاتمہ افزودہ آمدند امید کہ مبتدیان را فائدۂ عام بخشد واللہ الموفق والمعین

ابو الحسن

۳- جون ۱۹۰۶ء بمقام آگرہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

سہ حرفی مصادر
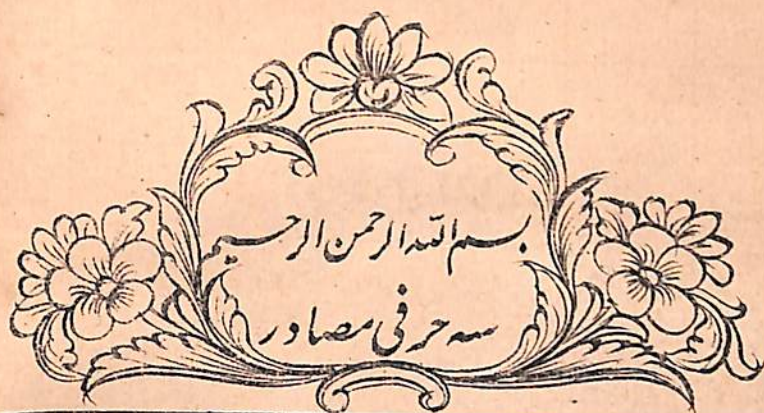
	مصدر	شدن	ہونا	لازم		
ماضی اثبات	شد	شدند	شدی	شدید	شدم	شدیم
	شده بود	شده بودند	شده بودی	شده بودید	شده بودم	شده بودیم
	شده است	شده اند	شدهٔ	شده اید	شده ام	شده ایم
	می شد	می شدند	می شدی	می شدید	می شدم	می شدیم
	شده باشد	شده باشند	شده باشی	شده باشید	شده باشم	شده باشیم
	شدے	شدندے	۰	۰	شدمے	۰
مضارع اثبات	شود	شوند	شوی	شوید	شوم	شویم
حال اثبات	میشود	میشوند	میشوی	میشوید	میشوم	میشویم
مستقبل اثبات	خواہد شد	خواہند شد	خواہی شد	خواہید شد	خواہم شد	خواہیم شد
امر	بشود	بشوند	بشو	بشوید	بشوم	بشویم

نہی	نشود	نشوند	مشو	مشوید	نشوم	نشویم
اسم فاعل	شونده	شوندگان				
اسم مفعول	٠	٠	٠	٠	٠	٠
ماضی نفی	نشد	نشدند	نشدی	نشدید	نشدم	نشدیم
	نشده بود	نشده بودند	نشده بودی	نشده بودید	نشده بودم	نشده بودیم
	نشده است	نشده اند	نشدهٔ	نشده اید	نشده ام	نشده ایم
	نمی شد	نمی شدند	نمی شدی	نمی شدید	نمی شدم	نمی شدیم
	نشده باشد	نشده باشند	نشده باشی	نشده باشید	نشده باشم	نشده باشیم
	نشدے	نشدندے	٠	٠	نشدمے	٠
مضارع نفی	نشود	نشوند	نشوی	نشوید	نشوم	نشویم
حال نفی	نمیشود	نمیشوند	نمیشوی	نمیشوید	نمیشوم	نمیشویم
مستقبل نفی	نخواہد شد	نخواہند شد	نخواہی شد	نخواہید شد	نخواہم شد	نخواہیم شد
	مصدر	زدن	مارنا	متعدی		

ماضی اثبات	زد	زدند	زدی	زدید	زدم	زدیم
	زده بود	زده بودند	زده بودی	زده بودید	زده بودم	زده بودیم
	زده است	زده اند	زدهٔ	زده اید	زده ام	زده ایم
	می زد	می زدند	می زدی	می زدید	می زدم	می زدیم
	زده باشد	زده باشند	زده باشی	زده باشید	زده باشم	زده باشیم
	زدے	زدندے	٠	٠	زدمے	٠
مضارع اثبات	زند	زنند	زنی	زنید	زنم	زنیم
حال اثبات	می زند	می زنند	می زنی	می زنید	می زنم	می زنیم
مستقبل اثبات	خواہد زد	خواہند زد	خواہی زد	خواہید زد	خواہم زد	خواہیم زد
امر	بزند	بزنند	بزن	بزنید	بزنم	بزنیم
اسم فاعل	زننده	زنندگان	٠	٠	٠	٠
اسم مفعول	زده	زدگان	٠	٠	٠	٠
ماضی منفی	نزد	نزدند	نزدی	نزدید	نزدم	نزدیم
	نزده بود	نزده بودند	نزده بودی	نزده بودید	نزده بودم	نزده بودیم
	نزده است	نزده اند	نزدهٔ	نزده اید	نزده ام	نزده ایم
	نمی زد	نمی زدند	نمی زدی	نمی زدید	نمی زدم	نمی زدیم
	نزده باشد	نزده باشند	نزده باشی	نزده باشید	نزده باشم	نزده باشیم

	نزدے	نزدندے	۰	۰	نزدمے	۰
مضارع منفی	نزند	نزنند	نزنی	نزنید	نزنم	نزنیم
حال منفی	نمی زند	نمی زنند	نمی زنی	نمیزنید	نمیزنم	نمیزنیم
مستقبل منفی	نخواہد زد	نخواہند زد	نخواہی زد	نخواہید زد	نخواہم زد	نخواہیم زد
			چارحرفی مصادر			
	مصدر	بُردن	لیجانا	متعدی		

ماضی	بُرد	بردند	بردی	بردید	بردم	بُردیم
مضارع	برد	برند	بری	برید	برم	بریم
حال	می برد	می برند	می بری	می برید	می برم	می بریم
مستقبل	خواہد برد	خواہند بُرد	خواہی بُرد	خواہید برد	خواہم برد	خواہیم برد
امر	ببرد	ببرند	ببر	ببر	ببرم	ببریم
اسم فاعل	برنده	برندگان	۰		۰	۰
اسم مفعول	برده	بردگان		۰		۰

	مصدر	بستن	باندھنا	متعدی		
ماضی	بست	بستند	بستی	بستید	بستم	بستیم
مضارع	بندد	بندند	بندی	بندید	بندم	بندیم
حال	می بندد	می بندند	می بندی	می بندید	می بندم	می بندیم
مستقبل	خواہد بست	خواہند بست	خواہی بست	خواہید بست	خواہم بست	خواہیم بست
امر	بہ بندد	بہ بندند	ببند	ببندید	بہ بندم	بہ بندیم
اسم فاعل	٠	٠	٠	٠	٠	٠
اسم مفعول	بستہ	بستگان	٠	٠	٠	٠
	مصدر	بودن	ہونا	لازم	٠	٠
ماضی	بُوْد	بودند	بودی	بودید	بودم	بودیم
مضارع	بُوَد	بوند	٠	٠	٠	٠
مستقبل	خواہد بود	خواہند بود	خواہی بود	خواہید بود	خواہم بود	خواہیم بود
	مصدر	پختن	پکانا	متعدی	٠	٠
ماضی	پخت	پختند	پختی	پختید	پختم	پختیم
مضارع	پزد	پزند	پزی	پزید	پزم	پزیم
حال	می پزد	میپزند	میپزی	می پزید	می پزم	می پزیم
مستقبل	خواہد پخت	خواہند پخت	خواہی پخت	خواہید پخت	خواہم پخت	خواہیم پخت

امر	بپزد	بپزند	بپز	بپزید	بپزم	بپزیم
اسم فاعل	پزنده	پزندگان	.	.	.	.
اسم مفعول	پخته	پختگان	.	.	.	.
	مصدر	تفتن	گرم ہونا	لازم	.	-
ماضی	تفت	تفتند	تفتی .	تفتید	تفتم	تفتیم
اسم مفعول	تفته	.	.	.	-	.

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
جُستن	جستجو	جُست	جوید	میجوید	خواہد جست	بجو	مجو	جوینده	جُسته
جَستن	جَست	جَست	جہد	میجہد	خواہد جست	بجہ	مجہ	جہنده	جَسته
چیدن	.	چید	چیند	می چیند	خواہد چید	بچین	مچین	چیننده	چیده
خستن	خستگی	خست	.	.	خواہد خست	.	.	.	خسته
خفتن	.	خفت	خسپد	می خسپد	خواہد خفت	بخسپ	مخسپ	خسپنده	خفته
دادن	داد	داد	دہد	میدہد	خواہد داد	بده	مده	دہنده	داده
دیدن	دید	دید	بیند	می بیند	خواہد دید	ببین	مبین	بیننده	دیده
رَستن	.	رست	رہد	می رہد	خواہد رست	بره	مره	رہنده	رسته
رُستن	روئیدگی	رست	روید	میروید	خواہد رست	بروی	مروی	روینده	رسته
رِشتن	.	رشت	.	.	خواہد رشت	.	.	.	رشته

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
رفتن	روش	رفت	رود	میرود	خواہد رفت	برو	مرو	رونده	رفته
ریدن	•	رید	•	میرید	•	•	•	•	•
زادن	•	زاد	زاید	میزاید	خواہد زاد	بزای	مزای	زاینده	زاده
ستدن	ستد	ستد	•	•	•	•	•	•	•
سُفتن	•	سفت	•	•	•	•	•	•	سفته
سُودن	•	سود	ساید	میساید	خواہد سود	بسای	مسای	ساینده	سوده
شُستن	شست وشو	شست	شوید	میشوید	خواہد شست	بشو	مشو	شوینده	شسته
کردن	کرد	کرد	کند	میکند	خواہد کرد	بکن	مکن	کننده	کرده
کَندن	•	کَند	کَنَد	میکَنَد	•	بکن	مکن	کننده	کنده
کُشتن	کُشش	کُشت	کُشد	میکُشد	خواہد کُشت	بکُش	مکُش	کُشنده	کُشته
کِشتن	کِشت	کِشت	•	•	خواہد کِشت	•	•	•	کِشته
گشتن	گشت	گشت	گردد	میگردد	خواہد گشت	بگرد	مگرد	گردنده	گشته
مُردن	•	مُرد	میرد	می میرد	خواہد مرد	بمیر	ممیر	میرنده	مُرده
هشتن	•	هشت	•	•	خواہد هشت	•	•	•	هشته
				پنج حرفی مصادر					
آمدن	آمد	آمد	آید	می آید	خواہد آمد	بیا	میا	آینده	•

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نهی	اسم فاعل	اسم مفعول
آختن	٠	آخت	٠	٠	خواهد آخت	٠	٠	٠	آخته
برشتن	برشت	برشت	٠	٠	خواهد برشت	٠	٠	٠	برشته
بُریدن	بُرید	بُرید	بُرد	می بُرد	خواهد برید	بُبر	مبُر	بُرنده	بُریده
باختن	باز	باخت	بازد	میبازد	خواهد باخت	بباز	مباز	بازنده	باخته
بافتن	بافت	بافت	بافد	میبافد	خواهد بافت	بباف	مباف	بافنده	بافته
بیختن	٠	بیخت	بیزد	می بیزد	خواهد بیخت	ببیز	مبیز	بیزنده	بیخته
پُریدن	٠	پُرید	پُرد	می پُرد	٠	٠	بپُر	٠	پُریده
پَریدن	٠	پَرید	پَرد	می پَرد	خواهد پرید	بپَر	مپَر	پرنده	پریده
تاختن	٠	تاخت	تازد	می تازد	خواهد تاخت	بتاز	متاز	تازنده	تاخته
تافتن	٠	تافت	تابد	میتابد	خواهد تافت	بتاب	متاب	تابنده	تافته
تپیدن	تپ	تپید	تپد	می تپد	خواهد تپید	٠	٠	تپنده	تپیده
تنیدن	٠	تنید	تند	می تند	خواهد تنید	بتن	متن	تننده	تنیده
چریدن	چرا	چرید	چرد	می چرد	خواهد چرید	بچر	مچر	چرنده	چریده
چشیدن	چاشنی	چشید	چشد	میچشد	خواهد چشید	بچش	مچش	چشنده	چشیده
چکیدن	چکش	چکید	چکد	میچکد	خواهد چکید	بچک	مچک		چکیده
چمیدن	چم	چمید	چمد	میچمد	خواهد چمید	بچم	مچم	چمنده	چمیده

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
خریدن	خرید	خرید	خرد	میخرد	خواہد خرید	بخر	مخر	خرنده	خریده
خزیدن	•	خزید	خزد	میخزد	خواہد خزید	بخز	مخز	خزنده	خزیده
خلیدن	خلش	خلید	خلد	میخلد	خواہد خلید	•	•	خلنده	خلیده
خمیدن	خم	خمید	خمد	میخمد	خواہد خمید	•	•	•	خمیده
خوردن	خورش	خورد	خورد	میخورد	خواہد خورد	بخور	مخور	خورنده	خورده
داشتن	داشت	داشت	دارد	میدارد	خواہد داشت	بدار	مدار	دارنده	داشته
درودن	درو	درود	درود	میدرود	خواہد درود	بدرو	مدرو	درونده	درویده
دریدن	درید	درید	درد	میدرد	خواہد درید	بدر	مدر	درنده	دریده
دمیدن		دمید	دمد	میدمد	خواہد دمید	بدم	مدم	دمنده	دمیده
دوختن	دوخت	دوخت	دوزد	میدوزد	خواہد دوخت	بدوز	مدوز	دوزنده	دوخته
دویدن	دوش	دوید	دود	میدود	خواہد دوید	بدو	مدو	دونده	دویده
راندن	•	راند	راند	میراند	خواہد راند	بران	مران	راننده	رانده
ربودن	•	ربود	رباید	میرباید	خواہد ربود	بربا	مربا	رباینده	ربوده
رزیدن	•	رزید	رزد	میرزد	خواہد رزید	برز	مرز	رزنده	رزیده
روفتن	روب	روفت	روبد	میروبد	خواہد روفت	بروب	مروب	روبنده	روفته
رسیدن	رسید	رسید	رسد	میرسد	خواہد رسید	برس	مرس	رسنده	رسیده

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
رمیدن	رم	رمید	رمد	می رمد	خواہد رمید	برم	مرم	رمنده	رمیده
رہیدن	رہائی	رہید	رہد	می رہد	خواہد رہید	بره	مره	رہنده	رہیده
ریختن	ریزش	ریخت	ریزد	می ریزد	خواہد ریخت	بریز	مریز	ریزنده	ریخته
زدودن		زدود	زداید	میزداید	خواہد زدود	بزدا	مزدا	زداینده	زدوده
زیستن	زیست	زیست	زید	میزید	خواہد زیست	بزی	مزی	زنده	
ساختن	ساز	ساخت	سازد	میسازد	خواہد ساخت	بساز	مساز	سازنده	ساخته
سپردن	سپردگی	سپرد	سپرد	میسپرد	خواہد سپرد	بسپر	مسپر	سپرنده	سپرده
ستردن	۰	سترد	سترد	میسترد	خواہد سترد	بستر	مستر	سترنده	سترده
ستودن	ستایش	ستود	ستاید	میستاید	خواہد ستود	بستا	مستا	ستاینده	ستوده
سرشتن	سرشت	سرشت	۰	۰	خواہد سرشت	۰	۰	۰	سرشته
سزیدن	سزا	سزید	سزد	می سزد	خواہد سزید	۰	۰	۰	۰
سوختن	سوزش	سوخت	سوزد	میسوزد	خواہد سوخت	بسوز	مسوز	سوزنده	سوخته
شکستن	شکست	شکست	شکند	میشکند	خواہد شکست	بشکن	مشکن	شکننده	شکسته
شگفتن	شگفتگی	شگفت	شگفد	میشگفد	خواہد شگفت	۰	۰	۰	شگفته
شمردن	شمار	شمرد	شمرد	میشمرد	خواہد شمرد	بشمر	مشمر	شمرنده	شمرده
شنفتن	۰	شنفت	۰	۰	خواہد شنفت	۰	۰	۰	شنفته

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
شنودن	شنود	شنود	شنود	میشنود	خواہد شنود	بشنو	مشنو	شنونده	شنوده
شنیدن	شنید	شنید	.	.	خواہد شنید	.	.	.	شنیده
طپیدن	طپش	طپید	طپد	می طپد	خواہد طپید	.	.	طپنده	طپیده
غنودن	.	غنود	غنود	می غنود	خواہد غنود	.	.	.	غنوده
فتادن	.	فتاد	فتد	می فتد	خواہد فتاد	بیفت	میفت	فتنده	فتاده
فسردن	فسردگی	فسرد	فسرد	می فسرد	خواہد فسرد	.	.	.	فسرده
فشردن	فشردگی	فشرد	فشرد	می فشرد	خواہد فشرد	.	.	.	فشرده
فروختن	فروخت	فروخت	فروشد	میفروشد	خواہد فروخت	بفروش	مفروش	فروشنده	فروخته
فزودن	فزایش	فزود	فزاید	میفزاید	خواہد فزود	بفزا	مفزا	فزاینده	فزوده
فگندن	.	فگند	فگند	می فگند	خواہد فگند	فگن	مفگن	فگننده	فگنده
کاستن	کاست	کاست	کاہد	میکاہد	خواہد کاست	بکاه	مکاه	کاہنده	کاسته
کاشتن	کاشت	کاشت	کارد	میکارد	خواہد کاشت	بکار	مکار	کارنده	کاشته
کافتن	.	کافت	.	.	خواہد کافت	بکاف	مکاف	.	کافته
کشادن	کشایش	کشاد	.	.	خواہد کشاد	.	.	.	کشاده
کشودن	کشود	کشود	کشاید	میکشاید	خواہد کشود	بکشا	مکشا	کشاینده	کشوده
کشیدن	کشش	کشید	کشد	میکشد	خواہد کشید	بکش	مکش	کشنده	کشیده

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
کفیدن	۰	کفید	کفد	میکفد	خواہد کفید	۰	۰	۰	کفیده
کوفتن	کوفت	کوفت	کوبد	میکوبد	خواہد کوفت	بکوب	مکوب	کوبنده	کوفته
گذشتن	گذر	گذشت	گذرد	میگذرد	خواہد گذشت	بگذر	مگذر	گذرنده	گذشته
گرفتن	گرفت	گرفت	گیرد	میگیرد	خواہد گرفت	بگیر	مگیر	گیرنده	گرفته
گَزیدن	گزندگی	گزید	گزد	میگزد	خواہد گزید	بگز	مگز	گزنده	گزیده
گُزیدن	گزیدگی	گزید	گزیند	میگزیند	خواہد گزید	بگزین	مگزین	۰	گزیده
گسستن	۰	گسست	۰	۰	۰	۰	۰	۰	گسسته
ماندن	ماندگی	ماند	ماند	میماند	خواہد ماند	بمان	ممان	۰	مانده
مکیدن	۰	مکید	مکد	می مکد	خواہد مکید	بمک	۰	۰	مکیده
نبشتن	نبشت	نبشت	نویسد	مینویسد	خواہد نوشت	بنویس	منویس	نویسنده	نوشته
نشستن	نشست	نشست	نشیند	می نشیند	خواہد نشست	بنشین	منشین	نشیننده	نشسته
نمودن	نمایش	نمود	نماید	مینماید	خواہد نمود	نما	منما	نماینده	نموده
نوشتن	نوشت	نوشت	نویسد	مینویسد	خواہد نوشت	نویس	منویس	نویسنده	نوشته
نوشتن	۰	نوشت	۰	۰	۰	۰	۰	۰	نوشته
نہادن	۰	نہاد	نہد	می نہد	خواہد نہاد	بنہ	منہ	نہنده	نہاده
نہفتن	نہفت	نہفت	۰	۰	خواہد نہفت	۰	۰	۰	نہفته

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
وزیدن	۰	وزید	۰	۰	خواہد وزید	۰	۰	وزندہ	وزیدہ
ہلیدن	۰	ہلید	ہلد	می ہلد	خواہد ہلید	۰	۰	۰	ہلیدہ
یافتن	یافت	یافت	یابد	می یابد	خواہد یافت	بیاب	میاب	یابندہ	یافتہ
			شش حرفی مصادر						
آوردن	آورد	آورد	آورد	می آورد	خواہد آورد	بیاور	میاور	آورندہ	آوردہ
آزردن	آزردگی	آزرد	آزارد	می آزارد	خواہد آزارد	بیازار	میازار	آزارندہ	آزردہ
آسودن	آسایش	آسود	آساید	می آساید	خواہد آسود	بیاسا	میاسا	آسایندہ	آسودہ
آشفتن	آشوب	آشفت	آشوبد	می آشوبد	خواہد آشفت	بیاشوب	میاشوب	آشوبندہ	آشفتہ
آغشتن	۰	آغشت	۰	۰	خواہد آغشت	۰	۰	۰	آغشتہ
آگندن	۰	آگند	۰	۰	۰	۰	آگن	۰	آگندہ
آلودن	آلایش	آلود	آلاید	می آلاید	خواہد آلود	بیالا	میالا	آلایندہ	آلودہ
آمودن	۰	آمود	۰	۰	خواہد آمود	آما	میاما	۰	آمودہ
ارزیدن	ارزش	ارزید	ارزد	می ارزد	خواہد ارزید	بیرز	میرز	ارزندہ	ارزیدہ
استادن	استادگی	استاد	استد	می استد	خواہد استاد	بایست	مایست	ایستندہ	استادہ
استردن	۰	استرد	استرد	می استرد	خواہد استرد	۰	۰	استرندہ	استردہ
افتادن	افتاد	افتاد	افتد	می افتد	خواہد افتاد	بیفت	میفت	۰	افتادہ

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
افزودن	افزایش	افزود	افزاید	می افزاید	خواهد افزود	افزا	میفزا	افزاینده	افزوده
افسردن	افسردگی	افسرد	افسرد	می افسرد	خواهد افسرد	٠	٠	٠	افسرده
افشردن	افشار	افشرد	افشارد	می افشارد	خواهد افشرد	بیفشار	میفشار	افشارنده	افشرده
افگندن	٠	افگند	افگند	می افگند	خواهد افگند	بیفگن	میفگن	افگننده	افگنده
انبودن	٠	انبود	٠	٠	٠	٠	٠	٠	انبوده
اندودن	٠	اندود	انداید	می انداید	خواهد اندود	اندا	میندا	٠	اندوده
اندیشیدن	اندیشه	اندیشید	اندیشد	می اندیشد	خواهد اندیشید	بیندیش	میندیش	اندیشنده	اندیشیده
باریدن	بارش	بارید	بارد	میبارد	خواهد بارید	ببار	مبار	بارنده	باریده
بالیدن	بالیدگی	بالید	بالد	میبالد	خواهد بالید	ببال	مبال	بالنده	بالیده
بایستن	بایست	بایست	باید	میباید	خواهد بایست	٠	٠	٠	بایسته
بخشودن	بخشایش	بخشود	بخشاید	می بخشاید	خواهد بخشود	ببخشا	مبخشا	بخشاینده	بخشوده
بخشیدن	بخشش	بخشید	بخشد	می بخشد	خواهد بخشید	بخش	مبخش	بخشنده	بخشیده
برگشتن	٠	برگشت	برگردد	می برگردد	خواهد برگشت	برگرد	برمگرد	٠	برگشته
بوسیدن	بوسه	بوسید	بوسد	میبوسد	خواهد بوسید	ببوس	مبوس	بوسنده	بوسیده
بوئیدن	بو	بوئید	بوید	میبوید	خواهد بوئید	ببو	مبو	بوینده	بوئیده
پاریدن	پاره	پارید	پارد	میپارد	خواهد پارید	٠	٠	٠	پاریده

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
پاشیدن	پاشش پاش	پاشید	پاشد	میپاشد	خواہد پاشید	بپاش	مپاش	پاشندہ	پاشیدہ
پالودن	پالش	پالود	پالاید	میپالاید	خواہد پالود	بپالا	مپالا	•	پالودہ
پائیدن	پایندگی	پائید	پاید	میپاید	خواہد پائید	بپا	مپا	پایندہ	•
پرسیدن	پرسش	پرسید	پرسد	میپرسد	خواہد پرسید	بپرس	مپرس	پرسندہ	پرسیدہ
پروردن	پرورش	پرورد	پرورد	میپرورد	خواہد پرورد	بپرور	مپرور	پرورندہ	پروردہ
پژمردن	پژمردگی	پژمرد	پژمرد	می پژمرد	خواہد پژمرد	•	•	•	پژمردہ
پوشیدن	پوشش	پوشید	پوشد	میپوشد	خواہد پوشید	بپوش	مپوش	پوشندہ	پوشیدہ
پوئیدن	پویہ	پوئید	پوید	میپوید	خواہد پوئید	بپو	مپو	پویندہ	•
پیچیدن	پیچش	پیچید	پیچد	می پیچد	خواہد پیچید	بہ پیچ	مپیچ	پیچندہ	پیچیدہ
پیمودن	پیمایش	پیمود	پیماید	می پیماید	خواہد پیمود	بہ پیما	مپیما	پیمایندہ	پیمودہ
پیوستن	پیوند	پیوست	پیوندد	می پیوندد	خواہد پیوست	بہ پیوند	مپیوند	•	پیوستہ
ترسیدن	ترس	ترسید	ترسد	می ترسد	خواہد ترسید	بترس	مترس	ترسندہ	ترسیدہ
ترکیدن	•	ترکید	ترکد	می ترکد	خواہد ترکید	•	•	•	ترکیدہ
تفسیدن	•	تفسید	تفسد	می تفسد	خواہد تفسید	•	•	•	تفسیدہ
جنبیدن	جنبش	جنبید	جنبد	می جنبد	خواہد جنبید	بجنب	مجنب	جنبندہ	جنبیدہ
جوشیدن	جوش	جوشید	جوشد	میجوشد	خواہد جوشید	بجوش	مجوش	جوشندہ	جوشیدہ

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
چربیدن	چرب	چربید	چربد	می چربد	خواہد چربید	بچرب	مچرب	چربندہ	چربیدہ
چسپیدن	چسپیدگی	چسپید	چسپد	می چسپد	خواہد چسپید	۔	۔	چسپندہ	چسپیدہ
خاریدن	خارش	خارید	خارد	میخارد	خواہد خارید	بخار	مخار	خارندہ	خاریدہ
خائیدن		خائید	خاید	میخاید	خواہد خائید	بخاے	مخاے	خایندہ	خائیدہ
خندیدن	خندہ	خندید	خندد	میخندد	خواہد خندید	بخند	مخند	۔	خندیدہ
خنبیدن	۔	خنبید	خنبد	می خنبد	خواہد خنبید	۔	۔	۔	۔
خواستن	خواست	خواست	خواہد	میخواہد	خواہد خواست	بخواہ	مخواہ	خواہندہ	خواستہ
خواندن	خواندگی	خواند	خواند	میخواند	خواہد خواند	بخوان	مخوان	خوانندہ	خواندہ
خوشیدن	۔	خوشید	خوشد	میخوشد	خواہد خوشید	بخوش	مخوش	خوشندہ	خوشیدہ
خسیدن	۔	خیسید	خیسد	می خیسد	خواہد خیسید	۔	۔	۔	خیساندہ
دانستن	دانش	دانست	داند	میداند	خواہد دانست	بدان	مدان	دانندہ	دانستہ
دزدیدن	۔	دزدید	دزدد	میدزدد	خواہد دزدید	بدزد	مدزد	۔	دزدیدہ
دوشیدن	۔	دوشید	دوشد	میدوشد	خواہد دوشید	بدوش	مدوش	دوشندہ	دوشیدہ
رخشیدن	رخش	رخشید	رخشد	می رخشد	خواہد رخشید	برخش	مرخش	رخشندہ	۔
رقصیدن	رقص	رقصید	رقصد	میرقصد	خواہد رقصید	برقص	مرقص	رقصندہ	۔
رنجیدن	رنجش	رنجید	رنجد	میرنجد	خواہد رنجید	برنج	مرنج	رنجندہ	رنجیدہ

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
روئیدن	روئیدگی	روئید	روید	میروید	خواہد روئید	برو	مرو	.	روئیده
زائیدن	.	زائید	زاید	میزاید	خواہد زائید	بزاے	مزاے	زاینده	زاده
ژولیدن	.	ژولید	.	-	-	-	-	-	ژولیده
سائیدن	سائیدگی	سائید	ساید	میساید	خواہد سائید	بسای	مسای	ساینده	سائیده
سپوختن	-	سپوخت	سپوزد	میسپوزد	خواہد سپوخت	بسپوز	مسپوز	سپوزنده	سپوخته
ستاندن	.	ستاند	ستاند	میستاند	خواہد ستاند	بستان	مستان	ستاننده	ستانیده
سنجیدن	سنجیدگی	سنجید	سنجد	می سنجد	خواہد سنجید	بسنج	مسنج	سنجنده	سنجیده
شاشیدن	شاش	شاشید	شاشد	میشاشد	خواہد شاشید	بشاش	مشاش	شاشنده	شاشیده
شایستن	شایستگی	شایست	شاید	میشاید	خواہد شایست	-	-	-	شایسته
شپلیدن	.	شپلید	شپلد	می شپلد	خواہد شپلید	.	-	شپلنده	.
شتافتن	شتاب	شتافت	شتابد	میشتابد	خواہد شتافت	بشتاب	مشتاب	شتابنده	شتافته
شگافتن	شگاف	شگافت	شگافد	میشگافد	خواہد شگافت	بشگاف	مشگاف	شگافنده	شگافته
شناختن	شناخت	شناخت	شناسد	میشناسد	خواہد شناخت	بشناس	مشناس	شناسنده	شناخته
شوریدن	شورش	شورید	شورد	میشورد	خواہد شورید	بشور	مشور	-	شوریده
طلبیدن	طلب	طلبید	طلبد	می طلبد	خواہد طلبید	بطلب	مطلب	طلبنده	طلبیده
غلطیدن	غلطک	غلطید	غلطد	می غلطد	خواہد غلطید	بغلط	مغلط	غلطنده	غلطیده

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
فرسودن	-	فرسود	فرساید	میفرساید	خواہد فرسود	بفرسا	مفرسا	-	فرسوده
فرمودن	فرمایش	فرمود	فرماید	میفرماید	خواہد فرمود	بفرما	مفرما	-	فرموده
فروختن	فروخت	فروخت	فروشد	میفروشد	خواہد فروخت	بفروش	مفروش	فروشنده	فروخته
فریفتن	فریب	فریفت	فریبد	میفریبد	خواہد فریفت	بفریب	مفریب	فریبنده	فریفته
فشاندن	-	فشاند	فشاند	میفشاند	خواہد فشاند	بفشان	مفشان	فشاننده	فشانده
فہمیدن	فہمایش	فہمید	فہمد	می فہمد	خواہد فہمید	بفہم	مفہم	فہمنده	فہمیده
کاویدن	کاوش	کاوید	کاود	میکاود	خواہد کاوید	بکاو	مکاو	کاونده	کاویده
کاہیدن	کاہش	کاہید	کاہد	میکاہد	خواہد کاہید	بکاه	مکاه	کاہنده	کاہیده
کندیدن	-	کندید	کند	میکند	خواہد کندید	بکند	مکند	کننده	کندیده
کوشیدن	کوشش	کوشید	کوشد	میکوشد	خواہد کوشید	بکوش	مکوش	کوشنده	کوشیده
گداختن	گداز	گداخت	گدازد	میگدازد	خواہد گداخت	بگداز	مگداز	گدازنده	گداخته
گذاشتن	-	گذاشت	گذارد	میگذارد	خواہد گذاشت	بگذار	مگذار	گذارنده	گذاشته
گردیدن	گردش	گردید	گردد	میگردد	خواہد گردید	بگرد	مگرد	گردنده	گردیده
گرویدن	گرو	گروید	گرود	میگرود	خواہد گروید	-	-	گرونده	گرویده
گریختن	گریز	گریخت	گریزد	میگریزد	خواہد گریخت	بگریز	مگریز	گریزنده	گریخته
گریستن	گریه	گریست	گرید	میگرید	خواہد گریست	-	-	گرینده	-

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
گذاردن	گذارش	گذارد	گذارد	میگذارد	خواہد گذارد	بگذار	مگذار	گذارندہ	گذاردہ
گساردن	•	گسارد	گسارد	میگسارد	خواہد گسارد	بگسار	مگسار	گسارندہ	گساردہ
گستردن	•	گسترد	گسترد	می گسترد	خواہد گسترد	بگستر	مگستر	گسترندہ	گستردہ
گسیختن	•	گسیخت	گسلد	میگسلد	خواہد گسیخت	بگسل	مگسل	•	گسیختہ
گماشتن	•	گماشت	گمارد	میگمارد	خواہد گماشت	گمار	مگمار	گمارندہ	گماشتہ
گنجیدن	•	گنجید	گنجد	میگنجد	خواہد گنجید	بگنج	مگنج	•	گنجیدہ
لائیدن	•	لائید	لاید	میلاید	خواہد لائید	بلاے	ملاے	لایندہ	•
لافیدن	لاف	لافید	لافد	می لافد	خواہد لافید	بلاف	ملاف	لافندہ	•
لرزیدن	لرزہ	لرزید	لرزد	میلرزد	خواہد لرزید	بلرز	ملرز	لرزندہ	لرزیدہ
لغزیدن	لغزش	لغزید	لغزد	می لغزد	خواہد لغزید	بلغز	ملغز	لغزندہ	لغزیدہ
لیسیدن	لیس	لیسید	لیسد	می لیسد	خواہد لیسید	بلیس	ملیس	لیسندہ	لیسیدہ
مالیدن	مالش	مالید	مالد	میمالد	خواہد مالید	بمال	ممال	مالندہ	مالیدہ
مانستن	•	مانست	ماند	میماند	خواہد مانست	بمان	ممان	مانندہ	•
نازیدن	نازش	نازید	نازد	می نازد	خواہد نازید	بناز	مناز	نازندہ	-
نالیدن	نالش	نالید	نالد	مینالد	خواہد نالید	بنال	منال	نالندہ	-
نامیدن	•	نامید	نامد	مینامد	خواہد نامید	-	-	-	نامیدہ

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
نگاشتن	نگارش	نگاشت	نگارد	می نگارد	خواہد نگاشت	بنگار	منگار	نگارنده	نگاشته
نواختن	نوازش	نواخت	نوازد	می نوازد	خواہد نواخت	بنواز	منواز	نوازنده	نواخته
نوشیدن	نوش	نوشید	نوشد	مینوشد	خواہد نوشید	بنوش	منوش	نوشنده	نوشیده
واخیدن	-	واخید	واخد	می واخد	خواہد واخید	-	-	واخنده	واخیده
ورزیدن	ورزش	ورزید	ورزد	می ورزد	خواہد ورزید	بورز	مورز	ورزنده	ورزیده
ہراسیدن	ہراس	ہراسید	ہراسد	می ہراسد	خواہد ہراسید	بہراس	مہراس	ہراسنده	ہراسیده
یارستن	-	یارست	یارد	می یارد	خواہد یارست	-	-	-	یارسته
			ہفت حرفی مصادر						
آراستن	آراستگی	آراست	آراید	می آراید	خواہد آراست	بیارا	میارا	آراینده	آراسته
آرمیدن	-	آرمید	-	-	-	-	-	-	آرمیده
آزمودن	آزمایش	آزمود	آزماید	می آزماید	خواہد آزمود	بیازما	میازما	آزماینده	آزموده
آفریدن	آفرینش	آفرید	آفریند	می آفریند	خواہد آفرید	بیافرین	میافرین	آفریننده	آفریده
آموختن	آموزش	آموخت	آموزد	می آموزد	خواہد آموخت	بیاموز	میاموز	آموزنده	آموخته
آمیختن	آمیزش	آمیخت	آمیزد	می آمیزد	خواہد آمیخت	بیامیز	میامیز	آمیزنده	آمیخته
آویختن	آویزش	آویخت	آویزد	می آویزد	خواہد آویخت	بیاویز	میاویز	آویزنده	آویخته
آہیختن	-	آہیخت	-	-	-	-	-	-	آہیخته

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
اوفتادن	•	اوفتاد	اوفتد	می اوفتد	خواہد اوفتاد	•	•	-	اوفتاده
افراختن	•	افراخت	افرازد	می افرازد	خواہد افراخت	بیفراز	میفراز	افرازنده	افراخته
افراشتن	•	افراشت	-	-	-	-	-	-	افراشته
افروختن	•	افروخت	افروزد	می افروزد	خواہد افروخت	بیفروز	میفروز	افروزنده	افروخته
افشاندن	افشان	افشانْد	افشانَد	می فشاند	خواہد فشاند	بیفشان	میفشان	افشاننده	افشانده
انباردن	•	انبارْد	انبارَد	می انبارد	خواہد انبارد	بینبار	مینبار	انبارنده	انباریده
انباشتن	•	انباشت	-	-	-	-	-	-	انباشته
انداختن	انداز	انداخت	اندازد	می اندازد	خواہد انداخت	بینداز	میناداز	اندازنده	انداخته
اندوختن	•	اندوخت	اندوزد	می اندوزد	خواہد اندوخت	بیندوز	میندوز	اندوزنده	اندوخته
انگاردن	•	انگارد	انگارد	می انگارد	خواہد انگارد	بینگار	مینگار	انگارنده	•
انگاشتن	•	انگاشت	انگارد	می انگارد	خواہد انگاشت	بینگار	مینگار	انگارنده	انگاشته
انگیختن	انگیز	انگیخت	انگیزد	می انگیزد	خواہد انگیخت	انگیز	مینگیز	انگیزنده	انگیخته
برآمدن	برآمد	برآمد	برآید	می برآید	خواہد برآمد	برآ	برمیا	برآینده	برآمده
برداشتن	برداشت	برداشت	بردارد	می بردارد	خواہد برداشت	بردار	مبردار	بردارنده	برداشته
پذیرفتن	پذیرائی	پذیرفت	پذیرد	می پذیرد	خواہد پذیرفت	بپذیر	مپذیر	پذیرنده	پذیرفته
پرداختن	پرداز	پرداخت	پردازد	می پردازد	خواہد پرداخت	بپرداز	مپرداز	پردازنده	پرداخته

پیمان

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
پرستیدن	پرستش	پرستید	پرستد	می پرستد	خواہد پرستید	بپرست	مپرست	پرستندہ	پرستیدہ
پژوہیدن	پژوہش	پژوہید	پژوہد	می پژوہد	خواہد پژوہید	پژوہ	مپژوہ	پژوہندہ	پژوہیدہ
پسندیدن	پسند	پسندید	پسندد	می پسندد	خواہد پسندید	بپسند	مپسند	-	پسندیدہ
پنداشتن	پندار	پنداشت	پندارد	می پندارد	خواہد پنداشت	پندار	مپندار	پندارندہ	پنداشتہ
پیراستن	پیرایش	پیراست	پیراید	می پیراید	خواہد پیراست	پیرا	مپیرا	پیرایندہ	پیراستہ
تراشیدن	تراش	تراشید	تراشد	می تراشد	خواہد تراشید	بتراش	متراش	تراشندہ	تراشیدہ
تراویدن	تراوش	تراوید	تراود	میتراود	خواہد تراوید	-	-	-	تراویدہ
توانستن	توان	توانست	تواند	میتواند	خواہد توانست	-	-	-	-
خراشیدن	خراش	خراشید	خراشد	میخراشد	خواہد خراشید	بخراش	مخراش	خراشندہ	خراشیدہ
خرامیدن	خرام	خرامید	خرامد	میخرامد	خواہد خرامید	بخرام	مخرام	خرامندہ	-
خروشیدن	خروش	خروشید	خروشد	میخروشد	خواہد خروشید	بخروش	مخروش	خروشندہ	-
خموشیدن	خموشی	خموشید	خموشد	میخموشد	خواہد خموشید	-	-	خموشندہ	خموشیدہ
درخشیدن	درخش	درخشید	درخشد	می درخشد	خواہد درخشید	بدرخش	-	درخشندہ	-
درفشیدن	درفش	درفشید	درفشد	می درفشد	خواہد درفشید	درفش	-	درفشندہ	-
سپوزیدن	سپوز	سپوزید	سپوزد	میسپوزد	خواہد سپوزید	بسپوز	مسپوز	سپوزندہ	-
ستائیدن	ستائش	ستائید	ستاید	میستاید	خواہد ستائید	بستا	مستا	ستایندہ	ستائیدہ

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
ستیزیدن	ستیز	ستیزید	ستیزد	می ستیزد	خواہد ستیزید	بستیز	مستیز	ستیزندہ	•
سرائیدن	سرائندگی	سرائید	سراید	میسراید	خواہد سرائید	بسرا	مسرا	سرائندہ	•
سگالیدن	سگالش	سگالید	سگالد	میسگالد	خواہد سگالید	بسگال	مسگال	سگالندہ	سگالیدہ
شکیبیدن	شکیب	شکیبید	شکیبد	می شکیبد	خواہد شکیبید	بشکیب	مشکیب	شکیبندہ	شکیبیدہ
شکوخیدن		شکوخید	شکوخد	میشکوخد	خواہد شکوخید	بشکوخ	-	شکوخندہ	-
طرازیدن	طراز	طرازید	طرازد	می طرازد	خواہد طرازید	بطراز	مطراز	طرازندہ	طرازیدہ
غارتیدن	غارت	غارتید	-	-	-	-	-	-	غارتیدہ
فرستادن	•	فرستاد	فرستد	میفرستد	خواہد فرستاد	بفرست	مفرست	فرستندہ	فرستادہ
گرائیدن	گرائش	گرائید	گراید	میگراید	خواہد گرائید	بگرا	مگرا	گرائندہ	•
گواریدن	گوارش	گوارید	گوارد	میگوارد	خواہد گوارید	بگوار	مگوار	گوارندہ	گواریدہ
نکوہیدن	نکوہش	نکوہید	نکوہد	می نکوہد	خواہد نکوہید	بنکوہ	-	نکوہندہ	نکوہیدہ
نگریستن	نگرانی	نگریست	نگرد	می نگرد	خواہد نگریست	بنگر	منگر	نگرندہ	نگریستہ
نوردیدن	نورد	نوردید	نوردد	مینوردد	خواہد نوردید	بنورد	منورد	نوردندہ	نوردیدہ
نیوشیدن	•	نیوشید	نیوشد	می نیوشد	خواہد نیوشید	نیوش	منیوش	نیوشندہ	نیوشیدہ
				ہشت حرفی مصادر					
آرامیدن	آرامش	آرامید	آرامد	می آرامد	خواہد آرامید	بیارام	میارام	آرامندہ	آرامیدہ

مصدر	حاصل مصدر	ماضی	مضارع	حال	مستقبل	امر	نہی	اسم فاعل	اسم مفعول
آروغیدن	آروغ	آروغید	آروغد	می آروغد	خواہد آروغید	بیاروغ	میاروغ	آروغندہ	
آشامیدن	آشام	آشامید	آشامد	می آشامد	خواہد آشامید	بیاشام	میاشام	آشامندہ	آشامیدہ
آغازیدن	آغاز	آغازید	آغازد	می آغازد	خواہد آغازید	بیاغاز	میاغاز	آغازندہ	آغازیدہ
آگاہیدن	آگاہی	آگاہید	آگاہد	می آگاہد	خواہد آگاہید	بیاگاہ	میاگاہ	آگاہندہ	آگاہیدہ
آلائیدن	آلایش	آلائید	آلاید	می آلاید	خواہد آلائید	بیالای	میالای	آلایندہ	آلودہ
آماسیدن	آماس	آماسید	آماسد	می آماسد	خواہد آماسید	بیاماس	میاماس	آماسندہ	آماسیدہ
آمرزیدن	آمرزش	آمرزید	آمرزد	می آمرزد	خواہد آمرزید	بیامرز	میامرز	آمرزندہ	آمرزیدہ
انجامیدن	انجام	انجامید	انجامد	می انجامد	خواہد انجامید	۰	۰	انجامندہ	انجامیدہ
برآوردن	برآورد	برآورد	برآورد	می برآورد	خواہد برآورد	برآور	بربیاور	برآورندہ	برآوردہ
پرہیزیدن	پرہیز	پرہیزید	پرہیزد	می پرہیزد	خواہد پرہیزید	بپرہیز		پرہیزندہ	
				نہ حرفی مصادر					
پروراندن	۰	پرورانید	پروراند	می پروراند	خواہد پرورانید	۰	۰	۰	۰
درغلانیدن	۰	درغلانید	درغلاند	می درغلاند	خواہد درغلانید	۰	۰	۰	درغلانیدہ

بیان لازم و متعدی

فعل لازم آنست کہ معنی شدن دران باشد چون آمد و رفت و ایستاد۔
فعل متعدی آنست کہ معنی کردن دران باشد چون زد و کُشت و نواخت۔

بیان اثبات و نفی

فعل مثبت آنست کہ نون نفی ندارد چون شد و بُرد و بست۔
فعل منفی آنست کہ نون نفی دارد چون نشد و نہ بُرد و نہ بست۔

بیان مصدر

مصدر آنست کہ در معنیش حدوث بود در آخرش دن یا تن باشد چون شدن و آمدن۔

بیان اقسام فعل در زمانہ

آن فعل کہ دران زمان گذشتہ بود ماضی گویند چون آمد و رفت
و آن فعل کہ دران زمان حال بود آنرا حال گویند چون آید و رود
و آن فعل کہ دران زمان آیندہ بود مستقبل گویند چون خواہد آمد و خواہد رفت
و آن فعل کہ حال و آیندہ ہر دو دارد مضارع است چون آید و رود۔

بیان امر و نہی

آن فعل کہ دران حکم کردن چیزے بود امر است چون بیا و برو
و آن فعل کہ دران حکم منع بود نہی است چون میا و مرو۔

بیان اسم فاعل و اسم مفعول

اسم آنست که خود معنی دہد و زمانہ ندارد و فعل خود معنی دہد و زمانہ دارد

پس اسم فاعل آن بود کہ معنی کنندہ دارد چون آیندہ و روندہ۔

و از فعل لازم و متعدی ہر دو آید چون آیندہ و زنندہ۔

و اسم مفعول آنست کہ معنی کردہ شدہ دارد چون زدہ و کُشتہ و از فعل متعدی آید نہ از فعل لازم۔

بیان فاعل و مفعول

آن اسم کہ فعل کند فاعل است چنانکہ زید آمد۔

و آن اسم کہ بر و فعل افتد مفعول است چون زید عمر را زد۔

بیان معروف و مجہول

آن فعل معروف بود کہ فاعلش معلوم بود چون زید آمد ۔

و آن فعل مجہول است کہ فاعلش مجہول بود چون زید کُشتہ شد۔

بیان صیغہ و اشتقاق

آن لفظ را صیغہ گویند کہ از مصدر برآید چون از شدن شد و از زدن زد

و این برآوردن را در عربی اشتقاق نامند پس ہر صیغہ را مشتق گویند۔

بیان مشتقات

بعضے مصدر باشند کہ جملۂ مشتقات ازان برآید چون از آمدن آمد و آید تا آخر

بعضے مصدر باشند کہ جملۂ مشتقات ازان بر نیاید چون از بودن بُود و بُود

مصادر اصلی و جعلی

مصدر اصلی آنست کہ بذات خود معنی مصدری دہد چون آمدن و رفتن
و مصدر جعلی آنست کہ از لفظ دیگر پیدا شود چون رہیدن از رستن و روئیدن
از رستن و کشادن از کشودن و ستائیدن از ستودن۔ و فارسیان
گاہے از مصدر عربی مصدر جعلی سازند چون طلبیدن از طلب و فہمیدن
از فہم۔ و گاہ باشد کہ قطع نظر از مصدر عربی از اسم جامد (کہ ازان صیغہ بر نیاید)
مصدر جعلی سازند چون مکیدن از مکہ یعنی زیارت مکہ کردن و مدنیدن از
مدینہ بمعنی زیارت مدینہ کردن۔

بیان حاصل بالمصدر

حاصل بالمصدر نہ در آخرش دن یا تن بود و نہ در معنیش حدوث چنانکہ در
مصدر ہست بلکہ معنی دہد کہ حاصل مصدر بود و آنرا وزن معین نیست گاہی بصورت
ماضی مطلق بود چون آمد و آورد و داشت و پرداخت و دوخت
و سرشت و گشت و نوشت و افتاد۔ و گاہے بصورت امر حاضر چون
آرام و آروغ و آزار و آشوب و آغاز و افشار و انجام و انداز
و انگیز و پرہیز و پرواز و پسند و پندار و پیوند و تاب و تراش
و ترس و توان و چرا و خراش و خرام و خم و درو و رم و ساز
و ستیز و سوز و شمار و شتاب و شکن و شگاف و طراز و گداز

وگریز وناز وانداز - وگاہے ماضی مطلق باامر چون گفتگو وجستجو رفت وروب وشست وشو - وگاہ بود کہ درآخر امر حاضر ہاے مختفی آرند ومعنی حاصل بالمصدر پیدا شود چون اندیشہ واندازہ وبوسہ وخندہ وگاہے درآخر امر حاضر ش آرند ومعنی حاصل بالمصدر دہد چون آرایش وآرامش وآسایش وآزمایش وآفرینش وآلایش وآمرزش وآموزش و آمیزش وریزش وارزش وافزایش - وگاہے درآخر اسم مفعول یای معروف درو آید چون آزردگی وآسودگی وآلودگی واستادگی وافتادگی وبالیدگی - وگاہے درآخر اسم فاعل یاے معروف فائدہ اش دہد چون پایندگی - وگاہے درآخر دیگر اسماء صفات یاے معروف ہمین فائدہ دہد چون زندگی وبندگی - وگاہے درآخر ماضی مطلق لفظ آر فائدہ اش دہد چون گفتار وکردار - وگاہے یاے معروف درآخر اسم فاعل قیاسی مفید معنی حاصل بالمصدر بود چون آگاہی وشناسائی ولآویزی پروردگاری ونگرانی -

بیان اسم فاعل واسم مفعول سماعی

ہمچنانکہ اسم فاعل قیاسی از آوردن ندہ درآخر امر حاضر حاصل شود چون آیندہ وآورندہ وزنندہ وآموزندہ - واز آوردن ہاے مختفی درآخر ماضی مطلق اسم مفعول حاصل آید آوردہ وزدہ وآموختہ ہمچنین درآخر امر حاضر

ازآوردن الف اسم فاعل پیدا شود چون رسا وبویا وگویا وجویا- والف ونون چون باران وپاشان وپرسان وپران- وگاہے از ترکیب اسم وامر حاضر چون عطاپاش وخطاپوش وشیرافگن وتیرانداز ودوراندیش وفتنہ انگیز وقمارباز وہمبرین طریق اسم مفعول سماعی اززیادت بعض حروف والفاظ پیدا آید چون خداساز وخدا آفرین یا ازآوردن ہاے مختفی درآخر امر حاضر چون پذیرہ وآویزہ وگاہے لفظ گر فائدہ اسم فاعل دہد چون زرگر وآہنگر وگاہے لفظ گار چون خدمتگار-

بیان تعدیہ لازم

گاہ باشد کہ فارسیان مصدر لازم رابزیادت حروف متعدّی کنند چون خسپانیدن ازخفتن واگر مصدر متعدّی بیک مفعول بود آنرا متعدّی بدومفعول چون دانانیدن ازدانستن-

بیان ایزاد حرف بے زیادت معنی

واو الف یارا کہ درتلفظ ملائم ونازک باشند حروف علت درعربی گویند واو مناسب ضمہ یعنی پیش والف مناسب فتحہ یعنی زبر ویا مناسب کسرہ یعنی زیر ہست وازکشیدن پیش واو وکشیدن زبر الف وازکشیدن زیر یا پیدا شود وازکشیدن پیش وزیر وزبر پیدا کردن واو والف ویارا اشباع گویند پس بطور اشباع زیادت حرف کنند چون اوفتادن ازافتادن وایستادن

از استادن و تافتن از تفتن و گاہے حرف کم کنند چون فتادن از
اُفتادن و فگندن از افگندن۔

خاتمہ

اینقدر کہ گفتہ آمد براے مبتدی بس است چون ازین کتاب اول قواعد فارسی طالب را فائدہ حاصل شود در خواندن کتاب دوم قواعد فارسی قوت پدید آید انشاء اللہ تعالیٰ و اکنون ختم کردیم۔ اللہ تعالیٰ طلبہ را استفادۂ تامہ ازین کتاب ارزانی فرماید بمنہ و کرمہ۔

تمت